

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almenyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

A historical painting depicting a harbor scene. In the background, a church with a red cross on its roof stands on a small island. To the right, a large grid of land is visible, possibly a plantation or a military installation. In the foreground, several wooden sailing ships are docked at a pier. The scene is set against a dark, atmospheric background.

Willem Leyels liv og farefulde rejse til Indien

*ved
Asta Bredsdorff*

MUSEUM TUSCULANUMS FORLAG

SØHISTORISKE SKRIFTER
BIND XXI

HANDELS- OG SØFARTSMUSEET
KRONBORG

Asta Bredsdorff

**Willem Leyels liv
og farefulde rejse
til Indien**

MUSEUM TUSCULANUMS FORLAG
KØBENHAVNS UNIVERSITET

1999

Asta Bredsdorff: Willem Leyels liv og farefulde rejse til Indien

© Museum Tusulanums Forlag 1999

Forlagsredaktion: Marianne Alenius

Omslag: Henrik Maribo Pedersen

Sats og layout: Ole Klitgaard

Bogen er sat med Bembo

Trykt hos Narayana Press, Gylling

ISBN 87 7289 498 9

Søhistoriske Skrifter

ISSN 0107 6647

Omslagsgrafik på grundlag af maleriet gengivet på planchen efter side 8.
(Ove Gjeddes fæstning i Tranquebar. Maleri på godset Skokloster, Sverige).

Bogen er udgivet med støtte fra:

Alfred Good's Fond

Carlsen-Langes Legatstiftelse

Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg

J.H. Hempels Fond

Landsdommer V. Gieses Legat

Velux Fonden af 1981

Museum Tusulanums Forlag

Njalsgade 92

DK-2300 København S

www.mtp.dk

INDHOLD

Forord 7

- KAPITEL 1 Forhistorien 9
KAPITEL 2 Willem Level 16
KAPITEL 3 Forberedelser til rejsen 27
KAPITEL 4 Det nye togt 34
KAPITEL 5 Forhindringer 65
KAPITEL 6 Claus Rytter og “Den forgylde Sol” 72
KAPITEL 7 Levels ankomst 88
KAPITEL 8 Præsterne 108
KAPITEL 9 Berent Pessarts skæbne 123
KAPITEL 10 Laus Deo in Tranquebar 129
KAPITEL 11 De sidste rejser 156
KAPITEL 12 Opstanden 172

Kilder og litteratur 185

Tidstavle 187

FORORD

Det er snart længe siden, jeg blev opmærksom på det enestående materiale, der ligger gemt i Willem Leyels og Claus Rytters papirer i Rigsarkivet. Her får man et førstehånds indtryk af det gamle Ostindiske Kompagnis virksomhed i første halvdel af det 17. århundrede, et stykke Danmarkshistorie der bliver mærkeligt levende, fordi man sidder med hovedpersonernes egne breve og rapporter i hænderne og får et indblik i de uhyre vanskelige forhold, de arbejdede under på de lange rejser og i fjerne lande uden tilstrækkelig kapital eller nye folk til at erstatte de mange, der døde eller løb af tjenesten. Værst var dog måske den manglende kontakt med hjemlandet og kompagniets direktion – det første skib hjemmefra efter Leyels ankomst i 1642 nåede først ud i 1669. I de mellemliggende år må de ofte have spurgt, om det overhovedet kunne nytte at arbejde videre.

Trods alle vanskeligheder valgte man at slå sig igennem, som man bedst kunne, og midlerne var ikke altid de sarteste. Dagligdagen var fuld af problemer: stridigheder med de lokale fyrster, konkurrencen fra andre europæiske nationer, drukkenskab og opsætsighed blandt mandskabet, adskillige forlis af de næsten uerstattelige skibe, usikkerhed med hensyn til de bedste handelspladser, hungersnød og vanskeligheder med at skaffe de vævede bomuldstøjer, der var grundlaget for handelen med de ostindiske øer, hvorfra man til gengæld kunne købe krydderier. Man kan næppe undre sig over, at nogle folk gik i stykker under de barske forhold; men viljen til at holde ud sejrede, og med Leyel og nye ledere efter ham, blev Dansborg bevaret på danske hænder, indtil et nyt skib endelig ankom.

Arkivmaterialet, som ligger til grund for denne bog, har hidtil kun været sparsomt benyttet. Dette er den første samlede skildring af Willem Leyels rejse til Indien og virke som guvernør ud fra den danske fæstning og handelsstation Dansborg i Tranquebar.

Det danske sprog i midten af 1600-tallet adskiller sig i høj grad fra moderne dansk. I citaterne fra breve, rapporter og andre dokumenter har jeg ikke fulgt den oprindelige ortografi slavisk. Af hensyn til læseligheden har jeg ind imellem valgt at tilnærme stavningen til mo-

derne retskrivning, ligesom jeg i enkelte tilfælde har bragt en forklaring til vanskelige gloser.

Museumsdirektør Hans Jeppesen, Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, har ladet bogen indgå som nr. 21 i skrifterækken Søhistoriske Skrifter. Det er mig en stor glæde, at skildringen af Willem Leyels sejlads til Indien således får optimale betingelser for at nå sin rette læserkreds.

Til slut vil jeg gerne udtrykke en stor tak til de fonde, som med deres støtte har muliggjort en udgivelse: Alfred Good's Fond, Carlsen-Langes Legatstiftelse, Handels- og Søfartsmuseet på Kronborg, J.H. Hempels Fond, Landsdommer V.Gieses Legat og Velux Fonden af 1981.

Endelig skylder jeg forlagsdirektør Marianne Alenius en varm tak for hendes omhyggelige gennemgang af mit manuskript og for mange gode råd.

Charlottenlund, den 20. marts 1999

Asta Bredsdorff

Ove Gjeddes fæstning, Dansborg, i Tranquebar. Maleriet er muligvis et, Leyel eller Roland Crappé har ladet fremstille som propaganda for Kompagniets arbejde. Man har også gættet på, at det forreste af de fire skibe, der ligger på reden, kunne være "Christianshavn". Maleriet hænger i dag på godset Skokloster, Sverige.

SIAM.

TSIOMPA
CAMBODIA
Cochinchina
Quilbentu
Terra alta
C. Bantang
R. Ogong
Baxhoorn
Chemen
Ruzwelle
Bala Comara
Changa
Ruzwelle
Salle
C. Sambalang
Basi

BORNEO

CELEBES

INSULA

PHILIPP

MINDANAO

Kort over Indien og de ostindiske øer. Tranquebar er desværre ikke indtegnet, men ligger lige nord for Negapatnam mod syd på den indiske østkyst. Kortet kan dateres til 1623. (Frederik V's Atlas, nr. 48. Kortsamlingen, Det kgl. bibliotek).

Kapitel 1

FORHISTORIEN

Der fejede et pust af ny foretagsomhed og vovemod igennem Europa i de første år af 1600-tallet. Allerede i 1498 havde portugiserne fundet søvejen syd om Afrika til Indien, hvor de uforstyrret af de andre europæiske nationer fik et lille hundrede år til at udbygge deres nye handelsimperium. Men i 1600 stiftede englænderne et East India Company med et patent fra Dronning Elizabeth, og i 1602 fulgte Nederlanderne efter med oprettelsen af Det Forenede Ostindiske Kompagni (VOC), og i de følgende år hjembragte engelske og hollandske skibe rige ladninger.

Ostindien var dengang endnu lidt af et eventyrland. Det var her, man fandt alle de eksotiske østerlandske krydderier; her fandtes perler og diamanter, mærkværdige skabninger som elefanter, tigre og krokodiller, aber og påfugle. Og muligvis – et eller andet endnu ukendt sted – skønt tvivlen nok havde vokset sig temmelig stærk, de mærkelige folkeslag man talte om i middelalderen: mennesker med hundehoveder; mennesker med den ene fod så stor at de brugte den til at skærme sig imod solen; mennesker med ører så lange, at de kunne lægge sig til rette på den ene og bruge det andet som dyne.

Men krydderierne var virkelige nok, selvom de gamle historier, om at man på nogle øer blot behøvede at bøje sig ned for at kunne skovle dem op i sækkevis, var overdrevne. Det var krydderierne, der i begyndelsen havde lokket europæerne ud på de farlige sørejser for at finde søvejen til Indien, og nu, da portugisiske, hollandske og engelske handelskompagnier havde fået etableret handelsloger i Østen, flød en stadig strøm af de kostbare varer rundt Kap det Gode Håb hjem til Europa.

De dage var ganske vist forbi, da man vejede peberet på apoteker-vægt for lukkede døre, af frygt for at en luftning skulle blæse så meget som et gran af det uhyre kostbare stof bort. Efterspørgselen var enorm. Forbruget i Europa var hurtigt vokset: i året 1620 er det f.eks. beregnet til 7.000.000 pund peber, 490.000 pund nelliker, 450.000 pund muskat og 180.000 pund muskatblomme. Men selv nu, mere end et hundrede år efter Vasco da Gama, var priserne stadig så høje, at selvom der regelmæssigt gik skibe tabt på den lange rejse, kunne de få, der nåede hjem med en god last, sagtens opveje tabet. Af Magellans fem

skibe nåede som bekendt kun et hjem; men dets ladning af nelliker blev i Spanien solgt med en fortjeneste på 2500%.

I Europa brugte man på denne tid at koge kød og fisk langsomt og grundigt med mange krydderier for at gøre maden mere holdbar; men det gjaldt også om at sætte smag på den ellers så ensformige tunge kost. Kødet kunne f.eks. indsyldes i honning tilsat store mængder peber, ingefær og nelliker. Men også saucer, syltetøj og mange slags konfekt smagtes til med de spændende nye varer. Vi bager stadig pebernødder til julen, og de gamle kilder taler om ingefær-, nellike- og kanelkonfekt til de riges bord.

Krydderierne brugtes også til at blande i vinen. Med stor velbehag drak man klaret, lutendrank og hypokras, nye blandinger, der kildrede ganen med et strejf af sydens sol.

Endelig benyttedes krydderierne også som medicin. Enhver apoteker med respekt for sig selv skulle have krukker stående med indskriften "indicum" eller "arabicum". Nellikeolie var et anerkendt middel imod tandpine, mens både nellikeolie og kanelolie blev anset for at være glimrende rensende midler – bakteriedræbende ville vi sige. Omkring 1575 anbefaler en svensk læge kanel og ingefær som probate midler imod maveonder, hoste og hovedpine, ja, ingefær indgik som bestanddel i en kostbar salve til heste.

Indtil 1623 havde hollænderne haft overherredømmet over Bandaøerne, hvilket betød, at de praktisk talt havde eneret på handelen med muskat og muskatblomme; nelliker fik man især fra de små øer Ternate og Tidore. VOC's hovedsæde Batavia på Java blev snart en slags transithavn for disse krydderier. Hollænderne sparede intet middel for at holde konkurrenterne ude og huggede f.eks. alle nellike- og muskattræer om de steder, hvor de ikke kunne kontrollere salget.

I 1616 begyndte danske købmænd at stikke hovederne sammen i håb om at de også kunne få deres andel af de store indtægter, der kunne skaffes på den ostindiske handel. Med to indvandrede nederlandske købmænd Jan de Willum og Herman Rosenkranz som iværksættere stiftedes det, man har kaldt Danmarks første aktieselskab med 12 års eneret på al handel på Ostindien, Kina og Japan. Men rigtig gang i foretagendet kom der først, da en hollandsk eventyrer, Marcelis de Boshouwer, dukkede op og fortalte, at han kom som udsending fra kejseren af Ceylon (det nuværende Sri Lanka), der tilbød Danmark eneret på al handel på øen til gengæld for en smule militærhjælp imod kejserens fjender.

Det lykkedes at gøre Christian IV interesseret, og i 1618 blev en handelstraktat imellem den danske konge og kejser Adassin underskrevet. Allerede i november det år kom det nystiftede Ostindiske Kompagnis første ekspedition af sted under ledelse af den kun 24-årige Ove Gjedde. Som en forløber sendte man dog i august et hurtigtsejlende lille skib "Øresund" under kommando af endnu en hollænder, den erfarne Roland Crappe, for at han kunne udforske forholdene i Østen og forberede Gjeddets ankomst.

Det viste sig hurtigt, at de rosenrøde løfter om en indbringende handel på Ceylon svandt bort i den blå tropeluft, og Crappe, der af portugiserne havde fået sit skib skudt i sæk ud for Carical på den indiske østkyst, søgte ind til den lokale indiske fyrste, naiken af Tanjore (nu Thanjavur i Tamil Nadu). Og det blev her, takket være Crappes dygtighed og naikens velvilje, at Kompagniet fik sit faste støttepunkt i den borg, Dansborg, som Ove Gjedde fik rejst på kysten i den lille flække Tranquebar, som naiken overlod til danskerne.

I tillid til de indgåede aftaler med naiken af Tanjore afsendte danskerne i de følgende år en række fartøjer til Tranquebar. Men i forhold til det rige hollandske kompagni forblev danskernes indsats fattig. Flere mindre fartøjer blev derude i Østen og blev indsat i den lokale handel imellem de forskellige støttepunkter på den indiske kyst og på Sumatra, Java og Celebes (nu Sulawesi). Men et par af dem, "Jupiter" og "Nattergalen", forliste, inden de havde nået at gøre megen gavn. Af de større skibe blev orlogsfartøjet "Flensborg" skudt i sæk ved Kap det Gode Håb af portugiserne; et andet orlogsfartøj, "Perlen" på 500 læster med 32 kanoner, gjorde derimod i årene 1524-26 en vellykket rejse til Tranquebar, men blev på hjemrejsen nærmest slået til vrage og nåede kun med stort besvær ind til en irsk havn. Lasten var dog i behold, da skibet nåede København midt på sommeren 1626 og bestod af 3½ læster peber, en stor portion indigo, bomuldstøjer, silkestoffer og guldindvirkede tekstiler. Der omtales også et musselin så fint, at det gik under navnet "den flyvende vind" og endelig nogle poser rubiner, perler og diamanter.

Et noget mindre skib, "Christianshavn" på 180 læster, nåede at gøre adskillige rejser til Indien; på den første i 1622-24 bragte det 400 tdr. peber og en god portion indiske tekstilvarer med sig hjem; andre krydderier nævnes der dog endnu intet om. Allerede i oktober 1624 tog det afsted igen på en ny rejse og blev trofast ved igennem årene, uden at man er i stand til helt at følge dets færden i detaljer. Selvom

kilderne ikke nævner afrejsen, må skibet formodentlig have været på vej hjem fra endnu et togt, da det i 1635 på hjemrejse fra Tranquebar delvis havareret nåede ind til den irske kyst. Ud på sommeren kom "Christianshavn" endelig til København med sin ladning, som Kompagniet fik travlt med at få losset og ført ind i lagrene i den grundmurede gård ved Stranden, der var skænket det af kongen. Ladningen bestod af 83.940 pund nelliker, 73.893 pund peber, 28.142 pund salpeter, 19.050 pund kattungarn, 17.900 pund sapantræ (til farveindustrien), 6.338 pund puddersukker, 1.617 pund kandissukker, 1.817 pund ingefær, foruden en del radix china, indigo, rabarberrod, porcelæn, damask, taft, satin og nogle diamanter, en ladning, der var købt i Østen for 58.000 rigsdaler, og som i København blev vurderet til 145.000.

Den sommer ønskede kongen oplysning om, hvorvidt Kompagniets folk havde fundet købere til det hjembragte gods, og hvor langt de var nået med udrustningen af den næste ekspedition. Brevet giver et morsomt eksempel på kongens aldrig svigtende interesse for Kompagniets sager. Før han forlod København, havde han fået en af rådmændene til at skaffe sig en liste over godset på "Christianshavn", samt de priser man havde fastsat for de enkelte varegrupper. Kongen var derpå rejst til Glückstadt og havde straks sendt bud til Hamburg og ladet købe et pund af hver slags. Her fandt han, at med undtagelse af nellikerne var alle varerne i København ansat til betydeligt lavere pris, eller i bedste fald den samme. Et pund bomuldsgarn fik man således i Hamburg for tre daler, men i København for kun én; og den fineste topsukker gik i København til en spotpris af 16 skilling, mens hamburgerne rask væk tog 23 skilling for en meget ringere kvalitet. Kongen konkluderer ærgerligt: "Vil de således fare fort, da gad jeg se, hvorledes de vil komme til Udrustning igen!" Kongen er med nogen ret ængstelig for, at Kompagniets direktører på den måde kan påføre Kompagniet en uoprettelig skade, og som han bemærker, er de jo ikke så velhavende, at de eventuelt selv kan erstatte tabet.

En uge senere kom en ny kongelig skrivelse til rentemestrene. Det var rygtedes i Glückstadt, at Kompagniet i København havde solgt for 10.000 daler af de hjemkomne varer til en købmand fra Lübeck. Men når Kongen tænkte på de priser, han havde fået oplyst, kunne han på ingen måde gå med til en sådan handel – han befalede derfor, at intet måtte sælges, før han selv kom til byen. Han ville hellere selv købe hele ladningen og sælge den til ordentlige priser, når andre ikke kunne

finde ud af det. Underskuddet var jo i forvejen nærmest astronomisk, og her spildte man muligheden for dog at få nogle af pengene hjem.

Fra nu af havde de få skibe, der nåede hjem, gode laster krydderier med. Det var Roland Crappe, der i disse år var Kompagniets betroede guvernør i Tranquebar, og han havde trods hollændernes forsøg på at hævde deres monopol fundet udvej for at købe krydderier på øerne, først og fremmest nelliker i Macassar på Celebes. Peber havde han allerede ved naikens hjælp skaffet fra Malabarkysten som hjemlast til Ove Gjeddes skibe, og i de følgende år var peberet en fast del af ladningerne.

Crappes myndige og dygtige styre lagde grunden til Kompagniets virke i Østen. Det var ham, der havde forhandlet med naiken af Tanjore og fået overladt Tranquebar og retten til dér at opkræve told og bygge en fæstning. Uden ham havde Ove Gjedde næppe kunnet udrette synderligt. Da Crappe trådte i det danske Kompagnis tjeneste, havde han allerede foretaget fem rejser til Indien, først som skibsdreng og siden som købmand i det hollandske kompagni. Han havde en sjælden evne til at omgås inderne, der nærede stor tillid til ham og modtog ham med jubel, da han i 1624 ankom til Tranquebar, mens byen var belejret af naikens styrker. Når først han var der, ville alt ordne sig. Han fik da også hurtigt skabt fred og bragt orden i Kompagniets forhold. Han anlagde handelsloger i Masulipatnam midt på den indiske østkyst, i Pipeley og Balasore oppe ved Gangesdeltaet, i Achin på nordspidsen af Sumatra, og i Japara eller Bantam på Java og endelig i Macassar på Celebes. Her anbragte han betroede mænd for at forestå indkøb af de lokale produkter, således at en ladning lå klar, når man var i stand til at sende et skib derhen. Denne handel med de forskellige loger blev i årene fremover det bærende i Kompagniets virke. Logerne kunne nu og da blive nedlagt eller genoprettet på nye steder; men arbejdsgangen forblev stort set uændret i alle årene.

I 1625 kom skibet "Jupiter" med en rig last til den danske loge i Balasore. Her fængslede nabob'en imidlertid besætningen, og da skibet så strandede den nat i en pludselig storm, tilfaldt strandingsgodset ifølge gældende lov den lokale fyrste. Blandt de fængslede danskere døde nu en snes folk. Nogle påstod, at de var blevet myrdet af fyrsten; men der har muligvis blot været tale om en madforgiftning e.l. Det var et hårdt slag for det spæde danske Kompagni. Skibet selv vurderede Crappe til 20.000 rigsdaler, skønt det nok kun havde kostet ca. 2.300. Men værdien i indiske farvande, hvor det nærmest var uerstatteligt, var

selvfølgelig en anden. Ladningen vurderede han til 150.000 rigsdaler, hvortil kom udgifterne til at løskøbe de få overlevende fra deres fangenskab.

I oktober 1624 havde Kompagniets direktion hjemme i København imidlertid fået endnu to skibe af sted: "Christianshavn", der nu gjorde sin anden rejse til Tranquebar, samt en jagt, "Nattergalen". Til udrustningen af de to skibe brugtes 97.500 rdl. De nåede frem engang i 1625, og Crappe sejlede snart efter ud med dem på en lokal handelsrejse, hvor han først lagde ind til Masulipatnam på den indiske østkyst, oprindeligt en ubetydelig fiskerlandsby, men en stadigt voksende handel havde forvandlet den til riget Golcondas vigtigste havneby.

Guvernøren var en fornem herre, der levede omgivet af stor pragt; en stor parasol blev altid båret over ham som tegn på hans myndighed, og om natten var hans bærestol omgivet af ti fakkelbærere.

Byen var på dette tidspunkt allerede et stort handelscenter med mange persiske og arabiske købmænd, af hvem man kunne købe de eftertragtede tekstilvarer til videresalg på Sundaøerne, og ved tilbagekomsten herfra kunne man hos dem afsætte de partier nelliker, peber og muskat, skibene bragte med tilbage.

Crappe fik anlagt en dansk loge her og sejlede nu videre til Massassar, som han igen forlod i maj 1626 med en god ladning nelliker. Herfra fortsatte han til Succedana og Bandjarmasin på Sydborneo, hvor han oprettede kontorer, og sluttede denne del af rejsen i Bantam på Java.

Bantam lå midt i et frugtbart område, hvor der produceredes tonsvis af peber; men klimaet viste sig at være meget usundt for europæere. Det engelske faktori her lå midt i en kinesisk forstad, som europæerne beskrev som et stinkende mudderhul. Der var mange sygdomme – de to almindeligste var nok malaria og dysenteri. Nogle mente, at sidstnævnte skyldtes, at man havde drukket for meget toddy, andre at visse frugter, f.eks. appelsiner var farlige. Der var naturligvis et utal af husråd imod ondet: citronsaft, hvidvin, granatæbler, kolde bade.

I sæsonen lå havnen fuld af kinesiske djunker med deres store firkantede sejl. Mange kinesiske købmænd havde slået sig ned i byen, og den var blevet stabelplads for varer, der bragtes fra Indien igennem Sundastrædet i stedet for igennem Malaccastrædet, som portugiserne beherskede.

Trods Crappes store ihærdighed og dygtighed som handelsmand rantes Kompagniet igen af store økonomiske tab, idet "Nattergalen"

på hjemvejen forliste i en orkan ud for den bengalske kyst. Skibet gik til i brændingen, ladningen gik tabt; mandskabet blev reddet i land, men tilbageholdt af nabob'en, indtil man fik sendt ham "gaver" til en værdi af 20.000 rigsdaler. Selv slap Crappe i god behold ind til Bala-sore med "Christianshavn"; men dels var her ikke mange handelsvarer at få, dels blev han sinket i at komme videre på grund af de langvarige forhandlinger med nabob'en, inden de overlevende fra "Nattergalen" slap fri. Problemer var der altid nok af.

KAPITEL 2

WILLEM LEYEL

I 1626 dukker en ny mand op i Tranquebar, en mand hvis skæbne i de næste 25 år skulle være nært knyttet til Det Danske Ostindiske Kompagni og dets virke, både hjemme i Danmark og i Tranquebar. Han hed Willem Leyel, og for en gangs skyld findes der et ret omfattende kildemateriale om ham og hans færd. I Rigsarkivet findes opbevaret en mængde papirer fra hans hånd, breve på flere sprog, regnskaber fra hans rejser og toldregnskaber fra Tranquebar, samt de rapporter han sendte hjem fra sin besværlige udrejse til Tranquebar i 1639 og fra sin tid som opperhoved derude i årene 1644–48. Endelig kan man i Christian IVs breve finde ikke så få oplysninger, der kaster strejflys ind over ham og hans virke.

Han stammede fra Helsingør, hvor hans familie indtog en anset position. Allerede hans oldefader, Alexander eller Sander Leyel havde gjort sig fortjenstfuldt bemærket, og det ikke blot i Helsingør. Han skal have været højt værdsat af Christian III, for hvem han ofte besørgede indkøb i udlandet, og han sendte regelmæssigt kongen bud om de nyheder, han havde erfaret fra fremmede kaptajner og søfolk under varetagelsen af sit embede som Øresundstolder. Familiens velstand og anseelse var vokset støt år for år. Allerede inden Reformationen havde Sander Leyel således overtaget Karmeliterklosterets teglovn, en indbringende forretning, som han senere byttede med hele fire gårde. Han havde bygget sig en prægtig bolig i Stengaden – to smukke nabohuse med gavl mod gaden og grund lige ned til stranden; det var solidt arbejde, for husene står der endnu, nr. 72 og 74. Her skal kongen endda have besøgt ham og stået fadder til en af hans sønner. For øvrigt havde han skib i søen og drev en indbringende handel på de nordiske lande. Han ejede Borsholm hovedgård vest for byen, samt en gård i København, og var blevet borgmester i Helsingør i 1536. Under hans flittige hænder syntes alt at trives. Men som det ofte sker for dygtige og selvsikre mennesker, havde han ord for at være egenrådig og særdeles vanskelig. Pengene ynglede villigt for ham; men ellers havde han og hans hustru sorger nok – de mistede hele ti børn, der døde som små.

Stengade 72-74 i Helsingør. Her er Willem Leyel vokset op. Midt i 1500-tallet tilhørte husene borgmester og øresundstolder Sander Leyel, Willem Leyeys oldefar. Stengade har tidligt været brolagt, deraf navnet. (Foto: Helsingør bymuseum).

Willem Level citerede familietraditionen om, at slægten stammede fra Skotland, hvor den var adelig. Til sit våbenmærke havde Sander Level valgt en gengivelse af slægtens skotske våbenskjold med ruder og liljer i de fire felter, men spejlvendt i forhold til originalen – ægtefødte var anerne nok ikke. Forøvrigt havde både Willem Levels morfader og fader været Øresundstoldere og borgmestre i Helsingør ligesom oldefaderen. Morfaderen, Frederik Level, havde efterladt sig tre børn, to sønner Alexander og Frederik, samt datteren Ingeborg. På et sandstensbånd på slægtsgården i Stengaden lod Frederik Level indhugge et latinsk vers bygget over en tekst fra Jobs bog kapitel 19, vers 25-26, der i oversættelse lyder: “Jeg ved, at min Frelser lever, og på den yderste dag skal jeg opvækkes og i mit kød se Gud, min Frelser.”

Frederik Level var kongelig tolder i 39 år og var borgmester i Helsingør i 10 år. Han døde i marts 1601, og hans efterladte hustru og børn lod opsætte et epitafium over ham i Skt. Olai kirke, hvor det endnu kan ses.

Forøvrigt var det rent utroligt så mange borgmestre, der fandtes i slægten. Willems moder, Ingeborg Frederiksdatter Level, giftede sig med Johan Willumsen, der blev borgmester i Helsingør i 1618, og da han døde i 1623, giftede hun sig anden gang med Matthias Hansen, endnu en borgmester, blot denne gang i København. Matthias Hansens datter, Kirsten Madsdatter, havde i sin ungdom været Christian IVs frille og født ham sønnen Christian Ulrik Gyldenløve. Matthias Hansen havde bygget sig en smuk gård på Amagertorv i 1616, et stateligt hus i den nederlandske renaissancetil. Han havde bygget det så solidt, at han påstod, det nok skulle blive stående i 500 år; foreløbigt har det snart klaret de 400, skønt der måske ikke er så meget af den oprindelige struktur tilbage; men facaden er indtagende. (Bygningen huser idag Den kongelige Porcelainsfabriks kontorer). Forøvrigt var han en både anset og velhavende mand, bl.a. medlem af bestyrelsen for Det Islandske Kompagni.

I ægteskabet med Ingeborg Level havde Johan Willumsen foruden sønnen Willem adskillige børn, deriblandt tre døtre: Anne, der blev gift med borgmesteren i Malmø og arvede faderens gård i denne by; Kirstine, der giftede sig med en lovende ung mand, Morten Madsen, der havde været lærer for Christian IV's børn og da var slotspræst på Frederiksborg; og endelig Dorete, der giftede sig med Jakob Tømmermand og blev boende i Helsingør.

Om Leyels første ungdomsår er kilderne tavse. Første gang vi får reelle oplysninger om ham, er han ansat i Det Hollandske Ostindiske Kompagni i Batavia. Hvordan det så er gået til. Det er klart, at årene i Helsingør har åbnet hans øjne ud mod den store verden. Her kom jo skibe fra de store søfarende nationer og kastede anker ud for byen, når de skulle betale deres told. En opvakt dreng har ikke kunnet undgå at blive fascineret af de mange spændende nye stednavne, der stadig lød fra søfolkenes læber: Kap det Gode Håb som porten til alle Østens rigdomme, Kina, Molukkerne, Sumatra, Surat, Goa, Zanzibar, Cartagena, Mexico, Habana. En og anden sømand har haft en abe eller en papegøje med og kunnet fortælle sære historier om søslanger eller tigerjagt, om krokodiller og elefanter, om storme og skibbrud.

Helsingør sydede dengang af liv, og de mange skibe bragte nyheder med sig fra hele verden, således at tolderne her ofte vidste bedre og hurtigere besked end nogen anden i hele riget. Det er måske betegnende, at også Henrik Hess, der en tid var kommandant på Dansborg, stammede fra Helsingør, hvor hans fader var rådmand, mens Leyels far jo var borgmester. Det er derfor ikke usandsynligt, at de to mænd har kendt hinanden, og at det var Hess, der overtalte Leyel til at forlade Det Hollandske Kompagni og søge tjeneste hos danskerne i Tranquebar.

I 1618 havde hollænderne anlagt nogle fæstningsværker på øen Onrust ud for byen Jakatra (nu Djakarta) på Java, og i 1619, efter at have afvist både et stort flådeangreb fra englænderne samt et angreb fra en javanesisk hær gjorde de byen til centrum for deres handel i Østen under det hollandske navn Batavia. Leyel har det år været ca. 26 og har da muligvis allerede været i Det Hollandske Kompagnis tjeneste et stykke tid.

Der findes kun et enkelt vidnesbyrd om hans liv, der formodentlig refererer til disse ungdomsår. Der findes et sted hos den hollandske lærde, Ludovicus de Dieu, hvor han i fortalen til sin udgave (1639) af den persiske "Historia Christi" skriver: "Jeg skylder den danske købmand Willem Leyel at tilstå, at de oplysninger, som denne mand, der, ophøjet over den almindelige købmandsånd, endskønt ingen videnskabsmand, medens han endnu opholdt sig i Persien, har lært at tale, læse og skrive det persiske sprog, har meddelt mig, da han tilbragte nogen tid hos os i Leyden, har været nyttige."

Leyel bryder således helt med den gængse opfattelse af de mænd, der bestyrede handelen i Danmarks fjerne besiddelser, som folk, der

kun sad med næsen begravet i regnskaberne og håbede på snarest muligt at slippe hjem med en god portion guldstykker på kistebunden. Mænd som overhovedet ikke interesserede sig for Østens rige kultur, historie eller litteratur, blot de kunne skaffe sig en god fortjeneste.

Der er flere ting, der tyder på, at Leyel har været en intelligent mand med en usædvanlig vågen og nysgerrig ånd. Det har krævet en ikke ringe indsats at lære at læse, skrive og tale persisk. Forøvrigt var det ikke nødvendigt at opholde sig i Persien for at få et godt kendskab til det persiske sprog. Der var fra gammel tid mange persiske købmænd i hele Ostindien, og persisk var det mest benyttede handelsprog i området blandt de indfødte befolkninger. Endvidere skal det huskes, at under stormogulernes styre var persisk administrationssproget i hele deres indiske rige og var desuden et sprog, der indebar stor kulturel prestige for den, der tilegnede sig det og satte sig ind i sprogets forfinede litterære arv. Persisk blev længe anvendt som det diplomatiske sprog i Indien. Som eksempel på, hvor udbredt det var, kan nævnes, at da Tranquebar-missionæren Christian Friedrich Schwartz så sent som i det 18. århundrede var i audiens hos naiken af Tanjore, samtalede de to mænd på persisk.

Er det imidlertid rigtigt, at Leyel har opholdt sig et stykke tid i Persien, har det næppe været særlig længe. Den første hollandske handelsekspedition ankom til dette land i juni 1623, og det lykkedes at få aftaler i stand og tilladelse til at oprette en handelsloge. Det var navnlig den persiske silke, der tiltrak sig europæernes opmærksomhed. Det kan så eventuelt have været omtrent på dette tidspunkt, at Leyel efter i nogle år at have gjort tjeneste i Batavia er blevet ansat her. Om den tid han tilbragte i Batavia ved vi egentlig kun, at han giftede sig med en hollandsk enke, der bragte en datter, Christina, med ind i ægteskabet. Sammen fik de i hvert fald to sønner, Hans og Anders.

I 1626 træffer vi så Leyel sammen med en kammerat, Claus Rytter, i Pipeley i Gangesdeltaet, hvor danskerne allerede havde gjort et par mislykkede forsøg på at få foden indenfor, og hvor nu også Kompagniets skib "Nattergalen" var blevet slået til vrag i en storm. Det havde været Crappes plan fra Pipeley at sende Erik Grubbe ind til Delhi til stormogulens hof i håb om dér at opnå en officiel tilladelse til at drive handel i stormogulens rige. Da "Jupiter" og "Nattergalen" forliste så hurtigt efter hinanden, var logen imidlertid fuldstændigt blottet for penge; der var derfor ikke råd til at give gaver, der var stormogulen værdige. Følgelig besluttede Crappe ikke blot at opgive besøget hos

stormogulen, men indtil videre at opgive handelen på Bengalen. Logerne i Pipeley og Balasore blev overladt til indiske opsynsmænd, og Leyel og Rytter rejste med ned til Tranquebar. Erik Grubbe, der var rejst ud sammen med Ove Gjedde og var deserteret på Ceylon, da Gjedde rejste hjem, synes at have levet resten af sine dage i Tranquebar, hvor han døde i 1631, mens Willem Leyel formentlig besluttede sig for at rejse hjem til Danmark.

Mange af Kompagniets ledende folk i Tranquebar var så opbragt over nabob'ens opførsel, at de foreslog, at man indledte en krig imod bengalerne, naturligvis ikke til lands, da danskerne jo ikke havde nogen hær, men til søs, hvor et skib som "Christianshavn" med sine svære kanoner ville være de indiske langt overlegen. Ved at kapre nogle af Stormogulens fartøjer kunne man på den måde tage sig betalt for de store tab, man havde lidt. Crappe manede dog til forsigtighed og mente, at man burde se tiden an. Derimod ser det ud til, at han har købt en lille jagt, "Posthesten", der en tid gjorde tjeneste, og muligvis også andre indiske fartøjer.

Det var svære tider i det meste af Indien. I hele Deccan og Gujarat svigtede monsunregnen i årene 1630-31, og risen visnede og døde på markerne. Kvæget kunne ikke finde græs at æde, og landet blev ramt af en forfærdende hungersnød, der som altid ledsagedes af pest. Fattige folk døde i tusindtal, og mange greb til den fortvivlede udvej at sælge deres børn som slaver; et barn kunne købes for et mål ris til en værdi af en lille mønt på 5 fanum, og købmænd fandt hurtigt ud af, at de samme børn kunne sælges med stor fortjeneste på Sundaøerne. Men der fortæltes også gruelige historier om folk, der slagtede og spiste deres børn eller forgreb sig på enlige, der ikke havde mulighed for at forsvare sig.

Hungersnøden gjorde det vanskeligt at fremskaffe de indiske bomuldstøjer, der sædvanligvis blev givet i bytte for krydderierne i Macassar og på Java og Borneo, og priserne blev drevet kraftigt i vejret. Men her havde Crappe for en gangs skyld været heldig. Han havde netop ligget inde med et stort varelager af disse tekstiler og kunne derved gøre særdeles fordelagtige forretninger. Han skal bl.a. have solgt et stort parti lærred i Macassar for tre gange det beløb, det havde kostet på Coromandelkysten, således at han nu blev i stand til at betale en stor del af sin gæld.

Sidst i november 1634 døde naiken Ragnato i Tanjore, og hans lig blev brændt, som det var indernes skik, ledsaget på bålet af hans 119

hustruer. Han efterfulgtes af sønnen Rambandra, der snart efter gjorde et besøg på Dansborg ledsaget af et stort følge. Crappe var på det tidspunkt endnu ikke nået tilbage fra Østen, så det blev kommandanten, Christoph von Wittinghof, der modtog naiken og viste ham rundt på borgen, alt i største venskabelighed.

På den tid var nyhederne hjemmefra ikke de bedste. I 1625 havde Kong Christian på trods af sine rådgiveres advarsler besluttet at tage del i 30-års krigen og i 1626 tabte han et slag ved Lutter am Barenberg, hvorefter de tyske tropper rykkede plyndrende op igennem det forsvarsløse Jylland.

Sandsynligvis kom Leyel hjem netop midt i al denne elendighed og havde heller ikke meget glædeligt at fortælle. Den 1. maj 1628 blev han udnævnt til kaptajn i den kongelige danske søtjeneste til en løn af 200 daler om året. Han har utvivlsomt haft breve fra Crappe med både til kongen og til Kompagniets direktører. Han kunne fortælle, at Kompagniet nu havde fem handelskontorer foruden Tranquebar: de to vigtigste var dem i Masulipatnam og Macassar; men Crappe var overbevist om, at også det i Bantam på Java ville vise sig at være værdifuldt, mens man var noget mere forbeholden over for de to på Borneo.

Efter fredslutningen i 1629 fik Kongen igen stunder til at tage sig af Kompagniets sager. Det blev besluttet igen at udsende to skibe, orlogsskibet "Flensborg" samt en tomastet jagt "Falken", som kongen rundhåndet skænkede Kompagniet. For at skaffe penge til udrustningen blev det bestemt, at alle aktionærerne skulle indbetale et yderligere indskud på 20% af deres oprindelige andel. Da man var klar over, at mange ville afslå at risikere flere penge, blev det bestemt, at dersom de ikke ønskede at indbetale pengene, blev deres tidligere indskud konfiskeret; men selv denne noget hårdhændede fremgangsmåde gav langt fra det ønskede resultat. Som følge heraf blev det kongen, der måtte redde økonomien og indskyde betydelige summer, så meget, at han rent ud blev betegnet som "Hoved og Herre for det ganske Compagni", og det blev nu ham, der fik ret til at udpege Kompagniets direktører.

I det hele taget må det siges, at aktionærernes investering i Kompagniet for en stor del ikke blot ikke gav det ventede udbytte, men selve deres indskud gik tabt. Kun nogle af de store købmænd, der tjente på udrustningerne og forhandlede de hjembragte varer, så noget til de fortjenester man havde foregøglet aktionærerne.

De to skibe afsejlede sidst på året 1629, kort efter fulgt af en tomastet fløjte "Fortuna". Men også nu forfulgtes Kompagniet af ulykker. Det store prægtige skib "Flensborg" kom ud for Kap det Gode Håb i kamp med nogle portugisiske skibe, der ville hævde deres gamle af paven tilsikrede eneret til al handel på Indien. Under kampen kom "Flensborg" i brand og sprang i luften. De fleste af folkene blev dræbt, og 42 mand blev taget til fange af portugiserne. Derimod nåede de to mindre skibe frem til Tranquebar, "Falken" dog først efter en særdeles vanskelig rejse, der kostede størstedelen af mandskabet livet.

Trods den langvarige afbrydelse i forsyningerne fra Danmark, havde Crappe vist sig i høj grad at være situationen voksen. Kom der ikke krudt hjemmefra, måtte man selvfølgelig selv fremstille det. Alle bestanddelene var jo for hånden. Kul og svovl var det let at skaffe, og salpeter fik man i en fin kvalitet fra Sundaøerne. På samme måde blev det nødvendigt selv at fremstille reb til skibene. Tovværket lod sig imidlertid let fremstille af det lag trevler, der sidder uden på kokosnøddens skal, sådan som inderne alle dage havde gjort det. Endelig indrettede han en smedje til at forfærdige al slags udstyr til skibene – det kneb med at lave de store ankre; men ellers kunne smedene klare det meste.

Også handelen måtte lægges om. Når der ikke kom varer eller penge hjemmefra, måtte hele økonomien baseres på handelen med kontorerne omkring Det indiske Ocean, hvor Crappe nu synes at have satset på Masulipatnam, Macassar, og Bantam. I 1631 udsendte man fra København endnu en jagt, "Charitas"; men selvom den nåede frem i god behold, betød det kun en ringe tilførsel af mandskab og kapital, og Crappe havde fortsat kun de små jagter at arbejde med, mens både hollænderne og englænderne benyttede langt større skibe og så ned på danskernes indsats. Lidt hoverende fortalte hollænderne, at Crappe efterhånden skyldte så mange penge i Masulipatnam, at han ikke længere turde anløbe byen; i så fald synes det kun at have drejet sig om en midlertidig forlegenhed, for i 1634 anløb "Charitas" netop denne havn og lossede 53 bar nelliker, foruden sandeltræ, skildpadde-skal, silke og porcelæn.

Da nyheden om "Flensborg"s forlis nåede hjem til København, førte det til nye spekulationer om, hvorvidt kongen og Kompagniet snart orkede at indskyde flere penge i den ostindiske handel. Det var et rent underskudsforetagende. Nogle mente, det var bedst at opgive det hele, sælge Dansborg og det beskedne parti varer, der endnu måtte

ligge i lagerrummene, til hollænderne og kalde folkene hjem. Indrømme at det hele havde været en fiasko. Danskerne havde simpelthen ikke magtet opgaven og ville nu blive til latter for konkurrenterne.

Andre opfordrede kraftigt til at holde ud lidt endnu. Kompagniet kunne dog vel ikke til stadighed blive ramt af så store ulykker. Snart måtte heldet vel smile til dem. Grunden var lagt; Crappe var en både dygtig og helt igennem pålidelig leder; det kunne næsten kun gå fremad.

Kilderne tier om, hvad Willem Leyel har foretaget sig i årene efter 1628, da han som nævnt hjemme i Danmark blev udnævnt til kaptajn i den kongelige søtjeneste. Men det vides, at han i januar 1634 blev kaldt op til den tidligere rigsadmiral Albret Skeel på Bremerholm. Samtalen berørte bl.a. Kompagniets elendige økonomi. Man skyldte den kongelige kasse den enorme sum af 156.000 rigsdaler, og spørgsmålet om, hvorvidt det var fornuftigt at blive ved at pøse penge i den tilsyneladende bundløse kasse blev endevendt endnu en gang. En af årsagerne til det ringe udbytte var vel den, at det danske Kompagnis hele indsats var meget ringe i sammenligning med konkurrenternes. Man behøvede blot at sammenligne et af de største skibe Kompagniet havde sendt ud i disse år, nemlig "Perlen", som var på 500 læster og udstyret med 32 kanoner, med en af portugisernes store karakker på 1500 tons. Og allerede i slutningen af det 16. århundrede havde nederlænderne sendt 65 skibe til Østen på blot 6 år, mens det danske kompagni ofte end ikke magtede at få blot et enkelt skib af sted om året, og blandt dem, der sejlede, var ikke så få uanselige jagter. Alt ialt var det således intet under, at man ikke fik de store fortjenester, konkurrenterne fik hjem.

Skeel kunne fortælle, at kongen havde bedt ham overveje, hvad der kunne gøres: han var blevet pålagt at henvende sig både til rektor og professorerne ved Universitetet, samt høre de menige aktionærs råd og sende nogle befuldmægtigede iblandt disse til et møde på Skanderborg Slot den 10. marts. Men inden da ønskede kong Christian at få lejlighed til at drøfte hele sagen med Leyel med den begrundelse, at Leyel for kort tid siden var kommet hjem fra Ostindien og således måtte være den, der havde bedst kendskab til forholdene derude.

Oplysningen er interessant, for de øvrige historiske kilder fortæller ikke noget om at Leyel just skulle være kommet hjem fra Indien – han havde såvidt vides været i Danmark siden 1628. Muligvis mente man,

at 6 år ikke havde så meget at sige. Måske er der tale om en rejse med et af Kompagniets skibe, vi intet ved om. Det er ikke til at sige.

I ovennævnte brev til Albret Skeel skriver kongen, at han er klar over, at Kompagniet mangler både folk og skibe, “fordi der af den første af de to sidste Udrustninger er mistet et Skib med Folk og alt, og den sidste Jagt også har mistet de fleste af sine Folk under Caput Bonae Spei (Kap det Gode Håb) og med stor Nød er ankommet til Indien”. Denne første udrustning hentyder klart til “Flensborg”s forlis og “Fortuna”s vanskelige rejse.

Der er næppe tvivl om, at Christian IV med vanlig energi havde sat sig grundigt ind i Kompagniets sager. Da Leye i Skanderborg blev kaldt ind til Kongen, fastslog denne, at de sidste meldinger om Kompagniets situation var uhyre nedslående; men på den anden side mente han, at det ville være vanærende for ham at afstå eller sælge Dansborg til en fremmed nation – det var ikke det, han havde haft i tankerne, da han ofrede så mange penge på at få etableret Kompagniet og sendte skibe derud. Derfor mente han, at det trods alt var bedre at vove noget for at redde det, der var i behold, end helt at opgave og derved miste alt.

Leye har formodentlig givet kongen ret, og denne har da tilsyneladende bedt Leye rejse ud endnu en gang, nu som overkøbsmand, da han med sin store erfaring havde de bedste muligheder for at bringe Kompagniets økonomi i Indien på fode.

I brevet til Albret Skeel havde kongen tilbudt at udruste endnu et skib og gøre sit bedste for enten selv at udruste en jagt eller formå andre dertil for så at overlade begge til Kompagniet for at forsøge endnu en rejse. Men man havde beregnet, at der skulle bruges mindst 600.000 daler i rede penge og varer, en sum der nok kunne få en til at standse op og tænke sig om nogle gange, inden man gik videre.

På mødet med aktionærerne gentog kongen sit løfte om at låne Kompagniet et skib og udruste det; men så mente han, at andre burde tage sig af at udruste en jagt som ledsagefartøj.

Leye må have nydt kongens fulde tillid, for han rejste nu tilbage til København med et kongeligt brev med befaling til rigsadmiralen Claus Daa om, at han skulle lade Leye besigtige Kongens skib “Skt. Anna” på 350 læster for at se, om det egnede sig til formålet, og hvis Leye fandt, at det ikke duede, skulle rigsadmiralen venligst vise ham et andet. Desuden skulle de to herrer finde frem til en lille koffardijagt på 100 eller 120 læster til at ledsage det store skib. Leye fandt “Skt.

Anna” velegnet, og han kom nu til at stå i centrum for det nye projekt som købmand med ansvar for indkøb af handelsvarer og udstyr til rejsen.

Hen på sommeren fik han yderligere udbetalt 200 rigsdaler for at gøre en rejse i kongens tjeneste til Holland. Historien nævner ikke det præcise formål med rejsen; men der kan næppe være tvivl om, at han med interesse har studeret Det Hollandske Ostindiske Kompagnis varesortiment og priser.

KAPITEL 3

FORBEREDELSE TIL REJSEN

Da Leyel nåede hjem, fandt han, at det var blevet bestemt, at "Skt. Anna" skulle sejle til Ostindien, så snart skibet kunne udrustes. Som ledsagefartøj havde man valgt jagten "Skt. Jakob" på 130 læster. Allerede i februar havde kongen skrevet til rentemestrene, at de skulle lægge al den sejldug, der vævedes i Tugthuset til side til brug for "Skt. Anna". Der kom ligeledes brev fra kongen, at jagten "Skt. Jakob" skulle forhødes med kobber for at beskytte træværket imod angreb af den frygtede pæleorm, der huserer i tropiske farvande og er i stand til fuldstændig at udhule skibsplankerne, så de til sidst er så møre, at man kan stikke en finger igennem dem. Leyel fik nu travlt med at skaffe varer til skibet. Blandt andet gods købte han for 4.000 rdl. bly, altid en god handelsvare i Indien, for andre 4.000 rdl. kviksølv, for 4.000 rdl. zinner, for 400 rdl. rav, og for 800 rdl. alun. Kongen havde desuden bestilt til "Skt. Anna"s udrustning 22 lægger (et fad på 5 tønder) fransk vin, 2 lægger brændevin og 8 lægger vineddike, idet pengene skulle tages fra toldkisten, foruden at han lovede at proviantere de to skibe med alt, hvad de måtte behøve. Smålig var han ikke!

Til gengæld var kong Christian altid omhyggelig i pengesager. Rigsadmiral Klaus Daa og rentemestrene fik ordre til at føre tilsyn med, at de penge og varer, der udleveredes til Willem Leyel, kun blev benyttet til udrustningen af "Skt. Anna". Og samtidig udbeder kongen sig på sit brede sjællandske mål oplysninger om "hvorledes ded med ded, som udaf den Willem Leyel til "Skt. Anna"s Udredning indkøbes" forholder sig.

Imens arbejdede man på fuld kraft på Holmen med at gøre skibene færdige til rejsen. Det gik langsomt, og det huede ikke kongen. Den 11. november 1634 skrev han til rentemestrene, at de "skal erindre Holmens chef Erik Ottesen Orning og overskipperen på Bremerholm Rasmus Sørensen Samsing om, at de skal gøre sig al mulig flid for at få "Skt. Anna" færdig så hurtigt som muligt og lade kongen vide, hvordan det går. Kongen slap ikke sagen; da det stadig trak ud, fik de to herrer endnu en rykker fra Flensborg i begyndelsen af december.

"Skt. Anna" skulle have en besætning på 140 mand, og rejsen frem og tilbage blev anslået til at kunne vare 2½ år. Af proviant lastede man

nu 70.000 skålpund beskøjter, 30.000 skålpund oksekød, 6.000 skålpund flæskekød, 8.000 skålpund klipfisk, 750 oste à 7-8 lispund, 80 lægger vand, 24 læster øl, 22 lægger fransk vin, 46 lægger spansk vin, 29 tønder smør, foruden brændevin, eddike, limonsaft, svesker, byggryn, bønner, ærter, skinker, røget og salt oksetunge og peberrod.

Limon- eller citronsaften er ganske interessant og synes at tyde på, at LeyeL havde forstået saftens store nytte i forebyggelse af skørbug, den uhyggelige sygdom der næsten altid sejlede med som en uhyggelig gæst på datidens langfarter og krævede utallige menneskeliv. LeyeL kan muligvis have hørt om englænderen James Lancaster, der i 1600 sejlede ud til Østen med en lille flåde skibe fra Det Engelske Ostindiske Kompagni og skrev, at han gav sine folk tre skefulde citronsaft hver morgen på fastende hjerte, hvorved han helbredte mange søfolk og bevarede resten fra skørbug.

Vinteren 1634-35 var meget streng. Øresund frøs til. Måske var det grunden til, at det trak ud med at få gjort "Skt. Anna" færdig. Og rent galt blev det, da der i februar 1635 kom bud, at "Christianshavn", der var blevet meldt for hjemgående fra Østen og længe havde været næsten opgivet, var ankommet til Youghal i Irland. Mange af folkene var døde og skibet delvis havareret; men en stor ladning peber, nelliker, sukker og bomuldstekstiler var stort set uskadt. Kongen gav derfor ordre til, at man skulle tage det fornødne udstyr fra "Skt. Anna", "efterdi den intet kommer ud førend udi Oktober Maaned", og sende det til Irland med orlogsskibet "Tre Løver", så snart isen brød op. Desuden skulle man sende 1.000 rigsdaler til folkene på "Christianshavn"; pengene skal storkøbmanden Johan Braem levere imod sikkerhed i skibets ladning. Han kan vel tåle at vente på at få pengene, mener kongen, skibsfolkene derimod ikke. Christian IV forstod meget vel folkenes situation.

Kompagniet havde da opgivet foreløbigt at få "Skt. Anna" afsted. Kongen havde endda planer om at sælge skibet til portugiserne. I stedet koncentrerede man sig om at få jagten "Skt. Jakob" gjort færdig. Med vanlig omhu skriver kong Christian til rentemestrene, at de skal lade Kompagniet få, hvad man behøver af proviant til udrustning af den ostindiske jagt, og vin og proviant kan de tage af de forråd, der var indkøbt til "Skt. Anna", dog skal Kompagniet skrive under på, at de vil erstatte det altsammen inden førstkommende Mikkelsdag.

Sidst i februar havde LeyeL forøvrigt igen været hos kongen, denne gang på Koldinghus, hvilket kan ses af et kongeligt brev af 27. februar

1635 til rentemestrene om en bageovn, hvor der uden på brevet er skrevet "cette lettre avec Villom Leyel", endnu en antydning af at kongen i høj grad støttede sig til Leyels førstehåndskendskab til forholdene i Østen.

Ved dette møde har kongen åbenbart spurgt Leyel ud om mulighederne for at drive handel på Surat, den store indiske handelsby på Indiens nordvestlige kyst, hvor både englænderne og hollænderne havde loger. Og hvordan med Stormogulens lande iøvrigt? Og Persien, hvor begge de omtalte nationer søgte at få andel i silkehandelen? Leyel havde jo været i disse egne og vidste formodentlig mere herom end nogen anden dansker. Hertug Frederik III af Gottorp havde netop planer om at sende gesandter igennem Rusland til den persiske shah i Isfahan for at forhandle en handelsaftale, idet han drømte om at gøre Friedrichstadt ved Ejderen til centrum for den nordeuropæiske handel med silke. Christian ønskede ikke at lade en konkurrent løbe med alle fordelene – hvis der da var nogen. Kongen nærede på den anden side en vis mistro til planen: "De, som vil drive den Persianske Handel, har forpligtet sig til Storfyrsten i Moskva, at de vil lægge i Handelen nu straks seks Gange 100.000 Daler. Det var vel at spørge ad, hvor de Penge er at få."

Leyel blev bedt om at sende et resumé af alt det, han havde fortalt kongen, til kansleren Christian Friis. Det førte til et langt brev dateret den 22. februar 1635 fra Kolding, hvori Leyel påpeger, at andre nationer handler på de nævnte steder, "hvilken Handel os også med det allerførste fornøden gøres, så snart vi udi Bantam og Jamby Contorer stabiliseret haver, formedelst adskillige tjenlige Varer, som bekommes udi Persia og Mogullens Lande, hvilken med stor Profit udi Bantam, Jamby og Macassar, som her udi vort Fædreland sælges kunne; desligeste de Varer, som bekommes på de forskellige Contorer, kunne også med stor Profit sælges udi Persia og Mogullens Lande, så at den ene Stade kan altid gøre os den anden såre profiterlig."

Leyel beretter videre om, hvordan Crappe allerede i 1626 havde haft sådanne planer, og at han som nævnt havde sendt Erik Grubbe til Claus Rytter og ham selv i Bengalen, for at de skulle udstyre ham med rejsepenge og foræringer til Stormogulen. Det var planen, at Grubbe skulle anmode Stormogulen om handelsrettigheder i hans lande, således som det allerede var aftalt med flere andre europæiske lande. Men på grund af de mange ulykker, der på den tid havde ramt

Kompagniet i Bengalen, havde man ikke kunnet levere den fornødne sum penge til Erik Grubbe, hvorfor hele gesandtskabet blev opgivet.

Nu foreslår Leyel derfor, at Kompagniet med de ostindiske skibe sender "en erfaren og bekvem Person" med breve fra kongen til de pågældende lande for at anmode om handelsrettigheder og eventuelt toldfrihed. Bedst var det, om en sådan person begyndte sin rejse et sted på Coromandelkysten og derfra først rejste ind til kongeriget Golconda for at forhandle med fyrsten dér, videre til Stormogulen i Delhi og så endelig til Shahen i Persien for derfra at rejse hjem. Man får næsten indtryk af, at han selv havde lyst til rejsen – han var vel en af de få egnede dertil.

Roland Crappé havde nu trofast tjent Kompagniet lige siden han var sejlet ud i forvejen for Ove Gjeddes flåde med jagten "Øresund" i 1618. Leyel og de andre omtalte ham med respekt, mente at Crappé havde usædvanlig god forstand på den ostindiske handel og en sjælden evne til at omgås de forskellige fyrster og embedsmænd, hvorved han havde skaffet Kompagniet mange fordele. Der var ganske vist folk i Kompagniets direktion, der kritiserede ham, fordi de syntes, at han brugte for mange penge til gaver derude. Leyel fremhævede imidlertid, at disse penge var givet godt ud, og at de høje herrer måske havde vanskeligt ved at sætte sig ind i forholdene i Østen. Derude var det helt sikkert, at man intet kunne udrette uden at give gode og rigelige gaver.

Sidst i april kom der nu bud, at Crappe, som løn for at han i 12 år havde tjent kongen som underofficer og i andre 12 virket på den udsatte post som general i Ostindien og guvernør på Dansborg, skulle adles med ret til at føre skjold og hjelm. Hans våben skulle være "en Indian i et hvidt Skjold, udstafferet efter det Lands Art med et rødt Bånd om Hovedet og et hvidt Skørt, med sit Gevær i Hånden, og en Indian efter samme Maner på Hjelmen imellem de to Horn, hvert af dem halvt rødt og halvt hvidt". Forøvrigt kaldte Crappe sig nu Crappé – det lød fransk og fornemt.

Ud på sommeren kom "Christianshavn" endelig til København fra Irland med sin ladning, som Kompagniet fik travlt med at få losset og ført ind i lagrene i den grundmurede gård ved Stranden ikke langt fra Vejerboden, som allerede i Kompagniets første år var skænket det af kongen.

Kompagniets regnskaber så ikke godt ud, ja, så dårlige var resultaterne af handelen den sidste snes år, at embedsmændene, der nu frygtede,

at deres indsats var tabt, sendte et andragende til kongen, hvori de bad ham drage omsorg for, at "dette Værk ikke flere Folk skal bringe til yderste Armod, end hidtil sket er." Men også kongen, der nu selv havde hårdt brug for pengene, må have sukket over den anselige kapital på 173.900 rigsdaler, han havde stående i Kompagniet med et blafrende håb om nogensinde at se pengene igen.

Salget af "Skt. Anna" til portugiserne blev åbenbart ikke til noget, og i august kom der fart i forberedelserne til at sende både dette skib og "Skt. Jakob" af sted. Klaus Daa fik besked på at begynde at hverve mandskab.

I september var Kongen selv på Kronborg for at tælle de penge, der fandtes i Øresundstoldens store kiste. Det var ikke småpenge, han fandt. I daler og rosenobler var der ialt 15.500 daler, som han nu lagde til side i en særlig kiste, hvor "de skal forblive, indtil Gud vil, at "Skt. Anna" kommer her på Strømmen". Foruden dette beløb havde kongen hos kommissarierne i Skåne 20.000 daler og hos Jonas Heinemark, tolder i København, yderligere 12.000 daler, ialt var der således 47.500 daler til udrustningen.

Det var imponerende, at Christian stadig skød så mange penge i Kompagniet, for både hans egne og rigets finanser var i en fortvivlet tilstand. Meget af kronens gods var pantsat, og kongen vidste dårligt, hvordan han skulle finde midler til at betale renterne ved det såkaldte Kieler omslag, hvor han havde lånt store summer. Rigets råd skyldte ham anselige beløb, der ikke kunne inddrives, og alt dette betød, at hverken hoffolkene eller flådens mandskab blev betalt. I et pudsigt brev af 15. december 1635 gør kongen sine personlige krav gældende på de penge, der lå i Øresundstoldens kiste, "eftersom jeg ellers ingen Midler har til at holde min Stand ved Magt". Der er tilsyneladende vanskeligheder ved at få pengene udbetalt, og kongen finder da på en list: "I skal lade tolderne i Helsingør hemmeligt fylde nogle fjerdinge med sten, som (rentemester) Jørgen Vind med de andre penge skal tage med sig, således at Hans Bøjesen (den kgl. kassimester) ikke mærker noget."

Han har dog åbenbart endnu ikke helt opgivet håbet om, at handelen på Indien kunne blive den indtægtskilde, der kunne afhjælpe hans betrængte økonomi – bare man holdt ud.

Rentemestrene havde i mellemtiden fået ordre til at udlevere til Leyel både alle de varer, der allerede var bestilt, og dem han endnu måtte bestille imod kvittering. Endnu et tegn på, hvor højt kongen

satte Willem Leyel og stolede på hans kendskab til den ostindiske handel, kan ses af, at han den 14. september 1635 gav Leyel bestilling som bewindhebber (befuldmægtiget) på kongens vegne i Det Ostindiske Kompagni med en årlig løn på 300 rigsdaler, der skulle udredes af Kompagniet. Det pålægges ham, at han skal varetage alt til kongens og Kompagniets bedste i overensstemmelse med den ed, han skal aflægge.

Da tiden nu nærmede sig, da "Skt. Anna" og "Skt. Jakob" skulle afsejle, skrev Kongen et brev til kongen af Bantam, der dels havde sendt Christian kostbare gaver, dels givet sin tilladelse til, at Roland Crappé og andre danskere måtte handle i hans lande. Kong Christian skrev derfor en takkeskrivelse og medsendte som gave "en ringe Ting forarbejdet i Kongens Lande".

Skibene lå nu praktisk taget færdige til afgang. Mandskabet sled med de sidste forberedelser. Den 6. november 1635 udstedte kongen søps for "Skt. Anna" til at sejle til Ostindien under kaptajn Christian Klausen, og den 19. kom de to skibe endelig af sted. Roland Crappé var med ombord i "Skt. Anna"; han rejste ud en sidste gang for at bringe forholdene i orden derude og sætte sin afløser ind i arbejdet. Leyel var overkøbmand ombord. Skibspræsten hed Niels Andersen og stammede fra landsbyen Udbyneder syd for Mariager Fjord. Ombord i "Skt. Jakob" befandt sig Berent Pessart, der var udset til at overtage ledelsen af Kompagniets forhold i Østen, når Crappé rejste hjem – Pessart havde ligesom både Crappé og Leyel været ansat i Det Hollandske Ostindiske Kompagni; han havde i flere år gjort tjeneste i Batavia, hvor han i 1631 omtales som en fri borger med part i et handelsskib, der skal til Cambodia. "Skt. Anna" og "Skt. Jakob" medførte handelsvarer til en værdi af 17.000 rigsdaler, samt 33.000 rigsdaler i rede penge, en betydelig saltvandsindsprøjtning til den skrantende koloni.

Skibene nåede i god behold frem til Tranquebar. Crappé fik travlt med at ordne Kompagniets forhold og skaffe en returladning til "Skt. Anna". Det blev derimod besluttet, at "Skt. Jakob" skulle blive i Indien og gøre tjeneste i mellemandelen. På denne tid modtog Crappé en indbydelse til at genoptage handelen i Bengalen fra nogle derværende købmænd, der lovede at skaffe ham et firman (frihedsbrev) fra Stormogulen Shah Jahan. Fra gammel tid lå næsten al handelen i Indien i hænderne på muslimerne, vel først og fremmest arabere og persere, hvem europæerne kaldte mohrer. De havde allerede i år-

hundreder sejlet i disse farvande, og nogle af deres skibe var anselige, de største på 600 tons.

Crappé sendte nu igen skibe til Pipeley og fik handelen til at fungere godt ved en passende blanding af gaver til de øverste embedsmænd og en iøjnefaldende armering af skibene. Kompagniets hovedkontor blev flyttet fra Tranquebar til Masulipatnam, som var det naturlige centrum for al handel på kysten, og her udnævnte Crappé officielt Berent Pessart til opperhoved den 9. november 1636. En brav ældre hollænder, Jacob van Stackenborg, fik overdraget ansvaret for Tranquebar.

Crappé havde tilsyneladende ingen vanskeligheder ved at skaffe en god last, især nelliker, til hjemrejsen. Det er interessant at se, at nellikerne nu indtager hovedpladsen blandt de varer, der købes til returlast. Prisen i Indien, eller måske snarere i Macassar, skal have været 76.000 rigsdaler; men da der mangler oplysning om salgsprisen hjemme i Danmark, kan man ikke sige noget om fortjenesten; den har dog sikkert været god. Crappé og Willem Leyel forlod igen Tranquebar den 16. januar 1637 for at rejse hjem til Danmark med "Skt. Anna". Rejsen forløb uden problemer, og allerede den 4. november samme år ankom skibet til København.

KAPITEL 4

DET NYE TOGT

Trods "Skt. Anna"s hjemkomst til København med en værdifuld ladning var Kompagniets økonomiske situation langt fra tilfredsstillende. Aktionærerne havde aldrig fået noget udbytte af deres indskud og måtte vel efterhånden anse dette for tabt. Lysten til at skyde flere penge i foretagendet var mikroskopisk. Det var kun kongens ukuelige vilje til at få noget ud af det dristige foretagende, der holdt liv i Kompagniet.

Roland Crappé var blevet adelig og en velhavende mand, var vel også nu i en moden alder. Rejsen til Indien med "Skt. Anna" blev hans sidste; men han levede endnu nogle år i København, hvor han havde købt Kompagniets store grundmurede gård ved Stranden.

Tiden skulle vise, at det i høj grad blev Willem Leyel, der skulle løfte arven efter ham. Der er dog en enkelt gåde, der netop på dette tidspunkt synes vanskelig at løse, når man vil danne sig et billede af hans livsbane. Som nævnt havde han fået betroet den ansvarsfulde stilling som overkøbmænd ombord på "Skt. Anna" og må således være afsejlet fra København den 19. november 1635. Dette bekræftes også af et brev, Leyel skriver til Hannibal Sehested i november 1640, da de begge opholdt sig i Madrid. Heri nævner han, at det egentlig havde været hans hensigt med sit daværende skib "Christianshavn" at anløbe Madeira, hvor han af egen erfaring vidste, at man fik en god behandling, idet han og hans rejsekammerater "da selbst gute Tractement haben empfangen, in Sondernheit in Jahre 1636, das Schiff Sct. Anna". Ifølge dette skulle Leyel være sejlet ud med Crappé i 1635 og være kommet hjem med det samme skib i begyndelsen af november 1637.

Så langt, så godt. Men der findes bevaret breve fra Christian IV, der rimer meget dårligt hermed. Den 11. marts 1636 skriver kongen til to fremtrædende købmænd i København, Jørgen Danielsen og Hans Tregaard: "Da Kongen fast over Halvdelen participerer i Det Ostindiske Kompagni, har han betroet Villem Leyel at være Bewindhebber og Forvalter for Kongen i Kompagniet, hvorpå han også har aflagt Ed til Kongen". Endvidere skriver han til Kancelliet, at Willem Leyel samme dag, den 11. marts 1636 har aflagt ed i Kolding i nærværelse

af kansler Hr. Christian Friis, Vincent Bilde til Nes og Ove Juel til Meilgaard som bewinthebber og forvalter for Det Ostindiske Kompagni.

Den aflagte ed lyder forøvrigt som følger: “Han lover og forpligter sig til at være Kongen huld og tro, vide og ramme Kongens og Det Ostindiske Kompagnis Participanters Bedste og af yderste Evne afvende deres Skade. Han skal ikke åbenbare nogen noget om Handelsens Tilstand til Skade for Compagniet. Ved Salg af Compagniets Varer og ved Indkøb til Udrustning skal han ikke favorisere noget Menneske, men søge Kompagniets Gavn og Fordel og ikke selv participiere i noget af dets Køb, Salg eller Leverance, uden at det tillades ham med Participanternes Vidende, hvad han i dette eller andet erfarer, som er til Skade for Compagniet, skal han meddele fra sig og ellers holde sig i alle Måder, som det en ærlig og tro Forvalter egnes og bør.”

I endnu et brev af 4. november 1636 skriver kongen til Det Ostindiske Kompagnies forvaltere: “For det sidste bevilger Kongen, at Jahim Pedersen, som en Tidlang har tjent Compagniet, må antages som Bewinthebber. Han skal residere i København og dirigere Handelen i Forening med dem og Villom Leyel. Han skal have samme Løn som Villom Leyel.”

Tre breve, der alle kun giver mening, dersom Leyel ikke sejlede med “Skt. Anna”, men netop i de år beklædte en ansvarsfuld post i Kompagniets administration i København. Leyel kan jo ikke godt have været to steder på samme tid. Mon ikke disse sidste oplysninger drejer sig om en anden Willem Leyel, en onkel, fætter eller lignende? Og mon det er denne anden Willem Leyel, der i juni 1639 bliver udnævnt til direktør i Kompagniet? Vi sidder tilbage med en del ubesvarede spørgsmål.

På Holmen arbejdede man allerede flittigt på at få en ny ekspedition af sted. Det var besluttet igen at udsende “Christianshavn”, der nu allerede havde gjort turen flere gange. Skibet kom da også af sted i begyndelsen af 1637 under en kaptajn Tyge Christensen, og kongen gav ham et brev med til Roland Crappé, at denne skulle hjælpe ham efter hans instruks, dersom Crappé da endnu befandt sig i Indien. Men af en eller anden grund måtte skibet vende om, og i maj 1638 skriver kongen til Corfitz Ulfeldt, der da var statholder i København og nylig havde ægtet Leonora Christina, at han anser det for bedst, at både “Christianshavn” og et andet skib, som skulle have været til Japan, nu

sejler ud sammen. For at spare penge skal Ulfeldt sørge for, at bewindebberne afskediger folkene på “Christianshavn”, indtil skibet igen skal af sted, til den tid “skal de, som er dygtige dertil, indstille sig igen”.

Kort efter “Skt. Anna”s hjemkomst får Corfitz Ulfeldt besked på at forhandle med den hjemvendte Roland Crappé og prøve på at overtale ham til at bosætte sig fast i København, påtage sig at være ekvipagemester og fornemste bewinthebber i Kompagniet og overtage direktionen af den ostindiske handel. Og dersom Crappé igen vil rejse til Indien, skal han i tide indsende erklæring herom til kongen.

Endelig skal Ulfeldt sælge det store hus ved Stranden, som kongen havde foræret Kompagniet, og som længe havde været Kompagniets hovedsæde, og bruge pengene til skibets udrustning. Som nævnt blev det Roland Crappé, der købte huset. Endvidere ønsker kongens søn, Christian Ulrik Gyldenløve, at træde tilbage som præsident for Kompagniet, og kongen foreslår, at posten overtages af storkøbmanden Johan Braëm.

Crappé tog da straks fat på arbejdet og indgav et overslag over Kompagniets finanser, hvori han skriver, at dersom man til foråret vil anvende 20% af den kapital, der fremkommer ved salget af “Skt. Anna”s ladning, til at udruste en ny ekspedition til Indien, vil Kompagniets handel blive så solidt grundfæstet, at der hvert år kan komme et skib hjem med en god returladning. Han så åbenbart meget optimistisk på mulighederne, nu det hele var kommet godt i gang.

Efter “Christianshavn”s hjemkomst fra den afbrudte rejse opgav man at sende skib ud i 1638, men måtte forsøge at skaffe penge til en ny udrustning. Det var ikke så let. Af de 17 skibe, man gennem årene havde sendt ud, var kun de 7 nået hjem. Der har sandsynligvis været flere skibe, som vi i dag ikke har rede på; men forholdet er ikke til at tage fejl af. Det var og blev en underskudsforretning.

Den 4. september det år udgår der breve til borgmestrene og rådet i København om, at de skal sørge for, at participanterne i Kompagniet straks og inden den 21. september indbetaler de lovede 15-20% af deres tidligere indbetalte penge med den sædvanlige trussel, at dersom de ikke gør dette, vil deres tidligere indskud være forbrudt. Der kom dog alt for få penge i kassen, og det er igen kongen, der må holde for. Han skriver i sin kalender for 31. marts 1639: “lånte jeg Det Ostindiske Kompagni 10.000 thaler og til dem, der leverede pulveret (krudtet) 4.000 thaler”.

Det trækker imidlertid ud med at få skibet af sted. Den 17. februar 1639 skriver kongen fra Københavns Slot til rentemestrene og beder om deres mening om, hvordan man skal skaffe midler til at fremskyn- de skibets afgang. Selv mener kongen, at det må være nok, hvis Kompagniet får bly for 10.000 daler, og at det må kunne ordnes sådan, at de, der leverer blyet, får den halve sum nu og resten, når skibet sejler. Man mærker en ikke uforståelig irritation i brevet slutning: “Jeg kan intet indbilde mig, hvorledes det går til, at samme Skib stacket siden havde sin Udredning og var udi Søen på Vejen henad Ostindien og nu kan have Brug for alting.”

Et lignende utålmodigt suk fremgår af et brev skrevet i marts fra Frederiksborg, hvor det hedder, at de penge, bewindhebberne skal have, nu sendes frem. “Gud give, at de må være bedre anlagt end de forrige.”

Omtrent på denne tid ankom en indisk elefant til København, hvordan den så er nået frem – der er ingen oplysninger om, at et kompagniskib skulle være ankommet omkring 1639, så den er muligvis kommet med “Skt. Anna” allerede i 1637. Men københavnere har utvivlsomt valfartet hen i stort tal for at se det mærkelige dyr.

Den 20. juni 1639 udnævnte man fire direktører for Det Ostindiske Kompagni: Roland Crappé, Jakob Mikkelsen, der var borgmester og kongelig tolder i København; han havde desuden investeret i adskillige handelskompagnier og var en af byens betydelige personligheder. Den tredje udnævnelse gjaldt Johan Braëm, storkøbmanden, der havde tjent gode penge især ved hvalfangst som direktør for Nordlandske Kompagni. Og endelig som nr. 4 Willem Leyel. Alle fire skulle have 500 rigsdaler om året i løn – en betragtelig sum i sammenligning med f.eks. de 200 rigsdaler en almindelig skibskaptajn fik.

Kompagniet besluttede denne gang at udsende endnu et skib sammen med “Christianshavn” og fandt frem til et pænt stort skib, “Den forgyldte Sol” på 180 læster, som Christian IV købte for 10.000 speciedaler. Udrustningen af de to skibe kostede 110.000 rdl.

Det er ikke godt at vide, hvad der var blevet af “Christianshavn”s forrige kaptajn Tyge Christensen – han er gledet helt ud af billedet efter den mislykkede rejse. Det var nok ikke let at finde nogen med tilstrækkelig erfaring, og til sidst lagde Kompagniet formodentlig pres på Willem Leyel. Han havde jo tidligere været kaptajn i kongens tjeneste, havde gjort turen til Indien adskillige gange og var godt inde i alt angående handelen derude. Desuden var der begyndt at indløbe

foruroligende rygter om Berent Pessarts ledelse af handelen i Indien, samtidig med at Pessart ikke selv havde overholdt sin forpligtelse til at sende regelmæssige rapporter hjem. Altså ville det være nyttigt at få en erfaren mand derud for at bedømme situationen og skride ind, hvis det var nødvendigt.

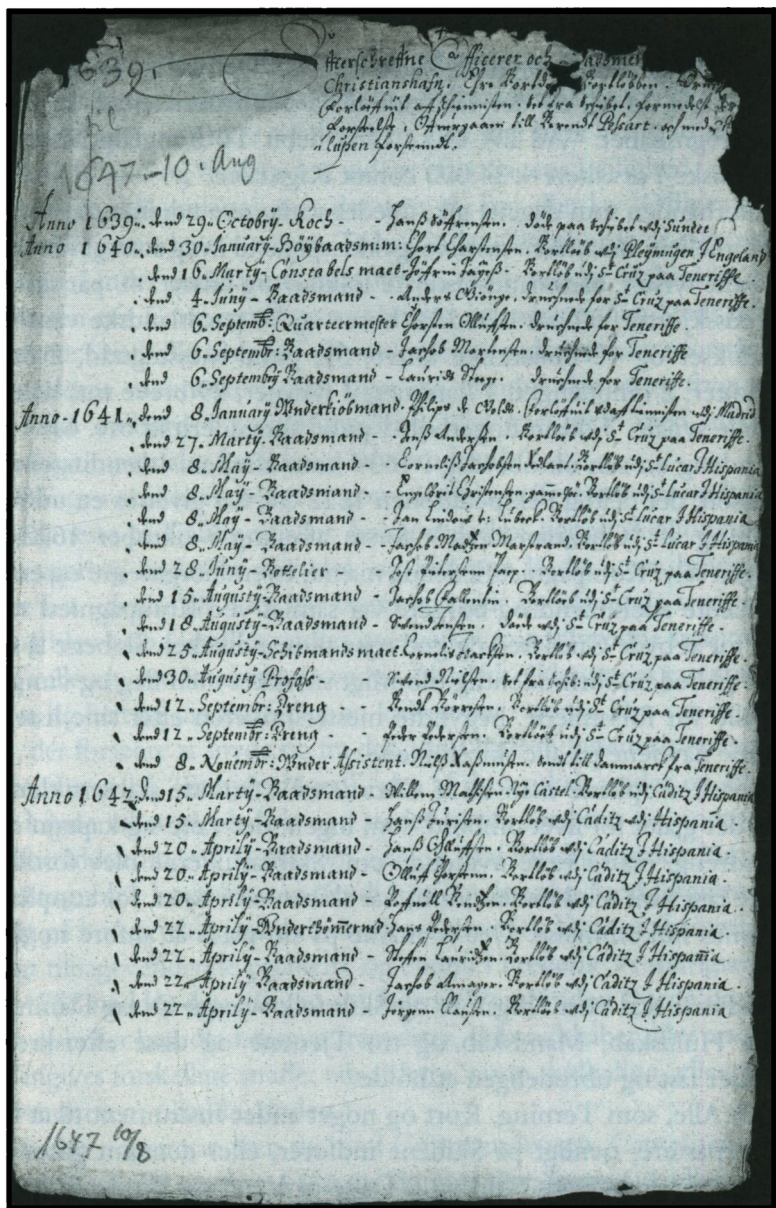
Leyel gav efter og fik det ordnet således, at det blev Claus Rytter, hans gamle kammerat fra Pipeley, der fik kommandoen på “Den forgylde Sol”. Deres instruks gik ud på, at når de nåede ud til Indien, skulle de to mænd skiftes med Berent Pessart til at styre Kompagniets sager, idet hver af dem skulle føre forsædet i rådet en måned ad gangen – sikkert en temmelig håbløs ordning. Dog kunne Leyel og Rytter afsætte Pessart, dersom de fandt ham uduelig – den sidste instruks har Leyel tilsyneladende haft med i en lukket kuvert, der først måtte åbnes, når Pessart havde demonstreret sin uegnethed til at fortsætte som opperhoved. Leyel har dog nok været orienteret om brevets indhold.

De to mænd fik nu travlt med at få skibe og last gjort klar til afrejse. Mandskabslisten på “Christianshavn” er bevaret med notater om de mænd, der rømmede, blev sat fra skibet eller døde i tjenesten.

Det var Leyel, der som kommandør havde ansvar for at løse ekspeditionens diplomatiske og handelsmæssige problemer. Derimod havde skibets skipper eller kaptajn ansvar for den sømandsmæssige side; ombord i “Christianshavn” var skipperen en gæv mand fra Ribe, Jørgen Hansen; til hjælp havde han både en overstyrmand, Carsten Ludvigsen, og en styrmand, formodentlig en hollænder, Peter de Siwart. Lidt usædvanligt var der ingen overkøbmand, måske bestred Leyel selv denne opgave, derimod to underkøbmænd: en hollænder Philip de Goltz, og Peter Lützen, der førte skibets regnskab. Der var hele fem assistenter, der havde til opgave at føre tilsyn med handelsvarene, samt skibets forråd af proviant, udstyr, våben og ammunition. Skibspræsten hed Lauritz Caspersen.

Under sejladsen lå ansvaret for mandskabet hos højbådsmændene Amon Olufsen. Provianten sorterede under butelieren; der var også både kok og koksmat, kvartermestre, bartskæreren, der også fungerede som læge, tømmere og sejlmagere, kyper og smed, mens profossen skulle udføre de straffe, der blev idømt af rådet.

På “Christianshavn” var det som nævnt underkøbmand Peter Lützen, der førte skibets regnskaber, som ligeledes findes bevaret. Øverst på første side står: “Laus Deo – Anno 1639 – I Schibet Christianshaffn.

Mandskabsliste for "Christianshavn"s rejse og ophold i Tranquebar. Den begynder med "Koch - Hans Søffrensen, døde paa schibet wdj Sundet" den 29. October 1639 og ender med Baadsmænd Niels Warbiere, der døde i Tranquebar den 10. August 1647. Snart derefter må Leyle være blevet afsat. Det er værd at lægge mærke til, at hele 22 af de 30 mænd på denne første side af mandskabslisten løb af tjenesten. Det har ikke været let at holde sammen på folkene. (Leyles papirer. Rigsarkivet).

I dend hellige Threfoldigheds Naffn. Amen.” Det var en farefuld færd, man skulle ud på, og det var godt at have Vorherre med. Så fulgte selve regnskabet: “Ad 29. Oct.: Casa debit Til kongelig Majestæts Ostindiske Forvaltere – 24.000 corant Rigsdaler.”

Efterhånden som dagene gik, føjedes stadig nye udgifter til, stort og småt imellem hinanden: store forgyldte spejle til brug som gaver til de indfødte fyrster, bådsmandskister til folkene og udstyr: 40 par sko, 30 lærredsskjorter, 50 par islandske hoser og 50 par islandske vanter, 3 håndøkser og 12 hollandske knive, 5½ pund messingtråd, 2 dusin træfløjter, 2 knibtænger, 1 hammer, 2 fyrtøjer, 29 breve små nåle, et tusinde synåle, 3 dusin fingerbøl, 1 pund skræddertråd osv. osv.

Endelig en sen oktoberdag i 1639 kom afrejsen. Islændingen Jon Olafsson, der deltog i ekspeditionen 1622-24, har givet os en udførlig skildring af “Christianshavn”s første afsejling i oktober 1622, da kongen selv, Kompagniets ledende mænd, byens borgmestre og en del festklædte adelsmænd og borgere var samlet ved Kompagniets store gård for at byde Guds fred og god rejse til mandskabet. Skibene lå sejlklare på reden, formodentlig tilbørligt smykket med flag og vimpler. Da alle var forsamlede, begyndte mesterskriveren efter sine lister at opråbe navnene på alle skibsfolkene.

Derefter oplæste man de af Christian IV fastsatte skibsartikler, de love der gjaldt for livet ombord, som ingen, det være sig kaptajn eller skibsdreng, måtte være uvidende om. Skibsartiklerne blev forøvrigt gerne læst højt med mellemrum, når skibet var i søen, for at opfriske folkenes hukommelse. Det er måske på sin plads at anføre nogle af dem:

1) Først skal vort Krigsfolk og Skibsfolk sværge Os og Danmarks Rige Huldskab, Mandskab og tro Tjeneste og disse efterskrevne Artikler fast og ubrødeligen at holde.

23) Alle, som Terning, Kort og noget andet Instrument til at lege og forpartere, tjenligt på Skibene indfører, eller dennem gøre, skal straffes på en Månedes Sold og 8 Dage til Vand og Brød udi Jernet. (For at mandskabet ikke skal bortspille hele deres sold samt alle deres ejendele, som ellers kunne ske.)

27) Når Trompeten blæses og Trommen røres, skal enhver være forpligtet til straks at stille sig i god Ordning til Værge og Defension i sit Quarteer.

30) Hvo, som Vagt forsømmer eller andre lader våge for sig, med mindre sådant sker med Commandeurens Vilje og Vidende, skal

derfor straffes på Livet, under Kølen, til Masten, og på sine Månedspenge, eftersom Det brede Råd eller Skibsrådet derpå kende.

41) Om nogen drikker sig drukken, han skal hver Gang straffes på en Måneds Sold og desforuden videre efter Sagens Lejlighed.

44) Ingen skal understå sig – det være sig høj eller lav, Officer eller Under Commandeur – nogen Tobak inden Skibsborde at tage eller forbruge. Under en Måneds Sold forlist, med mindre Skibsrådet det for Masten een Gang om Dagen at bruges og ingen anden Steds uden fornævnte Straf ville tilstede.” (Bestemmelsen virker måske uforståelig for moderne mennesker; men man må erindre den store frygt for ildebrand ombord i gamle træskibe, der var fyldt med alskens brændbart materiale, for ikke at tale om krudt.)

48) Ingen skal have Magt at gøre sit Behov (forrette sin nødtørf) uden aleneste på Galionen eller Ankeret derhos ligger. (Galionen var et fremspring under bovsprydet, og heroppe lå det store bovanker surret fast udenbords. Det har været et koldt og blæsende sted, og i søgang blev hele forskibet stadigt oversjasket, med flyvende sprøjt i let sø, af rullende vandmasser, når vejret var hårdt. Ikke noget rart sted at begive sig hen og direkte farligt en kulsort nat i storm. Der var da også dem, der forsøgte at snyde sig fra det. Jon Olafsson beretter således om hovmesteren på “Enhjørningen”, der af dovenskab under en storm ikke havde villet gå på dæk og i stedet havde forrettet sin nødtørf i brødforrådkammeret. Skønt den gængse straf for slig uorden kun var kølhaling, blev hovmesteren, fordi han havde valgt forrådkammeret hængt på bovsprydet, andre til skræk og advarsel. Det var forøvrigt et stadigt tilbagevendende problem, og endnu i Frederik Vs søkrigsartikler i 1752 hedder det: “Ingen må lade sit Vand inden Borde nogensteds, ej heller besudle kanoner, rapperter, skibsredskaber eller andet.” Der angives forskellige straffe: tab af hyre, tamp, kølhaling, eller, som i hovmesterens tilfælde, døden.)

60) Om nogen var, som sig mod Commandeuren, Capteinen eller Købmanden ville opsætte, være sig Skipper eller Styrmand, eller andre Underofficerer til Lands eller til Vands, eller og de gemene Bådsmænd eller Soldater ville opsætte sig imod Under- eller Overofficerer, hvo de er, skal den eller de på Livet uden al Nåde Straffes efter Brede Råds eller Skibsråds – om et Skib er alene – Dom og Afsigt.

87) Indtages og nogen Skibe af Compagniets Skibe og Folk, da når al Skade og Omkostning for (forlods) er aftaget, og Folkenes den ottende Part, skal det øvrige skiftes i to Dele, Os den ene halve Part

og Compagniet den anden. Medens hvad for Skade i Fægtningen bekommet er, forudtages, det kommer Compagniet alene til bedste. (Givet på Vort Slot København den 16. Oktober 1639. Christian Rex.)

Da denne langvarige oplæsning var endt, påkaldte trompeterne alles opmærksomhed. Troskabseden blev nu oplæst for de to skibes forsamlede mandskab, hvorpå de med tre fingre opløftet svor Kong Christian og Det Ostindiske Kompagni troskab.

Derefter havde kongen selv taget ordet på sine egne og Kompagniets vegne, takkede de gæve søfolk, der vovede den farefulde rejse til landets bedste, formanede dem til et gudfrygtigt levned, til ærlig troskab, sædelig færd og mandig dåd, Danmark til ære og dem selv til hæder og berømmelse, således at andre nationer, både kristne og hedninger, ikke måtte forarges over dem eller få lejlighed til at tale ilde om danskerne. Kongen blottede nu sit hoved og nedbad Himlens velsignelse over de bortdragende, at Gud måtte ledsage dem i al deres færd, både til søs og til lands, både hjemme og ude, hvortil hele forsamlingen svarede Amen. Hermed var højtideligheden forbi.

Sådan omtrent har afskeden med “Christianshavn” og “Den forgyldte Sol” formodentlig også formet sig hin sene oktoberdag i 1639. Derpå steg man i bådene, der skulle bringe mandskabet ombord i skibene. Der blev vinket og råbt, mens rorskarlene sled ved årerne. Nu gled de forbi Christian IV’s næsten fuldførte Børs, en flot bygning med sit blanke kobbertag og de sammensnoede dragehaler, der stod som et slags vartegn for at hilse skibene, hver gang de vendte hjem til Kongens København. Kun østgavlen manglede endnu. På den modsatte side af Kanalen stod den gamle ankersmedje, som kongen havde ladet ombygge til Holmens Kirke og bag den igen Bremerholm med alle de mange aktiviteter, der tjente til at bygge og vedligeholde flådens skibe. Ude mod syd, på den anden side Københavns Havn, lå den nye forstad kongen nu havde bygget på i 20 år, og som i nogen grad kunne siges at være hans hjertebarn. Så sent som sommeren før var Christianshavn gjort til en selvstændig købstad, adskilt fra København med egen kirke, præst og magistrat.

Inde over København knejsede Frue Kirkes vældige skib og tårnet med sit høje slanke spir; foran lå Helliggejst, og længst mod øst Nikolaj, der stod underlig fladtrykt, efter at kirkens smukke ottekantede spir var styrtet ned under orkanen i 1628.

Københavns havn. Til venstre Christian IV's nyanlagte havn med tøjhus og proviantgård til udrustning af orlogsskibene. I dag er området opfyldt – her ligger Det kongelige Biblioteks smukke have, hvor man endnu kan finde en enkelt førtøjningsring i muren til højre for udgangen. I midten af billedet Københavns Slot, samt Vor Frue, Skt. Petri, Helliggejst og Nikolaj kirketårne. Til højre ligger Holmen med ankersmedjen (nu Holmens Kirke) samt den lange reberbane med sejlmagerhuset. Flere skibe er under bygning på stranden. (Kobberstik efter maleri af Johan van Wick, ca. 1611. Nationalmuseet).

Snart lettede skibene anker og sejlede nordover mod Helsingør. Kompagniet havde hyret en lods, der skulle føre de to skibe sikkert igennem Kattegat med de farlige rev og over Nordsøen til England. Men endnu i begyndelsen af november lå skibene bag Lappegrunden ud for Helsingør. Vinden blæste af nordvest, så de måtte blive liggende, indtil den slog om. Der manglede stadig en del småindkøb for at fuldstændiggøre skibenes udrustning, og her var også mulighed for at supplere provianten, inden den lange sørejse begyndte, så tiden var ikke spildt.

Ombord i "Den forgyldte Sol" indførtes stadig flere poster i regnskabsbogen opgivet i rigsdaler, ort og skilling (1 ort = 1/4 rigsdaler = 24 skilling).

Giffuen for it feedt Lam	1	-	-
for 1 Tønde fine Beshyet (beskøjter)	3	2	-
for Bleck polver til Claus Scholemester	3	3	20
for 6 laaed linner (lodliner)	6	1	-
for 2 Tønder Biug (byg) til Hønsene	3	-	-
for 10 Dusin Træskeer	-	2	12
for 2 røde Træfade	-	1	-
for 18 Koeste betalt	-	-	18
Kiøbt 60 hvide Kaael Hoffueder til Sylte Kaael, 3 sk. Stückit (1 sk. passer bedre) och for at bere op fra Stranden til Folc	1	3	20
Kiøbt 4 firringer (fjerdinger) Ochse Kiødt til forferskning til Folckene vegte (vejede) di 23 Lisslb. (lispund) 10 lb. (pund)	9	3	9
Betalt for 18 Alen Dreil til Duge i Cajutten (kahytten), thi vi haffde iche mere til forn end 3 Duge	-	4	2
Betalt for Røde Kaael hoffueder	1	2	18
Efterdi jeg haffde udi Schibet lidet Brendevin, som iche kunde wehre noch til saa mange folch paa saa lang en reisse, da haffuer ieg kiøbt en Ochsehoffuit fransk Brende- vin, och for Kajutten en flaskefoder med alleslags distelerit Brendevin, betalt derfor tilsammen	52	-	-
Betalt for 100 Brødt kaldis Anckerstocke, ti			

di Anckerstocke vi finge paa Proviant-
husset ware meste parten formullet, ti
di var icke halff parten bagit nock,
ingen kunde Eede (æde) dem

7 - -

(Et flaskefo'r var et som regel fint forarbejdet træskrin inddelt i rum til opbevaring af flasker, karafler og vinglas.)

I ti dage lå skibene utålmodigt og ventede på, at vejret skulle bedre sig. Helsingør lignede sig selv, nu Kronborg var ved at være genopbygget efter den ødelæggende brand i 1629; kobbertagene stod endnu glinsende og brunrøde mod de drivende skyer. Endelig gik vinden om i sydvest, og den 9. november stod de to skibe Sundet ud. Allerede den 11. kastede de anker ud for Varberg på Sverigeskysten. Ombord i "Solen" noterede man omhyggeligt, at man her måtte købe en ny lysesaks til nathuset, hvor kompasset stod, "thi den anden var faldet overbord".

Opholdet her kom til at vare over fjorten dage, igen på grund af vejret; men omsider kom man af sted igen og slap i god behold ud i Nordsøen.

Ombord holdt man en streng disciplin. Officererne skulle sørge for at hindre al banden, sværgen og ugudelig tale; man skulle rette sig efter præstens formaninger, og den, der på nogen måde spottede det hellige, skulle straffes med døden. Det var også påbudt at møde til andagt både morgen og aften, når skibsklokken ringede.

Det var vinter; dagene var korte og mørke. Sjældent har der været et glimt af solen, positionsbestemmelser var derfor vanskelige, og man måtte sætte sin lid til, at den norske lods kunne føre dem sikkert til Plymouth i Sydengland. Nu blev vejret barskere, og en dag blæste det op til fuld storm, ja, orkan. En storm, hvis lige ingen af folkene ombord, og der var dog mange søvante, kunne mindes, at de havde oplevet magen til. De vældige bølger slog galionen løs på "Christianshavn", den slingrede voldsomt og truede med helt at gå i opløsning, så at man i det hårde vejr måtte sende mænd med reb ud for at surre plankerne sammen. Det har været en vanskelig opgave, når skibet stak boven dybt i vandet. De store søer rullede ind over forskibet, så at de arme mænd, der klyngede sig til galionen, på trods af det iskolde bad måtte skynde sig at få rebene slået om det vakkelvorne træværk og bundet nogle forsvarlige knuder. De har formodentlig

været så stive af kulde efter den tur, at de måtte hjælpes ind; men arbejdet blev gjort, og galionen holdt.

Hidtil havde de to skibe fulgtes pænt ad; men under stormen tabte man fra "Christianshavn" søsterskibet "Den forgyldte Sol" af syne et sted syd for Doggerbanken. Der opstod rygter ombord om, at skibet var gået ned med mand og mus. Man havde i hvert fald sat hinanden stævne i Plymouth, dersom skibene skulle komme fra hinanden, og så måtte man vente og se.

Selvfølgelig blev alle lugerne skallet, når der var storm; men det betød, at luften blev tung og stanken på de nederste dæk ubeskrivelig. En del af folkene har nok lidt af søsyge; men hvad der var værre var, at skørbugen havde meldt sig, bl.a. lå korporalen over bøsseskytterne alvorligt syg. Ombord i "Christianshavn" var kokken Hans Sørensen død allerede, inden man forlod Sundet; men han havde nu også været syg, da man forlod Helsingør.

Selv den værste storm raser ud til sidst. Den blev så efterfulgt af vindstille. Til gengæld var der så tæt en tåge, at selv lodsens måtte indrømme, at han ikke kunne vide noget med sikkerhed, indtil man fik landkending. Han fik kastet et lod ud med en klump tælle i bunden; da det blev hevet ombord, studerede han nøje sandet og småstenene, der fulgte med op, og sagde, at de måtte ligge ret ud for Dynerne, The Downs, revene ud for den sydøstlige del af Englands kyst. Sådan set mente han, at tågen var en fordel, for det var velkendt, at enhver kaptajn var lettet, når hans skib slap vel igennem Kanalen, hvor sørøverne fra Dunkerque lå på lur og igennem årene havde kapret adskillige gode skibe til stor skade for den danske søfart. Men enhver sørøver skulle være meget heldig for at finde dem i den tætte tåge.

Dunquerque var på dette tidspunkt blevet så stor en plage for skibsfarten, at Christian IV nylig havde sendt sin søn med Kirsten Madsdatter, den unge Christian Ulrik Gyldenløve til Brüssel med ærinde til Cardinal Infanten i de spanske Nederlande for at forlange en erstatning for de ulovlige plyndringer. De danske tab opgjorde man til over 600.000 rigsdaler, en ikke ubetydelig sum. Kongen af Spanien havde et par år i forvejen foreslået den danske konge en handelstraktat, og Christian var ikke uvillig, men havde svoret, at der ikke blev nogen traktat, førend spanierne udbetalte en klækkelig erstatning for den skete uret.

Kardinalen hævdede, at han allerede flere gange havde skrevet til det spanske hof derom; men han havde desværre ikke fået svar. Dog mente han, at hvis den danske konge sendte en ambassadør til Madrid, ville han utvivlsomt kunne opnå, hvad han søgte, og der kunne så forhandles videre om handelstraktaten.

Fra "Christianshavn" var man så heldig ikke at se noget til sørøverne, og den 10. januar 1640 kastede skibet anker på Plymouth red under den store grønne banke, hvor Sir Francis Drake et halvt hundrede år tidligere havde spillet bowls, mens man ventede på at slippe ud af havnen for at tage kampen op mod Den spanske Armada.

Allerede tre dage senere dukkede "Den forgyldte Sol" op; skibet var af stormen blevet forslået helt op under Norge, men havde ellers klaret sig godt. Der gik nu en fire uger med at reparere skibene og skaffe nye forsyninger af proviant, vand og brænde til kabyssen. Trods de strenge straffe for at rømme fra tjenesten stak højbådsmandsmat Thord Thorsstensen af fra "Christianshavn" og havde held til ikke senere at blive pågrebet.

I "Solen"s regnskabsbog voksede listen over indkøb opgjort i rigsdaler, ort, og skilling:

1 sølv søfløjte til vor højbådsmand	9	2	–
Betal en udråber som udi byen skulle udraabe, at ingen skulle borge vort skibsfolk noget	–	2	–
Givet vor norske Pilot ved navn Anders Pedersen til Tærepengge hjemad	20	–	–
Købt til Kahytten på Rejsen at bruge 23 Pund fersk Smør	2	1	20
For Duge og Servietter at to (vaske) for Kahytten	–	3	2
Betalte jeg til en gentleman for 106 Fade Ferskvand, jeg fyldte udi hans Gaard af hans Post: 2 pence for hvert Fad, er	4	–	–
20 Fade engelsk Øl	41	2	5
2 Fade stærkt Øl til Kahytten	6	1	2
Har fortæret udi Plymouth udi Logementet af mig, Købmændene og Skipperen, når vi sometider var udi Landet, og var den unge Guvernør og Kaptajnen på Castellet vores Gæst de to Gange	44	3	8

Betalt under hele Opholdet for Både at føre
Varer til Skibet, thi jeg ville ikke have
vor Båd meget i Land, at vore Folk ikke
skulle bortløbe

1 1 18

Af ovenstående ser det ud til, at Claus Rytter selv har ført regnskabet – det “jag”, der omtales, kan jo næppe være andre end ham selv.

Omsider blev alle forberedelser tilendebragt, og den 8. februar fortsattes rejsen sydover. Det er muligt at danne sig et – ganske vist noget overfladisk – billede af livet ombord på “Christianshavn”. Inden de gik ombord havde mandskabet fået to måneders sold på hånden. Som nævnt er skibets mandskabsliste bevaret, og af denne fremgår det, at Willem Leyel som kommandør månedlig har fået 160 hollandske gylden, skipperen Jørgen Hansen 70, overstyrmand Carsten Ludvigsen 80, styrmand Peter de Siwart 50, de to underkøbmænd Philip de Goltz og Peter Lützen henholdsvis 40 og 35, assistenterne mellem 12 og 15, højbådsmand Amund Olufsen 28, butleren Joost Petersen Panck 27, underbartskær Joakim Caulitz 20, kvartermestrene 14, profossen Sven Nielsen 12. De menige båds mænd eller matroser fik fra 7 til 9 gylden og skibsdrengene 4-5.

Skal man dømme efter navnene var flere af disse folk formodentlig hollændere, og adskillige var vel også vidt berejste. Det gjaldt f.eks. Leyel, der allerede havde gjort rejsen et par gange.

Mandskabet blev inddelt i to eller tre hold eller kvarterer, og lister med folkenes navne blev opslået på væggen foran kahytsdøren. Var der kun to hold, var døgnet inddelt i 6 vagter à 4 timer, og det var det almindelige. Vagtholdet skulle forrette alt forefaldende arbejde ombord, passe roret, ro skibs båden, holde udkig, passe lanterneerne, vende sejlene i lasten for at de ikke mugnede, ryste krudtet i krudtkammeret, at det ikke klumpede, feje og spule dækket hver morgen, før det kvarter, der havde morgenvagten blev purret. Ofte var det også nødvendigt at bemane pumperne – næsten alle skibe tog vand ind.

Over hvert kvarter var der sat en kvartermester, som ved vagtskiftet opråbte navnene på sine folk, fordelte arbejdet og skulle påse, at alt gik rigtigt til. Kvartermesteren havde ansvaret for bådene og for at holde skibet i orden. Det var hans ansvar, at lasten blev forsvarligt stuvet, og det var ham, der uddelte rationerne til kokken.

Alle mand deltog i vagterne undtagen officererne, præsten og købmændene. Vigtige beslutninger, afsigelse af domme o.l. var henlagt til skibsrådet, hvis sammensætning synes at have varieret noget, men som regel omfattede kommandøren, kaptajnen, skipperen, styrmanden og højbådsmanden. Det såkaldte brede råd var sammensat af officerer fra alle de skibe, der sejlede sammen.

På denne tid lå skibrattet endnu langt ude i fremtiden; det var endnu den gammeldags kolterstok eller rovpind, der brugtes. Den var forsynet med en hjælpeline, der benyttedes, når der måtte flere mand til at holde roret i stærk storm. Foran rorsmanden stod kompasset i sit nathus, hvori der brændte lys om natten. En særlig lanternevagt havde til opgave at passe lamperne, der brændte ved kompasset i nathuset, den store lanterne i agterstavnen, der gjorde det muligt for skibe at holde sammen om natten, og de lanterner, der gav et søvnigt lys nede på dækkene. Rorsmanden havde desuden foran sig et halvtimesglas; når alt sandet var løbet ud, slog han et slag på skibsklokken, der ligeledes hang foran ham, og vendte glasset. Næste gang slog han to slag og så fremdeles op til de otte, der betød, at vagten skulle afløses.

Dagens måske alvorligste vagtskifte skete kl. 20. Det blev indledt ved at profossen med sin stok slog på stormasten, hvor den afgående og den ankommende vagt blev mønstret; det nye vagthold blev formanet til at holde sig vågne, afholde sig fra drikkeri og passe deres tjeneste. Det var så skik, at den yngste skibsdreng fremsagde den gamle katolske velsignelse "Benedicite", hvorefter alle sang en salme og i kor fremsagde en bøn, hvori man bad om Guds beskærmelse for nattens farer, der jo ofte var reelle nok. Udkigsmanden og rorsmanden blev afløst, og den afgående vagt kunne gå ned og tørne ind.

Ombord i "Christianshavn" og "Solen" gik alt vel indtil måneds-skiftet, da skibene lå på højde med Madeira, hvor Leyley, der nu havde adskillige syge ombord, havde tænkt sig at søge havn for at skaffe frisk proviant. Men atter blæste en vældig storm op, de to skibe kom fra hinanden, og "Christianshavn", der jo efterhånden var et gammelt skib og allerede svækket af stormen i Nordsøen, sprang læk og tog mere og mere vand ind. Der blev slidt bravt ved pumperne; men det blev snart klart for dem alle, at situationen var uholdbar.

Skibsrådet blev i hast sammenkaldt, og efter mødet var endt blev deres beslutning indført i skibsjournalen:

"Udi Herrens Navn er vi underskrevne Skibsraad på Skibet "Christianshavn" forsamlet at resolve om efterfølgende: Eftersom Skibet

“Solen” forgangen Nat under det Eilandt Teneriffa er os af Sigte og frakommen, og vi med nærværende Skib “Christianshavn” var under fornævnte Insul paa en Legarwäll (kyst med pålandsvind) midt (med) haardt Weder besett, og kunde ej anderledes end sejle øster for samme Insul, haver vi resolveret at anløbe Santa Cruz, som er den næste Plads og haabe at forvagte Schibet Solen, saa fremt det samme Kurs komme kunde, og der sammesteds imidlertid gøre vores beste og stoppe og dicthe (tætne) fem store Lecker, som er udi dette Skib, tvende for udi Boven, og trende bag den store Mast, desligeste og imidlertid at procurere (skaffe) udi fornævnte Plads Santa Cruz Lemoner, Pommeranser og anden Fornødenhed til Forfriskning for syge og ellers; at vi saaledes resolveret er, bekender vi med egne Hænder underskrevet. Actum udi Skibet “Christianshavn” om Morgenens ungefæhr 7 slet, den 3. Marts 1640.”

“Christianshavn” var således alene, da det ca. kl. 5 morgen kastede anker på reden nord for byen. Lidt efter roede en høflig spansk officer ud til dem for at høre, hvem de var, hvor skibet var hjemmehørende, og hvorhen de agtede sig. Da Leyel havde givet de ønskede oplysninger, sagde officeren, at de var velkomne og naturligvis ville få al den hjælp, de behøvede, blot skulle de sende en mand i land med skibets papirer.

Da overkøbmanden Philip de Goltz talte udmærket spansk, blev han sendt i land for at vise kongens pas og anmode om hjælp til at reparere skibet, samt bede om frugt og grønsager til de syge. Det var med nogen ængstelse, Leyel imødeså udfaldet, for han vidste udmærket, at spanierne af princip modsatte sig, at andre nationer trængte ind på de områder i Østen, som de mente, at Paven ved bullen i 1493 havde givet portugiserne eneret på, og nu da Portugal hørte ind under den spanske krone, ville de af al magt forsvare disse rettigheder. På den anden side måtte selv spanierne vide, at både englændere, hollændere og altså nu også danskere havde kolonier i Ostindien, og at deres ostindiske kompagnier til stadighed sendte skibe derud.

Det kom derfor nok ikke helt uventet, da en ny spansk officer snart efter dukkede op med krav om, at også skipperen skulle i land for at give en mere udførlig forklaring på, hvad det var for et skib, og hvor de skulle hen. Skipperen Jørgen Hansen Riber blev da sendt i land tillige med butelieren Joost Petersen Panck, der skulle agere tolk.

Imens blev der arbejdet febrilsk med at udbedre de skader, som stormen havde forvoldt; det kunne blive nødvendigt at sejle med kort

varsel. Leyels uro må være vokset, efterhånden som timerne gik, og der opstod rygter om, at de tre mænd var ført ind i landet til den spanske guvernør i hans residens et sted midt på øen.

Den 5. marts om eftermiddagen blev uroen til vished, da Pedersen Panck kom tilbage med befaling fra kommandanten på fæstningen i Santa Cruz om, at nu skulle også kommandør Leyel selv, samt overstyrmændene give møde. Leyel søgte at vinde tid ved at sige, at det var sent, han måtte i hvert fald blive ombord natten over, så skulle han nok komme næste morgen, og forøvrigt var det ikke heldigt, at alle skibets befalingsmænd var borte på samme tid. Han kom altså gerne, men ikke førend de andre var kommet ombord igen.

Leyel havde imidlertid allerede taget sin beslutning. De måtte prøve at slippe væk, når det blev mørkt den aften; ellers kunne alt ske. Det var slemt at måtte efterlade folk, især skipperen, som han satte overordentlig pris på; men det var enten dette eller risikere at måtte opgive hele rejsen. Den eneste trøst var, at Claus Rytter syntes at være sejlet videre og kunne bringe hjælp til Tranquebar.

Den aften satte Leyel sin storbåd i vandet, som om han gjorde klar til at parere kommandantens ordre næste morgen. Men midt om natten, da der var mørkt i hele byen, og selv soldaterne på fæstningen syntes at sove, blev skibets to både bemandede og forsynet med slæbetrosser. Det var nemlig næsten helt vindstille, og den smule brise, der var, blæste ind fra havet tværs på landet. Bådene skulle så hjælpe med at få skibet under sejl. Det ville gøre for megen larm at hive ankeret ind, så ankeretrossen blev kappet, og bugseringen begyndte.

En tid lang så det ud til, at flugten skulle lykkes; bådenes mandskab var taget ombord, og bådene taget på slæb. Sejlene begyndte at trække, og skibet bevægede sig lydløst ud mod det åbne hav. Men pludselig stod der soldater med brændende fakler inde på fæstningen, høje kommandoråb lød derindefra, kort efter fulgt af kanonskud. Det første skud hvislede forbi "Christianshavn"; men allerede det næste slog ind til bagbord igennem arkeliet, den agterste del af kanondækket, slog rovpinden i stykker, så der ikke længere kunne styres, og sønderskød tovene, hvormed begge skibsbådene nu slæbtes efter skibet, således at de drev bort. De spanske kanonskytter havde åbenbart fundet den korrekte indstilling og syntes at ramme med hvert eneste skud.

En kugle på 24 pund jern borttog et stort stykke af mesanmasten, en anden ramte to fod over vandlinien inden krydsporten, en tredje

ramte fokkeråen og tog et stort stykke med sig. En endnu større kugle på 36 pund slog ind kun en fod over vandlinien. Endelig blev der skudt fra modsat side fra et spansk skib, men uden at gøre synderlig skade.

Leyel havde forbudt sine folk at skyde. Enten slap de ud, og så var alt godt; men lykkedes det ikke, blev situationen ganske uholdbar, dersom de havde gjort sig skyldig i at skyde på en kongelig spansk fæstning. Så drastisk et skridt havde han ingen bemyndigelse til. Da det blev klart, at de i det delvis havarerede skib intet mere kunne stille op, gav han ordre til at sætte et hvidt flag som tegn på overgivelse.

Spanierne holdt da inde med skydningen og sendte en kaptajn ombord, der befalede kommandør Leyel, styrmanden og alle officererne i land – dersom de ikke straks parerede ordre, ville skibet blive skudt i sænk. Der var så intet andet at gøre. Leyel gik ned i sin kahyt for at hente Kongens “salvum conductum” for at overrække den til den spanske kommandant med en protest over den vold, der var blevet anvendt.

Sammen med overstyrmand Carsten Ludvigsen og 22 andre folk blev Leyel ført op til kommandanten på fæstningen, hvor Leyel søgte at overrække kongens pas for at vise, at han sejlede i sin konges lovlige ærinde og intet havde gjort, der kunne berettige spanierne til at tilbageholde skibet, endsige skyde på det.

Kommandanten afviste imidlertid at føre nogen form for forhandling, men henholdt sig til sine ordrer fra guvernøren, der gik ud på, at Leyel sammen med skipperen, styrmanden og købmanden skulle sendes til guvernørens residens i øens hovedstad La Laguna, der lå inde i landet en mils vej fra Santa Cruz.

Den næste morgen begav de sig altså på vej under bevogtning af en deling spanske soldater. Samme aften blev Leyel taget i skarpt forhør af guvernøren, der nægtede at godtage Leyels forklaringer. Han stillede sig skeptisk over for tanken om, at den danske konge skulle have en koloni og fæstning på den indiske kyst. Det kunne simpelthen ikke passe; enhver vidste jo, at Indien ifølge pavens afgørelse tilhørte portugiserne, og følgelig nu, siden Portugal i 1580 var blevet en del af det spanske rige, spanierne. Ingen anden nation havde noget at gøre der. Alle Leyels forklaringer måtte derfor være det pure opspind. Der var ifølge guvernørens mening noget fordægtigt ved hele sagen. Var der tale om sørøvere eller i det mindste fremmede købmænd, der

ulovligt ville trænge sig ind på spanske enemærker? Han gav ordre til, at danskerne den nat skulle holdes som fanger under bevogtning.

Næste dag lykkedes det Leyel at få fat i en prokurator til at forsvare sig, samt en notarius, der tog et kopi af kongens pas, der så blev afleveret til guvernøren. Han turde ikke slippe originalen.

Men intet gjorde indtryk på guvernøren. Han trak blot hånligt på skuldrene. Hans spanske Majestæt skulle nok vide at forhindre andre end sine egne skibe i at besejle Østens lande. I hvert fald var den danske konges pas ikke det papir værd, det var skrevet på.

Leyel søgte forgæves at bedyre, at dette ingenlunde var det første togt, danskerne havde foretaget til Indien. Kong Christian havde allerede i tyve år ejet fæstningen Dansborg på Coromandelkysten, og Det danske Ostindiske Kompagni havde adskillige loger rundt om i Ostindien og havde nu i tyve år sendt skibe ud og hjem uden hindring. Desuden kunne det ikke være Hans Excellence ubekendt, at både hollænderne og englænderne havde talrige fæstninger og handelspladser spredt ud over hele det ostindiske område, så det var rent drømmeri, dersom guvernøren mente at kunne forbyde alle andre end spaniere at handle i Østen.

Den hovmodige guvernør, Don Luis Fernandez de Cordoba, var imidlertid ikke modtagelig for argumenter. Desuden blev han ved med at gentage, at hvis Leyel var så sikker i sin sag og ikke mente, at han foretog sig noget forkert, hvorfor havde han så søgt at snige sig bort om natten? Det tydede dog på en sort samvittighed. En ærlig mand sejler ved højlys dag. Kun tyve og røvere lister sig ud af havnen i nattens mulm og mørke. Leyel svarede, at han jo, som det nu skete, frygtede at blive holdt tilbage, da det var blevet ham klart, at man ikke agtede at lade ham sejle, og han skyldte sin konge, hvis tjener han var, at gøre sit yderste for at den rejse, Kongen havde sendt ham ud på, måtte lykkes.

Der var intet at stille op. Guvernøren så hånligt på den vrede dansker og hævdede, at han kun handlede i overensstemmelse med sin instruks. Hvis hr. Leyel ønskede at klage, stod det ham frit for at rejse til Madrid og fremføre sin protest for kongen, eller, dersom han ikke selv ønskede at rejse, kunne han sende en af sine folk med en fuldmagt. Men han skulle ikke vente, at sagen fik et andet udfald i Madrid.

Leyel, der kendte en del til det spanske bureaukrati, var fortvivlet. At søge at få sagen behandlet i Madrid ville tage måneder, ja, måske

år, og i mellemtiden skulle “Christianshavn” ligge i Santa Cruz og rådne op, mens mandskabet gik i opløsning på grund af lediggang, sygdom og rømning. Det var det samme som helt at opgive rejsen. I sin sorte fortvivelse hørte han knap nok guvernørens ubarmhjertige stemme, der fortsatte med at sige, at spanierne naturligvis var nødsaget til at beslaglægge skibets sejl og ror for at hindre yderligere flugtforsøg; desuden agtede han at opmagasinere samtlige ombordværende handelsvarer og våben, og endelig måtte han bede Señor Leyel aflevere alle rede penge samt de danske pas og breve, som hans embedsmænd så ville udstede kvittering for. Dersom Leyel ønskede at rejse til Madrid, ville man bevilge ham 600 rigsdaler af hans egne penge til rejsen. Søfolkene ville imens blive behandlet som fanger ombord i skibet, og der ville blive posteret spanske soldater til at holde vagt ved “Christianshavn” eller “Christianopuerto”, som skibet kom til at hedde på spansk.

Slukøret rejste Leyel, stadig under bevogtning, tilbage til sit skib og kom ombord sammen med en embedsmand, der forlangte at få penge og papirer udleveret. Et antal soldater fulgte med for at overvåge losningen af alle de ting, guvernøren havde nævnt. Kanonerne fik lov at blive stående, men var jo heller ikke megen nytte til, når man hverken havde krudt eller kugler.

Leyel holdt nu råd med sine officerer, og det blev besluttet, at han skulle rejse til Madrid sammen med den spansktalende Philip de Goltz og assistent Niels Rasmussen, mens skipperen Jørgen Hansen Riber imens fik ansvaret for skib og mandskab på Tenerife.

Den 16. marts forlod de tre danskere da Santa Cruz, bevogtet af en spansk capitan de guarda Don Pedro Flores, i en lille karavel. Rejsen var ikke ufarlig; skibet kom i vanskeligheder ud for Barbariets kyst, hvor man frygtede at blive taget til fange og gjort til slaver, og siden blev skibet sinket af modvind, således at de først slap i land ved Gibraltar sidst i april. Frygten for Barbariet var ikke ubegrundet. Ikke så få skibe var igennem årene blevet erobret af folk fra Algeriet og Marokko, hvorefter mandskabet blev solgt som slaver. En af disse ulykkelige var formodentlig den islænding Jonas, der i 1646 stod skrifte i Holmens Kirke, fordi han, der i 18-20 år havde opholdt sig i Barbariet, dér havde ladet sig omskære, hvilket formodentlig betyder, at han var gået over til islam.

I Madrid indgav Leyel straks klage over det passerede og forlangte på den danske konges vegne, at “Christianshavn” straks blev frigivet,

så det kunne fortsætte den afbrudte rejse. De spanske embedsmænd gav ham et venligt henholdende svar og syltede sagen. Leyel opsøgte også den danske agent i byen, og sammen gik de med jævne mellemrum til myndighederne eller søgte audiens hos kongen. Allevegne mødte de stor venlighed; men man trak opgivende på skuldrene – sagen måtte jo gå den sædvanlige vej, de kunne intet gøre, den var oversendt til næste kontor osv. Før der kunne ske noget, måtte den forelægges for kongens almægtige førsteminister Don Gasparo de Guzman med de fornemme titler Greve af Olivarez og Hertug af San Lucar de Barrameda; han ville så befordre den videre til statsrådet, hvorfra den igen måtte videre til flådeministeriet og krigsministeriet.

Ugerne gik, og ugerne blev til måneder. Leyel var ved at nå bunden af sin pengepose med de 600 rigsdaler, og hvad skulle så han og hans rejsefæller leve af? Det var desværre således, at den danske agent ikke nød synderlig agtelse i Madrid; men det gik også op for Leyel, at guvernøren på Tenerife, Don Luis Fernandez, der var ridder af den fornemme Sankt Jakobs orden, tilhørte en uhyggelig indflydelsesrig familie med slægtninge på betydningsfulde poster overalt i administrationen, folk, der stolt hævdede, at guvernøren havde gjort sin konge en værdifuld tjeneste ved at anholde det danske skib.

Imens lærte Leyel til gavns det spanske papirusseri at kende, hvor man “vri’er sagen udi øret og drejer den om”, som en udtrykte det. De officielle skrivelser i flere eksemplarer sneglede sig fra Consejo de Guerra til Consejo de Almirantazgo og videre til Consejo de Justicia og Consejo de Estado, videre til grev Olivares og tilbage igen. Gang på gang blev arbejdet afbrudt af de mange katolske helligdage og religiøse processioner. Leyel var ved at miste tålmodigheden. Hver dag var ikke blot spildt – endnu et blylod der tyngede hans rastløse sind; men han vidste også, at hver eneste dag voksede udgifterne på “Christianshavn” til mandskabets forplejning med 100 dukater. Skulle dette vare ved – og det så ikke ud til nogensinde at få ende – ville han stå med et delvist havareret skib og slet ingen kapital og måtte følgelig opgive enhver tanke om at fuldføre rejsen til Indien, ja, til sidst fik han vel ikke engang skibet med hjem igen. Det var ikke til at bære.

På den anden side kunne han godt se, at den spanske regering havde meget at se til. Der var oprør i Catalonien, hvor befolkningen i Barcelona havde taget den spanske general til fange, slæbt ham igennem gaderne og siden slået ham ihjel og brændt kongens foged inde i hans eget hus med alle hans tjenere. Og en spansk flåde, der var

på vej til Vestindien, var blevet angrebet af en fransk flåde ud for Cadiz, hvorved det spanske admiralskib var blevet skudt i brand, en halv snes andre var blevet erobret, og resten ilde medtaget.

I juli måned forlød det, at Consejo de Justicia havde fundet frem til, at Leyels søpas og salvum conductum var falske, at alle på skibet var hollændere, eller at man i hvert fald havde mange hollændere ombord – og spanierne førte krig med hollænderne. Ligeledes var man forvisset om, at den danske konge umuligt kunne have nogen fæstning i Indien. Hele Leyels historie var altså det pure opspind, hvorfor spanierne agtede at konfiskere både skib og gods.

Bortset fra denne katastrofale udvikling var Leyels egen situation nu alvorlig. Han havde ikke flere penge. Han forsøgte at henvende sig til nogle købmænd, han vidste havde handelsforbindelse med storkøbmanden Johan Braëm hjemme i København. Denne var jo en af direktørerne for Kompagniet, og det var vel naturligt, at han ydede Leyel hjælp i den vanskelige situation. Den ene af købmændene var da også villig til at give ham et lån på 350 spanske realer; men til alt uheld døde manden et par dage senere, før lånet var gået i orden, og den fortvivlede Leyel vidste snart ikke sine levende råd. Som han skrev, kom han heller ingen vegne hos embedsmændene uden at give rigelige bestikelser, og han havde nu knapt til det daglige brød.

Men just da alt så håbløst ud, kom der bud, at Christian IV's udvalgte svigersøn Hannibal Sehested var ankommet til havnebyen Coruña i spidsen for en dansk delegation.

Leyel havde selvfølgelig skrevet hjem om sine vanskeligheder, og Sehested havde også ordre til at bistå ham; men hovedårsagen til den danske gesandts ankomst var en anden. Christian IV havde i 1638 og 1639 forhøjet Øresundstolden, hvilket meget naturligt havde vakt hollændernes harme. Som en modvægt imod Nederlandene havde han derfor tænkt sig muligheden af at indgå en alliance med Spanien. Hertil kom, som allerede anført, at dengang Christian IV's søn Ulrik Christian Gyldenløve havde forhandlet med Cardinal Infanten i de spanske Nederlande og besværet sig over dunkerquernes kapring af danske skibe, havde man anbefalet den danske konge at henvende sig direkte til kong Felipe IV med sine klager og tilkendegivet, at Spanien gerne ville indgå et forbund med Danmark. Problemerne med dunkerquerne var blevet stadig mere påtrængende. Som eksempler på deres huseren i de danske farvande kan nævnes, at de i 1628 havde erobret en dansk galej helt inde ved Assens, og i 1635 krydsede en

spansk fribytter uantastet ved Skagen på udkig efter bytte, og kongen måtte opleve, at to af hans kaptajner simpelthen nægtede at angribe en dunkerquer i en havn ved Flekkerø, hvorfor de begge den nat blev sat i bolten ved den store mast.

Kong Christian havde derfor fulgt Cardinalens råd og ladet udruste en delegation på det prægtigste. Man skulle vise de opblæste spaniere, at den danske konge absolut var en herre, man måtte regne med. Med pager og lakajer blev delegationen på 60 mand, deriblandt adskillige fornemme folk. Blandt disse var en anden af kongens uægte sønner Hans Ulrik Gyldenløve, og adskillige adelsmænd, således brødrene Mogens og Eiler Ulfeldt, Erik Rosenkrantz og Otto Krag. To af flådens orlogsskibe havde ført delegationen til Spanien.

Ved Sehesteds ankomst udspillede en rask lille strid om æresbevisninger. Førsteministeren, greven af Olivares, havde indført den skik, at alle ambassadører skulle titulere ham "Deres Excellence", mens han aldrig selv brugte den tiltaleform til dem. Andre ambassadører havde fundet sig i denne arrogante behandling; men Hannibal Sehested nægtede kategorisk at finde sig deri. Fire år tidligere var Sehested blevet forlovet med Christian IVs dengang kun 10-årige datter Christiane, og som kongens personlige udsending og tilkommende svigersøn regnede han sig for at være lige så fornem som den spanske konge. Olivares spurgte nu fortrædeligt, om han ikke kunne nøjes med den behandling, som selveste kejserens udsending havde accepteret. Men indsvøbt i allehånde artige komplimenter svarede Sehested stædigt, at det ville han som den danske konges repræsentant ikke finde sig i.

Olivares bøjede sig omsider for Sehesteds krav, og denne holdt nu et glimrende indtog i Madrid. Med i processionen dansede fire smukke heste, et pragtfuldt firspand med rigt broderede dækkener, som Christian IV sendte som gave til den spanske konge. Spanierne viste nu Sehested al mulig ære. Han blev indlogeret i et palads tilhørende kongen, og kongen betalte for hans og hans følges mad og drikke. Både Olivares og andre spanske grander gav ham det første besøg – en udsøgt kompliment. Der blev arrangeret en særlig tyrefægtning, og det blev kundgjort, at det skete til ære for den danske gesandt.

Kejserens ambassadør var da netop død; men pavens nuntius og de polske og venezianske ambassadører indgav en skriftlig klage over den fortrinsstilling, man syntes at give danskeren på deres bekostning, deres

herskab til forklejning; men spanierne svarede, at det var en sag, hvor værtslandet frit måtte bestemme og henviste til den gamle *lex hospitii*.

Medvirkende til den udsøgte behandling var naturligvis spaniernes ønske om at afslutte en forsvars- og angrebstraktat med Danmark. Kong Felipe førte på det tidspunkt krig både med Frankrig og provinsen Holland. Catalonien var som nævnt i oprør, og portugiserne mødte med stadig stigende krav om igen at få deres egen konge. Derfor ønskede han dansk bistand, især fra den danske orlogsflåde, og han var villig til at strække sig langt for at opnå dette.

Den 3. november blev Sehested modtaget i audiens af Felipe IV, hvor han overbragte Christian IVs hilsener til kongen, dronningen, den unge infante og grev Olivares. Som en lille pudsighed kan nævnes, at Sehested insisterede på at beholde hatten på under audiensen. Da kongen hilste på ham, tog de derfor begge hattene af samtidig, men satte dem straks på igen. Sehested talte ikke spansk, men klarede sig ret godt på italiensk, idet han tidligere havde ledsaget kong Christians søn Valdemar Christian på dennes 'grand tour', der bl.a. gik til Italien og Frankrig. De to herrer kunne således føre en samtale uden tolk. Samtalen indskrænkede sig stort set til de sædvanlige komplimenter, og Sehested blev bedt om at indlevere de ham betroede budskaber fra kong Christian skriftligt.

Leyel tøvede naturligvis ikke med at opsøge Sehested. Denne kunne fortælle, at man havde modtaget hans breve i København, og at kongen var blevet opbragt over behandlingen af "Christianshavn" på Tenerife. En af de opgaver, kongen havde pålagt ham, var netop at udvirke, at skibet blev frigivet, så den afbrudte rejse til Ostindien kunne genoptages.

Da Leyel stadig var i pengenød, dristede han sig til at spørge, om Sehested ikke på Kompagniets vegne kunne forstrække ham med penge. Det blev imidlertid afslået, da Sehested ikke mente at have bemyndigelse til at råde over Kompagniets midler. Han foreslog i stedet, at Leyel kunne låne 500 realer af ham privat imod at underskrive en erklæring om, at han selv eller hans arvinger ville hæfte for summen, dersom Kompagniet nægtede at tilbagebetale Sehested. Dette forlangende måtte Leyel så gå ind på, idet han dog betingede sig, at hans hustru ikke derved kom til at lide nød.

Sehested kunne til gengæld fortælle lidt om rejsens genvordigheder. Det havde vist sig, at deres styrmand overhovedet ikke havde været sin opgave voksen. Et par gange havde skibet været i alvorlig fare; men de

havde “nogle gange haft mere lykke end ret, formedelst vor styrmands store forseelse, vanvittighed og uerfarenhed”. Til slut havde de sejlet en hel dag langs Galiciens kyst uden at ane, hvor de var, eller hvor de skulle søge havn. Omsider havde Sehested måttet sende Eiler Ulfeldt i land med skibsjollen for at spørge, hvor de var. Han kom tilbage med en spansk lods, der bragte dem ind til Vivero, hvorfra indbyggerne flygtede i rædsel ved synet af skibet. De havde troet, at det var tyrkiske sørøvere, der gjorde landgang. Et par dage senere nåede danskerne endelig i god behold ind til Coruña.

I Madrid overrakte Sehested nu det danske klageskrift over spanske overgreb. Det var opdelt i fire punkter:

1) Danske undersåtter var gentagne gange i de forløbne sytten år blevet udsat for grove overgreb i Spanien. 2) I den samme periode havde de såkaldte dunkerqueske kaptajner med uhørt frækhed kapret danske skibe, og det selv på den danske konges have. 3) Mange danske og norske skibe var blevet beslaglagt af spanierne til stort tab for rederne og til skade for søfolkene. 4) Endelig var der den skændige behandling, det danske skib “Christianshavn” havde fået på Tenerife, en sag som kommandør Willem Leyel nu i seks måneder forgæves havde forsøgt at få bragt i orden i Madrid.

Den spanske statssekretær, der senere talte med Sehested om skrivelsen, var tydeligt skuffet. Fire klagepunkter, men intet positivt. Man havde regnet med et tilbud om en dansk-spansk handelstraktat, ja, endog en forsvarsalliance, og så nøjedes den danske ambassadør med at besvære sig over en række, nå ja, stort set perifere emner. Sehested for op og gjorde opmærksom på, at den danske konge betragtede det som en yderst alvorlig sag, at kongens skibe uden grund og ganske ulovligt blev beslaglagt, og hans undersåtter fængslet og fratøvet liv og gods.

Han antydede, at der med tiden kunne indledes videregående forhandlinger om de emner, sekretæren havde nævnt, men ikke førend de nævnte fire klager var blevet behandlet. De danske og norske skibe, der var blevet beslaglagt i spanske havne, skulle frigives; der var store erstatningskrav; og guvernøren på Tenerife, der ulovligt havde tilbageholdt kongens skib og hindret kommandør Leyel og hans folk i at fortsætte deres lovlige rejse, måtte afsættes og kaldes til Madrid, for at han kunne stå til regnskab for sine handlinger. Det var på tide at statuere et eksempel: den spanske guvernør havde øvet vold imod den danske konges eget skib, gjort alt for at få skibet konfiskeret og sendt

kaptajn Leye under bevogtning til Madrid, hvor han nu i seks måneder havde forsøgt at få sin sag fremmet hos de spanske myndigheder uden at kunne opnå nogen afgørelse.

Sekretæren mente, at spanierne måtte være i deres gode ret til at tilbageholde "Christianshavn", idet skibets pas åbenbart var forfalsket, der var hollændere ombord ansat både som officerer og som menige matroser, og det var konstateret, at Leye havde ført korrespondance med hollændere. Endvidere havde skibet forsøgt at liste bort fra øen om natten, og endelig vidste jo enhver, at ingen andre end spaniere havde ret til at sejle på Ostindien.

Sehested tilbageviste sindigt de fleste af påstandene og gjorde endvidere gældende, at guvernøren på Tenerife ikke var til at stole på. Leye havde i hvert fald tydeligt fået det indtryk, at sagen kunne have fået et ganske andet udfald, dersom han havde ydet ham en tilstrækkelig stor bestikkelse, en betingelse han dog umuligt havde kunnet acceptere.

I den følgende tid fik Sehested brug for alle sine talenter for at trænge igennem det spanske forhalingsmaskineri. Han truede med, at hvis spanierne ikke agtede at godtgøre de uhyrlige tab, danskerne havde lidt under de spanske overgreb, ville kongen se sig nødsaget til at forbyde alle danske koffardiskibe at anløbe spanske havne og samtidig sørge for, at alle skibe fra Holland og Hansestæderne, der passerede Øresund, ikke medførte varer til Spanien. Endelig kunne han give sine skibe kaperbrev med frihed til at erobre spanske skibe som priser. Danmarks handel med Spanien drejede sig jo stort set kun om salt, og det skulle han vide at skaffe sig andetsteds.

I den lange ventetid tabte Leye undertiden modet. En dag gik han op til Sehested med et brev, der var kommet fra officererne på "Christianshavn", hvori de berettede, hvorledes generalen på fæstningen i Santa Cruz, straks efter at Leye var rejst fra Tenerife, havde taget al den tørrede fisk, der fandtes ombord, samt en stor del af skibets udstyr, navnlig tovværk og sejldug, og ladet det sælge dér på øen af en ubehøvlet spanier ved navn Domingo Lambrana. Når danskerne protesterede, svarede denne blot, at skibet nu ikke længere tilhørte kongen af Danmark, men den spanske konge, og han havde truet skipperen Jørgen Hansen med en stok, dersom han prøvede at gøre modstand. Han havde også slået løs på nogle danske søfolk, blot fordi de stod og så til, mens spanierne fjernede redskaber og viktualier fra skibet. Samme herre havde også forbudt stedets indbyggere at låne

danskerne heste eller muldyr, for at de ikke skulle rejse ind til Laguna for at protestere imod hans fremfærd. Ikke desto mindre havde et par af skibsfolkene listet sig af sted til fods om natten for at bede guvernøren beskytte dem imod mandens fornærmelige adfærd og udplyndring, men uden resultat.

Sehested indrømmede, at det var en grov behandling, men bad Leye være tålmodig lidt endnu. Spanierne skulle nok komme til at erstatte det altsammen. Han var nemlig ikke i tvivl om, at Felipe havde hårdt brug for dansk bistand og ville strække sig meget vidt for at opnå den. Den spanske konge havde nemlig sine egne vanskeligheder. I 1639 kom den årlige store sølvflåde fra Amerika slet ikke over Atlanten, og der var hårdt brug for pengene. Hoffet førte et pralende og ødselt liv, der ville have forfærdet Felipes bedstefar, den alvorlige og dybt religiøse Felipe II. Den ene økonomiske krise afløste den anden. Og den politiske uro i såvel Catalonien som Portugal truede stadig med at tilintetgøre den nuværende magtstruktur.

Men ind imellem måtte Sehested indrømme, at også han tabte tålmodigheden med spaniernes sendrægtige forretningsgang. Der krævedes stadig flere papirer. Han blev bedt om at sætte tal på de samlede skader, som spanierne og dunkerquerne havde forvoldt den dansk-norske skibsfart. Han var da også i besiddelse af en liste begyndende med arrestation i 1622 af 4 danske skibe tilhørende Jan Etersen og konsorter, borgere i København. Skibene havde været på vej til Ribadeos i Galicien. Det første af disse beslaglagte skibe hed "Den romerske Kirke", og skaderne var med rente beregnet til 14.500 rdl. Og listen fortsatte igennem alle årene for at slutte med skibet "Raphael", tilhørende Søren Christensen, borger i Marstrand. Det var i 1639 blevet taget i Lissabon og sendt til Brazil med spanske og portugisiske officerer. Her beløb skaden sig til 12.000 rdl.

Men selv da papirerne var afleveret, gik der altid en rum tid, før man kom videre. Sagen vandrede fra det ene kontor til det andet, til ministerrådet, til statsrådet, til grev Olivares, til kongen og tilbage igen. Ugerne gik.

Men endelig i begyndelsen af december gav hans seje udholdenhed resultat. Kongen tilbød nu, at "Christianshavn" kunne blive frigivet, og at guvernøren på Tenerife skulle blive kaldt til Madrid for at forhøres om sagen. Sehested var dog ikke tilfreds dermed. Han fremlagde yderligere et overslag over de skader den danske konge og Det Ostindiske Kompagni havde lidt ved skibets tilbageholdelse på

Tenerife i 10 måneder regnet fra den 15. marts 1640. Regningen lød på:

Løn for folket på “Christianshavn” (74 personer)	10.000 rdl.
Viktualier for folkene på Tenerife (71 personer)	10.650 rdl.
Viktualier for Willem Leyel og to personer i Madrid	2.500 rdl.
Skade og forhindring af rejsen	25.000 rdl.
Vedligeholdelse af skibet	5.000 rdl.
dvs. i alt 53.150 rigsdaler.	

Men hertil kom yderligere en opgørelse over de ting, spanierne havde fjernet fra “Christianshavn”, en liste Lützen havde opstillet ud fra det inventarium, guvernøren selv havde ladet udfærdige ved skibets beslaglæggelse. Priserne var angivet i spanske realer.

Det var ting som:

373½ spanske alen cannifas (sejldug)	1.867
4 bøjereb, hver 5 tommer tykt og 30 favne langt	1.110
1750 skålpund flæsk	1.750
1565 tørre bjergfisk	1.520
1 kiste med tællelys	225
4 musketter	128
25 lanterner	200

med meget mere. Ialt 79.710 realer.

Med disse papirer i hånden søgte Sehested igen audiens hos kongen, hvor han gjorde opmærksom på, at guvernørens uforskammede behandling af den danske konges eget skib var blevet kendt i hele Europa, og at kong Christian derfor måtte kræve en hurtig afgørelse, der kunne skaffe hans kommandør fuld oprejsning. Sehested gentog, at Leyel jo intet forkert havde gjort; men han var alligevel blevet sendt under bevogtning til Madrid, hvor han nu i seks måneder havde ført en kummerlig tilværelse og trods talrige henvendelser og forhør ikke havde kunnet få sin ret. Nu måtte “Christianshavn” øjeblikkelig frigives, guvernøren straffes, det beslaglagte – for ikke at sige røvede – gods straks leveres tilbage, og den skete skade erstattes Willem Leyel enten med rede penge eller med vekslers på Lissabon.

Hertugen af Olivares forsøgte at slå til lyd for, at Christian IV ikke burde sende skibe til Østen uden først at træffe aftale med den spanske konge; men Sehested måtte, ligesom Leyel havde gjort det over for guvernøren, belære spanierne om, at man i Danmark overhovedet ikke interesserede sig for pавens vilkårlige opdeling af verden. Ver-

denshavene var frie, og ethvert skib måtte sejle, hvorhen det ville. Og den danske konge havde nu i tyve år haft en fæstning i Tranquebar på Coromandelkysten og måtte følgelig have lov at sende sine skibe derud.

Da Sehested blev bedt om at sætte et tal på samtlige danske krav, svarede han, at den skade spanierne og dunkerquerne tilsammen havde forvoldt den dansk-norske skibsfart beløb sig til 524.000 rigsdaler. Men hertil måtte lægges 64 ulovligt tilbageholdte skibe, hvor skaden vel kunne vurderes til en lignende sum. Han var dog villig til at lade det sidste punkt falde og nøjes med 500.000 rigsdaler. Dertil kom den nævnte erstatning for tilbageholdelsen af "Christianshavn".

Efter endnu en lang række forhandlinger syntes det, som om man nærmede sig et rimeligt resultat, hvor spanierne dog forlangte, at hele spørgsmålet om retten til at besejle Indien måtte tages op til fornyet forhandling imellem de to konger. Det blev også nødvendigt for Sehested endnu engang at præcisere sine krav vedrørende "Christianshavn": Willem Leyel og hans skib måtte frigives, skibet i samme tilstand som da det blev beslåglagt, alle Leyels brevskaber måtte leveres tilbage, og han måtte udstyres med de nødvendige pas til at fortsætte sin rejse, have adgang til at få skibet repareret på et spansk værft og få det forsynet med den nødvendige proviant. Endelig måtte guvernøren på Tenerife afsættes og straffes for sine ulovlige overgreb.

Da spanierne stadig vægrede sig ved at opfylde disse betingelser, slog Sehested fast, at han nu ikke agtede at forandre noget i sine krav. Hvis spanierne ikke ønskede at acceptere disse, måtte man opgave enhver tanke om en dansk-spansk traktat, og han ville da rejse til Bilbao for at tiltræde sin hjemrejse.

Det hjalp.

Den 27. februar fik Leyel udleveret alle de breve, der var taget fra ham, samt de nødvendige papirer og pas til hans fortsatte rejse. Det gik dog ikke helt stille af, idet krigsministeren og præsidenten for det portugisiske råd ønskede at beholde alle de breve, instrukser og skibsartikler, som Leyel førte med sig, for at få dem oversat og se, om de f.eks. gav Leyel tilladelse til at handle på Indiens vestkyst, hvor portugiserne fra gammel tid havde særlige interesser. Først efter at Sehested igen havde klaget direkte til kongen, gav denne personligt ordre til, at alle dokumenter ufortøvet skulle udleveres til Leyel. Desuden sørgede Sehested for at Leyel fik nye pas samt penge til at få skibet sat i stand, bemannet og provianteret.

Først den 12. marts blev traktaten imellem de to lande endelig godkendt af kong Felipe, hvis alvorlige sygdom yderligere havde forhalet sagens afslutning. Den danske konges undersåtter skulle have fri handel og sejlads på spanske havne på linie med Spaniens øvrige forbundsfæller, ret til at ansætte danske konsulere i en række havne, og de uretmæssige overgreb imod danske skibe skulle ophøre. Hvad den af Sehested forlangte erstatning angik, hævdede spanierne, at de på grund af de urolige tilstande i riget ikke kunne udrede nogen erstatning til Danmark i rede penge, som danskerne havde forlangt; men at Spanien dog for at vise sin vilje til oprigtigt venskab med Danmark toldfrit ville levere salt til en værdi af 100.000 rigsdaler – toldfriheden anslog man havde en værdi af andre 225.000 rigsdaler. Det samlede beløb var således stadig et stykke under de 500.000 rigsdaler, Sehested havde forlangt. Han erklærede sig dog tilfreds, og beløbet blev over en lang årrække erlagt i “hvidt og velkornet” salt. Man lovede endvidere, at Don Luis Fernandez de Cordoba skulle blive afsat, idet man dog for at redde ansigt tilkendegav, at det skete for andre forseelser end behandlingen af det danske skib.

Efter dygtigt udført arbejde rejste Hannibal Sehested fra Madrid den 9. maj og kom hjem over Paris og London. Hans Ulrik Gyldenløve var allerede tidligere sendt hjem, idet han lige efter den omtalte tyrefægtning havde fået et anfald af epilepsi, som man mente bedre kunne behandles hjemme. Ejler Ulfeldt blev derimod tilbage i Madrid som dansk resident, blandt andet med den opgave at få en indrømmelse fra spanierne om, at danske købmænd måtte få fri handel på Ostin-dien.

KAPITEL 5

FORHINDRINGER

Det var med uhyre lettelse Leye endelig kunne sige farvel til Madrid, hvor han efterhånden havde spildt næsten et helt år. Med sig havde han breve fra den spanske konge til audiensen af alle ministre og embedsmænd på De kanariske Øer og til Don Luis Fernandez med streng befaling til straks at frigive skibet "Christianshavn" med alt dets tilbehør. Desuden havde han en anvisning på en Don Juan de la Calle i Sevilla på 4.000 Stück von Achten til at indkøbe viktualier og andre fornødenheder til rejsen. Leye måtte derfor gøre nogle ugers ophold der i byen, mens han købte kød, fisk, ærter, olie, ris, lidt smør og klæde til folkene. Det lykkedes ham ligeledes at hverve seks menige matroser i Sevilla, men måtte opgive at finde en ny tømmermand. Underkøbmand Philip de Goltz, der nok har været hollænder, synes at være blevet bange for at vende tilbage til De kanariske Øer, hvor myndighederne var begyndt at interessere sig lidt for meget for hans fortid. Han ansøgte hos Leye om tilladelse til at forlade tjenesten, men det ville Leye ikke gå med til: manden havde jo svoret at gøre hele rejsen med. De Goltz henvendte sig da til Sehested, som gjorde Leye opmærksom på, at den nye traktat med Spanien ikke tillod nogen hollænder at være i den danske konges tjeneste i de såkaldte spanske lande. De Goltz fik følgelig sin afsked i Madrid.

Den 20. maj sejlede en glad Leye med et engelsk skib fra Cadiz med sine folk og sit gods, og efter en nem rejse kunne Leye præsentere en rystet Don Luis for kongens skrivelse om, at han straks skulle aflevere "Christianshavn" samt alt tilbehøret og de rede penge, han havde taget i forvaring. Guvernøren vidste imidlertid at finde på utallige udflugter og gøre så mange ophævelser, at Leye måtte søge juridisk bistand.

Sagen var den, at guvernøren ikke var i stand til at tilbagelevere de beslaglagte penge. De befandt sig nemlig ikke længere i hans eje. Han havde allieret sig med to smarte hollandske købmænd, hvem det var lykkedes trods krigen imellem Spanien og Holland at opbygge et dristigt handelshus på Tenerife. I 1630 havde Christian IV afsluttet en traktat med den spanske handelskommissær Gabriel de Roy, ifølge hvilken skibe fra Glückstadt, der var forsynet med pas og anbefa-

lingsskrivelse fra de Roy, havde ret til fri handel med alle den spanske krones lande. Ved at benytte sig heraf, handle under dansk flag og benytte sig af Glückstadts privilegier havde de to hollændere tjent særdeles gode penge, og guvernøren havde håbet at skaffe sig en solid gevinst ved at betro dem en stor del af Leyels penge.

Nu løb Leyel ind i nye vanskeligheder, idet det viste sig, at samtlige advokater på øen af frygt for guvernøren nægtede at bistå ham. Der var dog én mand, han kunne holde sig til, en Don Diego Larena Maldonado, en mand der i adskillige år havde boet i Frankrig, England og Nederlandene, og som i Leyels fravær havde stået Jørgen Hansen bi med gode råd. Dog turde heller ikke han stå åbent frem, men udfærdigede det juridiske dokument Leyel skulle fremlægge for audiensen på Gran Canaria for at tvinge guvernøren til at rette sig efter kongens befaling. Leyel måtte selv renskrive dokumentet og få det underskrevet af en præst, der også var licentiat, men ikke undergivet guvernørens jurisdiktion. Leyel måtte løbe fra Herodes til Pilatus for at få sin ret og stønnede ind imellem over de besværligheder, guvernøren voldte ham.

Til trods for kongens løfter til Sehested syntes guvernøren stadig at have gjort alt, hvad der var i hans magt, for at genere Leyel. Endnu et år efter at Sehested i Madrid havde fået tilsagn om, at alt nu var i orden, noterer det danske Kancelli den 22. marts 1642, at man i Danmark har modtaget bud om, at "Christianshavn" stadig holdes tilbage på Tenerife af guvernøren imod det af kongen af Spanien gjorte tilsagn, hvorfor man beder Eiler Ulfeldt, der er blevet tilbage i Madrid, klage til kongen. Det fremgår af "Christianshavn"s regnskaber, at Leyel hele to gange måtte rejse til Gran Canaria for at bede myndighederne skride ind over for den egenrådige Don Luis, der selvfølgelig var fortørnet over de vanskeligheder, den nævenyttige danske kommandør voldte ham. Endelig den 18. november erklærer Leyel sig tilfreds med tilbageleveringen af viktualier, redskaber, våben og ammunition, og som en delvis erstatning for de manglende penge udleverede guvernøren 32 kister med brasiliansk sukker. Leyel mente i begyndelsen, at han kunne afsætte sukkeret på stedet; men det lykkedes ham kun at få solgt de seks kister. To andre kister, der tilsammen vejede 1.600 pund, blev ødelagt, da man var ved at hejse dem ombord. Rebet brast, og den ene kiste faldt ned i båden, som bordfyldte, således at alt sukkeret i begge kasser blev ødelagt.

Sehested havde bedt Leyel sende assistent Niels Rasmussen med besked hjem til København, så snart mellemværendet med Don Luis var gjort op. Niels Rasmussen blev derfor nu udstyret med brev om alt, hvad Leyel havde at berette, og rejste hjem over England med de resterende 24 kasser sukker, ialt 19.230 pund, som Leyel mente, at Kompagniet kunne sælge med stor fordel i København.

Af øvrige nyheder kunne Leyel meddele, at kun én mand var død ombord. Desuden var fire mand druknet, butelieren Joost Petersen Panck var rømmet fra skibet, og der havde været store vanskeligheder med profossen Svend Nielsen, der i Leyels fravær havde sat sig op imod skipperen, truet med at slå ham med en vantspiger i alle folkenes påsyn og søgt at hidse folkene op imod Jørgen Hansen. Til straf var han blevet kølhalet, hans månedspenge konfiskeret og han selv sat fra skibet. Også skibspræsten Laurits Caspersen havde voldt problemer. Han kunne ikke holde sig fra den gode canarievin, når han var i land, blev drukken og kom så i klammeri eller blev voldelig og ødelagde alt, hvad han kom i nærheden af. Leyel sukkede, at de havde mere sorg af ham end af nogen af de andre; han havde til sidst måtte forbyde ham at gå i land. Derudover var en enkelt mand rømmet fra skibet i Plymouth, og hened 30 folk så deres snit til at stikke af under den lange ventetid i Santa Cruz eller i Cadiz.

Efter det lange ophold på Tenerife var "Christianshavn" i så dårlig forfatning, at Leyel fandt det nødvendigt at få det på værft, inden de fortsatte rejsen. Dette kunne imidlertid ikke ske på Tenerife, hvorfor Leyel agtede at sejle skibet til Cadiz, hvor han også kunne skaffe erstatning for de tove, kabler m.m., som guvernøren havde solgt ud af skibet. Endelig manglede han en god storbåd og en del proviant, især klipfisk, idet guvernøren havde taget skibets hele forråd. Som den dygtige handelsmand han var, tilbød Leyel en spansk kaptajn at fragte en del gods for ham til Cadiz, ligesom han tog nogle personer med som passagerer, således at han regnede med en indtægt på over 5.000 Stück von Achten, hvilket ville betyde, at han kunne gøre den spanske rejse helt uden udgift for Kompagniet.

Alle tønder og fade blev i mellemtiden lagt i pakhús og efterladt under opsyn af assistent Johan Poelman og skibets bødker. Kort før nytåret 1642 løb "Christianshavn" ind til Cadiz, hvor man straks gik i gang med at tømme skibet og gøre klart til at få det på værft. Leyel udarbejdede en omhyggelig instruks til Jørgen Hansen og skibsrådet, at de i hans fravær skulle få skibet kølhalet og repareret, indkøbe

viktualier til 5 måneder og finde en god skibstømmermand, der kunne rejse med; endelig skulle han købe en del vin. Leyel efterlod 758 Stück von Achten til omkostningerne. Selv rejste han igen til Madrid, hvor han opsøgte Eiler Ulfeldt, eller Don Hilario som spanierne kaldte ham.

Blandt det mere kuriøse kan nævnes, at Leyel havde haft hele 10 dusin kanariefugle med sig som gaver til Eiler Ulfeldt, Johan Braëm, statholderen og andre; men sørgeligt nok ser det ud til, at kun to overlevede rejsen.

I Spanien var vintervejret barsk og vejene nærmest ufremkommelige, så først den 13. februar ankom Leyel til byen. Her gjorde han over for Ulfeldt rede for guvernørens uhæderlige spil og vanskeligheden ved at inddrive de endnu udestående penge. Det lykkedes at få den spanske regering til at udfærdige nye skrappere ordrer til Don Luis; Leyel opnåede med noget besvær at få disse at se, og han skriver glad, at de indeholdt mange reprimander til guvernøren for hans utilbørlige behandling af den danske kommandør og hans skib og forlangte, at han fuldt ud godtgjorde alt, hvad der var fjernet fra skibet.

Den 4. maj var Leyel igen i Cadiz, hvor "Christianshavn" var gjort i stand, de fornødne varer indkøbt og alting gjort rede til afrejse. Det var imidlertid ikke lutter idyl, for den fordrukne skibspræst havde gjort sig helt umulig ved slagsmål, vold og offentlige angreb på officererne, hvorfor Leyel fandt det bedst at sætte ham fra skibet og sende ham hjem. Skønt alt var rede, kunne danskerne heller ikke nu få lov til at sejle, idet guvernøren i Cadiz forlangte, at en spansk flåde, der lå på reden, skulle afsted først, og der gik næsten fjorten dage med at vente på dette.

Endelig den 24. maj er de tilbage på reden for Santa Cruz, og Leyel håbede, at alle vanskeligheder nu var overstået; men der skulle endnu gå det meste af et år, inden han kunne fortsætte rejsen.

Næppe var danskerne kommet til øen, før de løb ind i nye problemer. Kun en uge efter at de havde kastet anker, var Jørgen Hansen i land med en båd for at hente noget af det deponerede gods, da han blev standset af nogle baskere, der forlangte, at den danske båd først skulle ro dem ud til deres fregat. Jørgen Hansen anså sig ikke for forpligtet til at udføre denne ordre, hvorfor han nægtede. Et par timer senere traf de samme baskere Jørgen Hansen alene og gik til angreb. Det blev til et drabeligt slagsmål, hvor de benyttede sig af både sten og dolke. Jørgen Hansen var nu ikke sådan at bide skeer med; da det blev

alvor trak han sin kniv og dræbte den voldsomste af mændene, ham der havde givet anledning til hele striden, og gav en af de andre et farligt sår. Selv fik han munden slået i stykker og mistede et par tænder, foruden at han havde fået et slemt stød i brystet, der formodentlig brækkede nogle ribben, i hvert fald kastede han blod op i flere dage derefter.

Leyel havde været inde i landet i byen La Laguna, da dette skete. Men så snart det rygtedes, fik han af myndighederne ordre til at udlevere Jørgen Hansen til retsforfølgelse. Leyel var imidlertid klar over, at hvis han gjorde det, så han aldrig mere sin dygtige skipper og nægtede pure. Det var baskerne, der havde overfaldet hans skipper, og denne havde kun handlet i selvforsvar. Spanierne tog så Leyel og ni af hans folk og satte dem i fængsel. Der sad de så i fire uger, og folkene fik en uhørt hård behandling, skønt de jo i hvert fald var uskyldige.

Det er ikke muligt at følge Leyel dag for dag; man skyldte ham stadig en anselig sum penge, og det fremgår af regnskaberne, at han stadig er på rejse imellem La Laguna og Santa Cruz, og imellem Tenerife og øernes regeringssæde på Gran Canaria. Med besvær finder han igen en licentiat, der forsøger at skaffe danskerne deres ret ved audiensen på Gran Canaria; men ham sørger Don Luis for at få afsat, hvorfor advokaten beslutter at rejse til Madrid, dels for at klage over Don Luis' metoder, dels for at procedere for at få de danske penge udbetalt. Leyel giver ham et brev med til Ejler Ulfeldt og beder denne stå advokaten bi.

Efterhånden syntes Leyel nu ikke, han kunne vente længere – hver dag kostede jo penge. Så måtte han hellere tage til takke med den sum, spanierne var villige til at udlevere, 12.600 realer. Øen havde på alle måder været ham et dyrt bekendtskab.

Selvom alt nu omsider kunne synes at være ordnet, skulle Leyel dog ikke slippe fra øen uden et sidste drama. Det begyndte med, at han rent rutinemæssigt gennemså underkøbmand Peter Lützens regnskaber. Han opdagede da, at Lützen ikke havde bogført nogle penge, han i august 1640 og i februar-marts 1642 havde modtaget af skipper Jørgen Hansen. Det drejede sig om ialt 302 real von achten. Lützen kunne ikke give nogen tilfredsstillende forklaring. Det så ud til, at han havde svindlet med Kompagniets penge, og Leyel skældte ham ud.

Det må have været en barsk overhaling, for den aften, da Leyel sad på sit værelse i land og hyggede sig sammen med et par engelske købmænd over en flaske kanariesekt, kom Lützen for at retfærdiggøre

sig. Det var tydeligt, at han var noget beruset, og da Leyel beroligende bad ham komme den næste dag og gøre rent bord, blev manden hidsig, råbte op om, at regnskabet var godt nok, og at han ikke regnede Leyel for noget; kommandøren skulle i hvert fald ikke forsøge at lære ham, hvordan man førte et regnskab. Leyel prøvede at dysse ham ned, foreslog igen, at de kunne drøfte sagen næste dag; men lige nu ønskede han at være sammen med sine engelske venner.

Lützen ville imidlertid ikke gå, men blev stående og skældte ud. Det blev Leyel for meget, og han kaldte på nogle folk og bad dem om at hjælpe manden ud. Selv greb han et lys for at lyse dem ned ad trappen. Alt syntes nu at gå i orden; men pludselig vender Lützen sig om, trækker en lille engelsk pistol op af lommen og skyder efter Leyel. Til alt held klikker pistolen. Lützen gør sig i det samme fri af mændene og springer ned ad trappen, men vender sig pludselig og fyrer igen. Utroligt nok klikker pistolen også anden gang. Han løber derpå ud gennem porten og skyder tredie gang efter Leyel, der var løbet efter ham. Denne gang går kuglen midt ind imellem matroserne og bliver siddende i muren, ikke langt fra Leyels hoved. Lützen tog nu benene på nakken skarpt forfulgt af matroserne. Et sted søgte han at smutte ind i en katolsk kirke; men døren var låst. Han blev overmandet, man fik pistolen vristet fra ham og bragte ham ombord på "Christianshavn", hvor han blev sat i arrest.

Leyel opbevarede hele livet den kugle, der havde været så nær ved at dræbe ham.

Et par dage senere, den 2. marts 1643, næsten helt nøjagtigt tre år efter at det danske skib første gang var søgt ind til Tenerife, kunne de endelig forlade øen. Skibsrådet blev nu sammenkaldt for at pådømme Lützens sag. Et forsøg på at myrde kommandøren måtte normalt føre til en dødsdom; og det er helt utroligt, at Lützen kunne undgå denne skæbne. Det eneste sikre er, at man enedes om at lade nåde gå for ret og i stedet sætte ham i land på øen Mayo, en af de Kap Verdiske Øer. Under forhøret kom det forøvrigt frem, at han havde en noget blakket fortid, idet han i Norge havde forbrudt sig imod en ærlig mands datter, som han på skammelig vis havde løjet om. Da løggen blev afsløret, var han blevet idømt en bøde på tre mark samt fortabelsen af sin ære, hvorpå han var rejst til Danmark, hvor ingen kendte hans forhistorie.

Trods den milde dom forsøgte Lützen at hævn sig på Leyel. I et brev af 17. april, som han sendte i kopi både til den danske guvernør

for kompagniet i Tranquebar, Berent Pessart, og til Claus Rytter, hævdede han, at han med gevalt imod al ret var sat fra "Christianshavn", og at Leyel fuldstændigt havde opgivet sin rejse og i stedet var taget på sørøveri sammen med en engelsk kaptajn Roberto Blanco, som nok hed Robert White på engelsk.

Kilderne oplyser intet om Leyels kurs, efter at han havde forladt de Kap Verdiske Øer, men "Christianshavn" må have fortsat sin ensomme rejse mod syd. Efterhånden som skibet kom længere sydpå, dukkede nye fuglearter op. Albatrossen svævede forbi på sine utroligt brede vinger, og i dårligt vejr kom stormsvalerne og slog følge med skibet. De strøg så lavt over det glatte vand, skibets fremdrift havde efterladt, at det så ud, som om de gik på vandet. Spanierne kaldte derfor fuglen petrel til minde om Skt. Peter, der jo på Genesaret sø havde prøvet at gå på vandet. En dag dukkede nogle sorte ravne med hvidt næb op, og erfarne søfolk kunne fortælle, at det var et sikkert tegn på, at Kap det Gode Håb ikke var langt borte. Og snart efter kunne "Christianshavn" formodentlig styre ind i bugten ved Taffelbjerget og lade ankeret gå.

Det var skik at gøre ophold her for at rense skibet og skaffe nye forsyninger af ferskvand og brænde. Der var endnu ikke fastboende europæere, så det har nok været begrænset, hvad man kunne få af friske forsyninger; men man trak gerne vod i bugten og fangede ofte en del fisk, og det var undertiden muligt at købe køer af hottentotterne – ifølge Jon Olafsson var prisen for en ko en trediedel af et jerntøndebond.

Det er muligt, at Leyel for at spare tid har styret tværs over Det indiske Ocean direkte mod Indiens sydligste punkt. Men den sædvanlige rute gik nordpå, først til Madagascar, hvor man igen kunne gøre holdt, og så videre til Seychellerne og Comoro-øerne for at nå frem til Socotra ud for Afrikas Horn. Derfra gik rejsen tværs over havet til den indiske kyst, og først derefter kunne man så styre sydover for at runde Kap Comorin og komme videre langs Indiens østkyst.

CLAUS RYTTER OG “DEN FORGYLDTE SOL”

Havde Leyel kunnet kigge ind i et magisk spejl, ville han have set, at Claus Rytter og “Den forgyldte Sol” just på dette tidspunkt var ved at gøre klar til at sejle hjem fra Tranquebar. Rejsen derud var forløbet godt, bortset fra at han havde mistet 20 af de 80 mand, der udgjorde hans besætning, inden han kastede anker på Tranquebar red i begyndelsen af oktober 1640. Her fandt han imidlertid alt i håbløs uorden og forfald. Berent Pessart, der havde styret Kompagniets sager siden Roland Crappé var rejst hjem i 1637, havde forlagt sit hovedkvarter til Masulipatnam længere mod nord, mens ledelsen i Tranquebar var overladt til hollænderen Jacob van Stackenborg. Inden Rytter sejlede videre, overlod han van Stackenborg 1.000 rigsdaler, for at han kunne give de lokale farvere og vævere penge på hånden og således samle et lager tøj, der egnede sig til handelen på Java og Macassar. Derpå sejlede Rytter nordover for at opsøge Pessart, idet han håbede at finde en returladning liggende parat.

Masulipatnam var centrum for handelen med de ensfarvede bomuldstøjer, der fremstilledes rundt om hos de mange hjemmевævere. Disse tøj var stærkt efterspurgt på Sundaøerne. Men i Masulipatnam kunne også købes tobak, jern, stål, farvestoffet indigo og forskellige ædelsten, og i havnen lå et mylder af lokale sampaner, der var kommet sejlene med ris, smør, sukker, voks, honning, lak og silke, der blev solgt på byens farvestrålende og larmende marked.

Ved sin ankomst fandt Rytter, at Kompagniets sager også her var i den mest fortvivlede uorden. Pessart havde oparbejdet en enorm gæld, som ifølge rygterne sagdes at beløbe sig til sådan noget som 100.000 rigsdaler; hollænderne opgiver dog, at allerede Crappé skal have efterladt sig en gæld her på 16.000 pagoder. Rytter havde vanskeligt ved at komme til bunds i sagen, da regnskaberne var mangelfulde, og Pessart ikke meget meddelsom. Ifølge englænderne sad mange af hans folk i fængsel på grund af hans store gæld, og man havde truet med at hindre ham i at købe levnedsmidler til sin familie, medmindre han betalte, hvad han skyldte, hvilket han jo ikke var i stand til. Tilsyneladende var han dog ikke den eneste, der skyldte penge. Også den engelske agent i Masulipatnam måtte holde sig inden døre af frygt for sine kreditorer.

Den returladning, Rytter efterlyste, var der ingen, der kendte noget til.

Men det var værre endnu. Selve den danske loge, som nu i nogle år havde været et slags centrum for den danske handel i hele Østen, var gået tabt, idet den golcondiske statholder havde beslaglagt al dansk ejendom som pant for nogle indiske købmænds fordringer på Pessart, og logen var nu bevogtet af guvernørens skildvagter. Ganske vist sendte guvernøren de sædvanlige velkomstgaver ud til skibet i form af bukke, bananer og frisk brød; men Rytter følte sig ikke tryk og var klar over, at han måtte tage sig i agt, for at kreditorerne ikke skulle beslaglægge hans skib, penge og handelsvarer. Han undlod derfor at gå i land, og på forespørgsel erklærede han, at skibet tilhørte den danske konge personligt og intet havde med Det Ostindiske Kompagni at gøre.

Som nævnt fandtes der både en hollandsk og en engelsk loge i byen, og, utroligt nok, lykkedes det den snedige Pessart at skaffe penge ved at overtale to af sine engelske bekendte blandt købmændene til at optage et lån på 7.000 pagoder til 3% i rente og derpå overlade ham pengene mod, at han skulle betale dem 2½%. Hvis disse rentesatser ikke skyldes en trykfejl i den engelske kilde, må de bære vidnesbyrd om, at manden må have haft stor charme og utrolige overtalelsevner! Pengene brugte han til at betale af på sin store gæld; men for englænderne har det næppe været nogen god forretning.

Da englænderne tilmed indvilligede i at kautionere for ham, slap Pessart ud til "Den forgyldte Sol", hvor Rytter måtte spørge, hvad det var for et syndigt roderi, Pessart havde bragt i Kompagniets sager. I Tranquebar havde Rytter fundet Dansborg i stærkt forfald, al disciplin tilsyneladende brudt sammen, soldaterne og de to præster lige fordrukne, og alt i et virvar uden antydning af ledelse eller orden. Han havde også forstået, at Pessart skyldte naiken af Tanjore penge, man talte om en sum på 12.000 pagoder, en letsindighed uden lige, da det kunne føre til at naiken satte danskerne ud af Tranquebar for misligholdt kontrakt. Pessart undskyldte sin forsømmelighed på det punkt med, at han i flere år simpelthen ikke havde haft penge til at betale den årlige tribut. Det var selvfølgelig uheldigt; men dels var der i fire år ikke kommet skib hjemmefra, dels var alle hans forretninger faldet uheldigt ud. Endelig vidste Pessart at fortælle, at også Det hollandske Compagni havde måttet optage store lån, og pengeknapheden gjorde, at lånene måtte betales med 24-36% i rente.

Forøvrigt havde der igen været hungersnød i området, hvorfor vævere og farvere i hundredvis var flygtet bort i et forsøg på at finde mad, så at det var blevet næsten umuligt at skaffe de sædvanlige forsyninger af tekstiler til mellemhandelen, og priserne var røget i vejret.

Rytter må nok have lyttet lidt utålmodigt til Pessarts forklaringer. Han ville se en status over Kompagniets økonomi samt en rapport om handelens tilstand. Han havde ventet at finde varer samlet til en returladning, så han så at sige straks kunne have begivet sig ud på hjemrejsen. Det var dette, der var Pessarts hovedopgave; men lagrene i Tranquebar og her i Masulipatnamt var tomme, og der syntes overalt kun at være bundløs gæld, hvortil kom faren for, at Rytter selv havnede i gældsfængsel på grund af Pessarts forhold.

Pessart måtte indrømme, at der ikke var meget at hente hos ham; men handelen havde været forfulgt af uheld. Alt, hvad han rørte ved, syntes at mislykkes. Flere af hans engelske venner mente, at han havde handlet både klogt og energisk; men tilføjede: "Gud har ikke villet give hans bestræbelser fremgang." Nu havde han også måttet opgive den danske loge i Balasore, som Crappé havde grundlagt.

På et tidspunkt havde han haft held til at skaffe sig betydelige mængder nelliker fra Macassar, hvortil de blev smuglet trods hollændernes forsøg på at hindre det; han havde haft til hensigt at sælge dem i Masulipatnam; men det rigelige udbud netop det år havde ført til en skarp konkurrence med både hollænderne og englænderne, hvorved prisen var faldet drastisk, hvilket de pengestærke hollandske og engelske selskaber kunne leve med en tid lang, men det havde fuldstændigt ruineret det danske kompagni. Pessart indrømmede, at det havde været letsindigt af ham at tage konkurrencen op, og at handelskrigen havde kostet danskerne dyrt. Men hvad skulle han gøre? Han havde ligget inde med et stort parti nelliker, og de kunne jo ikke bare gemmes til side i længere tid.

Sidst i 1639 havde de nederlandske, engelske og danske agenter i Masulipatnam fået ordre til at give møde hos den golcondiske konge, en besværlig rejse på et par dage. Kongen havde da meddelt dem, at han forventede, at de skænkede ham en gave på 600.000 pagoder, sådan som den lokale guvernør havde lovet. Europæerne så lamslået på hinanden. De rige hollændere rystede op med 3.000 pagoder og lovede at sende ham en elefant og fem persiske heste. Englænderne måtte sige, at de desværre for øjeblikket ikke så sig i stand til at forære

kongen nogen gave, der var ham værdig. Kongen blev vred og sendte sine folk tilbage med dem til den engelske loge, hvor englænderne blev beordret til at lukke alle skabe og kister op og derpå forlade logen, mens alt blev endevendt. Det hed sig, at kongen og 100 af hans kvinder havde gennemløbet området i 4-6 timer og kun fundet værdier til mindre end 2.000 pagoder. Danskerne var endnu ringere stillet, og da deres loge ved en undersøgelse slet ikke viste sig at indeholde værdier af betydning, slap de med at love 2.000, når det næste skib fra Danmark ankom.

De hårde tider havde tvunget Pessart til at gå nye veje. Han havde bl.a. købt diamanter fra en mine i Golconda og søgt at sælge dem på Sumatra; han havde sendt skib til Persien med krydderier og sukker og havde ventet sig en stor fortjeneste; men det viste sig, at netop det år kunne varerne ikke sælges med fordel, og han var igen blot sunket dybere i gæld. Det var let nok at bebrejde ham, at Kompagniets sager stod slet; han havde så sandelig gjort, hvad han kunne, men han var åbenbart født under en uheldig stjerne. Fornylig havde han, fordi han manglede mandskab til et af de små fartøjer, hyret to portugisere; men de blev afsløret i at lægge råd op om at myrde skipperen og de øvrige ombordværende danskere og stikke af med skibet. Denne ulykke var dog heldigvis blevet afværget, og portugiserne sendt til deres straf i San Thomé.

I erkendelse af kompagniets alvorlige situation havde Pessart endog tilbudt portugiserne, at de kunne købe Dansborg, da den nu, han var flyttet til Masulipatnam, ikke længere var centrum for Kompagniets virksomhed. Det var ganske vist en disposition, direktionen i Danmark muligvis havde haft svært ved at acceptere; men i hans betrængte situation, forekom det ham en mulig udvej til at skaffe nogle penge. Portugiserne gjorde imidlertid ikke brug af tilbudet, da de nærede tvivl om fæstningens betydning. I 1640, da englænderne var på jagt efter et nyt støttepunkt på Coromandelkysten, foreslog deres kompagnis ledelse i Surat, at man burde overtage Tranquebar og Dansborg, dersom danskernes pengened skulle tvinge dem til at skille sig af dermed; men heller ikke dette blev til noget.

Pessart berettede videre om den sidste store katastrofe, som Rytter vel ikke engang havde hørt om. Han havde sendt Kompagniets jagt "Skt. Jakob", der var kommet til Indien i 1636, til Bantam og Macassar med de sædvanlige varer, og for én gangs skyld var alt lykkedes. Skibet var i 1640 på vej hjem med en rig last, da det af en

orkan blev drevet op i Den bengalske Bugt, hvor det var i fare for at strande. Besætningen søgte at redde det ved at kaste anker ud for Pipeley, men trosserne sprang, og begge ankre gik tabt. Derpå forsøgte man at bruge kanoner i stedet; men heller ikke de kunne holde skibet, stormen jog det ind mod kysten, hvor det strandede. Det kunne måske have været reddet, idet nogle indiske skippere fra Masulipatnam havde tilbudt hjælp; men guvernøren forbød det. I stedet opslog han sit telt på stranden for nøje at følge det vældige skuespil. Skibet blev da også knust af bølgerne, guvernøren beslaglagde alt, hvad der kunne bjærges, 27 mennesker druknede, og de overlevende søfolk blev indlogeret i et hus, hvor de snart efter blev så syge, at de mente, der var kommet gift i maden. Under alle omstændigheder døde 16 danskere i løbet af tre døgn. Der savnes oplysninger om, hvordan det gik de endnu levende. Kun ved vi, at skipperen Nicolaj Samson undslap og nåede Tranquebar i god behold. Pessart hævdede, at skibets ladning var vurderet til 150.000 rigsdaler, mens skibet selv med kanonerne nok var andre 25.000 værd. Dertil kom, at der ombord i "Skt. Jakob" befandt sig en højtstående muslimsk gejstlig, mullahen Mornin, der havde været på pilgrimsrejse til Mekka i spidsen for en forsamling på 50 personer. De medførte efter sigende rejsegods til en værdi af 70.000 rigsdaler, hvilken sum sultanen i Macassar nu krævede det danske Kompagni for.

Det var et lammende slag for Kompagniet, og det var nyheden derom, der havde fået Pessarts kreditorer i Masulipatnam til at kræve ham fængslet.

Pessart fortalte videre, at man overalt følte sig trængt af hollænderne. Selv portugiserne, der nu i over et hundrede år havde haft kolonier i Indien og på Ceylon, måtte se hollænderne overtage mere og mere af deres gamle magtposition. Begge nationer ønskede at få kontrol med den million pund kanel, Ceylon producerede om året, og de følgende år medførte en næsten uafbrudt styrkeprøve, der først afsluttedes med hollændernes endelige overtagelse af øen i 1656.

Pessart fik ikke fremskaffet de ønskede papirer og regnskaber, og Rytter slutter sin rapport med at skrive, at han overhovedet ingen hjælp har fået hverken udi råd eller dåd af Berent Pessart.

Sådan som sagerne stod, mente Rytter derfor, at han bedst kunne tjene Kompagniets interesser ved at handle på egen hånd og selv samle sin returladning ved med "Den forgyldte Sol" at benytte den sædvanlige trafik med at købe tekstiler langs Coromandelkysten, sejle dem

over til logerne i Bantam og Macassar, hvor de kunne sælges med god fortjeneste og dér købe nelliker, sukker, porcelæn, silke, osv. Inden han tog af sted gjorde han status over sine aktiver: 27.000 rigsdaler havde han i kontanter, og dertil noget klæde som han nok skulle få solgt for andre 1.000 rigsdaler, samt et parti bly han vurderede til 6.000 rigsdaler, desuden en del lange bøsser og forgyldte spejle beregnet til gaver til fyrsterne. .

Han forlod da Masulipatnam kun en uge efter at han var kommet og sejlede videre nordpå. Men vendte tilbage seks uger senere. Masulipatnam var den bedste handelsplads på hele østkysten, når det gjaldt bomuldstøjer, og Rytter havde opdaget, hvor svært det var andetsteds at skaffe et varelager til byttehandelen på Sundaøerne. Følgelig vovede han at vende tilbage i tillid til at man havde godtaget hans tidligere forsikringer om, at hans skib var den danske konges personlige ejendom og intet havde at gøre med Det danske ostindiske Kompagni.

Men denne gang nyttede hans forsikringer ikke, skønt han havde iagttaget alle forsigtighedsregler. Således havde han sendt den dygtige Herman Clausen Rugmand i forvejen, for, som han senere skrev til sin "gode Ven og betroede gode Broder" Willem Leyel, at skaffe "Brev og Forsikring at vi måtte komme til Masulipatnam fri og uhindret i alle Maader dér at handle, at ingen af Kompagniets Kreditorer eller nogen, ihvem det være kunne, skulle os, eller Hans Majestæts Gods i nogen Maade forhindre". Herman Clausen kom også tilbage med de ønskede breve og forsikringer, og i tillid hertil tog Rytter med nogle af sine folk til byen den 5. november, lejede et hus som loge for den nye kongelige handel, som han stædigt fastholdt ikke havde noget med det danske kompagni at gøre, tog 8.000 Stück von Achten med sig i land og begyndte at opkøbe de sædvanlige tekstiler. Mohrerne troede imidlertid ikke på hans forsikringer og holdt omhyggeligt øje med, hvad han foretog sig. En tid gik det godt; men trods alle forsikringer forlangte de mohrer, hvem Kompagniet skyldte penge, at Rytter skulle betale af på Kompagniets gæld. De troede ikke på hans forklaringer. Han førte jo det samme rød-hvide korsbanner, som tidligere vajede over logen, altså måtte de være "een nation". Rytter forsøgte endnu en gang at gøre gældende, at det gods, han havde ombord, ikke tilhørte Kompagniet, men den danske konge personligt, og da de ikke troede ham, tilkaldte han de engelske og hollandske købmænd på stedet og lod dem læse de – formodentlig omhyggeligt udvalgte – dokumenter, han havde ombord.

Men intet hjælp.

Den 19. december 1640 blev han med to af sine folk indsat i det samme gældsfængsel som Pessart, ½ mil uden for byen. Om opholdet her skriver han, at han for at få lidt varme i de kolde nætter måtte give de indiske soldater, som tog vare på ham og de to andre, penge til brænde til natten, samt til betel og tobak. Det ser dog ud til, at han hurtigt slap fri igen, idet han anfører en udgift til de folk, der i bærestol bar ham fra fængselet tilbage til Masulipatnam. Anden juledag blev han imidlertid atter indsat i arresten, men fik en halv snes dage senere af guvernøren igen lov til at vende tilbage til logen, fordi han var syg. Men så snart han igen var på benene, førtes han den 13. januar 1641 tilbage til fængslet, hvor han denne gang sad i fem dage.

Situationen var imidlertid uholdbar. Medens han sad uvirksom i fængselet, var monsunen ved at blæse ud, og var det først sket, måtte han vente det meste af et år, før han kunne sejle til Java og Celebes, som det havde været hans agt. Tilsyneladende har han da indvilget i at betale 5.000 pagoder som afbetaling på Pessarts gæld, samt 1.000 pagoder og ti stykker rødt klæde som foræring til vicekongen. Han måtte desuden forpligte sig til at betale resten af gælden i løbet af tre år. Han fik nu lov til at tage ind til logen og begynde at opkøbe klæde, som det havde været hans agt. Det skal dog lige bemærkes, at Rytter ikke i det lange løb fandt sig i vicekongens overgreb. Da Rytter senere lå ud for Masulipatnams red, kaprede han et af vicekongens skibe, som lå der, og bemægtigede sig erstatning for de 1.000 pagoder og de ti halve stykker rødt klæde. Hvordan forholdene derefter har været dem imellem, kan man måske gætte sig til.

Rytter slutter sit brev til Level: "Nu vil jeg hermed efter kort Beretning advare min gode Ven, at I ikke tror nogen Moors firman eller Brev, thi det er Løgn altsammen, og de holder ikke deres Ord. Varer Eder for Pessart, thi han er intet at betro. Lader gode Ord ikke bedrage Eder. Gud give Eder bedre Lykke end mig er hændt."

Da Rytter nu således endelig havde fået sin frihed, fik han losset og solgt det bly, der havde ligget som ballast i bunden af skibet, opkøbte en ladning af de forskellige bomuldstøjer, han vidste var mest eftertragtet på øerne og satte derpå kurs imod Tranquebar for at hente de tekstiler, der forhåbentlig lå parat til ham, og høre, om der skulle være nyt om Level. Der var nu gået halvandet år, siden de skiltes ud for Tenerife, og man havde intet hørt siden.

I september 1641 var Rytter tilbage i Tranquebar, hvor han fik besked om endnu en alvorlig ulykke, der havde ramt Kompagniet. Jagten "Charitas", der i nogle år havde været indsat i mellemhandelen, havde været i Pipeley i den øverste ende af Den bengalske Bugt for at købe ris og sukker, men på vejen sydover var den i en storm drevet ind mod kysten, hvor den forliste. To danskere og fem indere omkom.

"Den forgyldte Sol" forlod så Tranquebar den 21. september 1641 og fortsatte til Bantam, hvor klædet blev solgt. Englænderne rapporterer dog lidt hoverende, at Rytter ikke opnåede mere end 50% i fortjeneste på handelen, medens englænderne det samme år fik 100%. Rytter købte de sædvanlige returvarer, sukker, nelliker m.m., og sejlede dermed tilbage til Masulipatnam for at sælge dem.

Hollænderne stormede frem overalt. I januar 1641 erobrede de Malacca fra portugiserne. Og Rytter opdagede, at over for dem kunne danskerne overhovedet ikke gøre sig gældende. De lod ham mærke, at de så ned på den lidt plumpe dansker, der trængte ind på deres enemærker, og mente han var en drukkenbolt, der ikke forstod sig på handel. Rytter forsøgte at hævne sig for deres stiklerier ved at fortælle, at danskerne snart helt ville fortrænge dem fra øerne. Han pralede med, at hele fem skibe fra Danmark var på vej med rige ladninger, og når de nåede frem, ville danskerne ikke længere betale told til hollænderne, mens de indbildske hollændere nok skulle komme til at betale en høj told, når de kom til Tranquebar. Hollænderne lo bag hans ryg og mumlede, at han vist havde en lidt livlig fantasi. Også englænderne talte nedladende om danskernes handel som "a poore fainte trade, not worth mentioning".

Det stadige svind i "Solen"s mandskab gjorde, at Rytter allerede på dette tidspunkt var nødt til at supplere besætningen med 21 "sorte" bådsmand. Regnskaberne kaster et sjældent lysstrejf ind over matrosernes liv og småformødenheder. Ethvert skib medførte et lager af de ting, matroserne havde mest brug for ombord, og der blev ført nøjagtigt regnskab med alt, hvad der blev udleveret til dem. Enhver af folkene havde sit særlige regnskabsblad, f.eks. læser vi for Rasmus Nielsen fra Guldborg, at han i 1641 fik udleveret 6 lærredsnathuer, der kostede ham to skilling. På reden for Masulipatnam fik han 3 skjorter til 1 rigsdaler og 19½ skilling. I 1642 fik han 1 stykke bengalsk bomuldsklæde, og senere i Tranquebar i kontanter 8 pagoder. Senere på året fik han i Bantam udbetalt til en gammel kvinde udi Bantam 1

rigsdaler; forklaringen er åbenbart den, at han er blevet syg og plejes af den gamle kone, for snart efter udbetales endnu en rigsdaler til hende for medicin. Han må så være blevet rask, for i 1643 får han ombord igen et stykke bomuldsklæde og siden 2 stk. Masulipatnam sejldug til 3 ort, og derefter endnu 3 skjorter til 1 rigsdaler 2 ort.

Også Pessart fortsatte handelen. Den 18. januar 1642 gav han Nicolaj Samson bestalling som skipper på "Fortuna" for den sædvanlige handelsrejse til Macassar, og han kom snart efter af sted. Englænderne havde på denne tid netop grundlagt deres nye handelsstation i Madras og havde hørt – muligvis igennem Pessart selv – at der kunne skaffes en pæn fortjeneste ved at købe betelnødder i Tranquebar og sælge dem længere nordpå. Englands egenrådige agent Francis Day kom derfor til Tranquebar, hvor han for egen regning købte en stor portion. Han ser også ud til at have overladt Pessart et tusind real von achten, skønt, som det noget syrligt hedder, "det næppe er sandsynligt, at han betaler summen tilbage". Tilsyneladende havde Day dog sikret sig Nicolaj Samsons kone, tjenestefolk og smykker som en slags pant og lod dem transportere til Madras, hvor de måtte blive indtil videre. De andre englændere så lidt undrende til og bemærkede, at et privat opgør imellem Day og Samson næppe kunne undgås, når sidstnævnte vendte hjem.

Rytter havde stadig ikke gods nok til en returladning og sejlede nu frem og tilbage langs kysten, hvor han indkøbte nye forråd af bomuldstøjer. Ifølge regnskaberne købte han i december i Narsepur 54½ maen (1 maen var 37,5 kg) krudt af en mohr, "thi en part af vort krudt var slet fordærvet, og udi Bantam måtte jeg forære til kongen 4 fade og nogle kugler, såfremt jeg ville have nogen gunst af ham, thi der hjalp ingen undskyldning". Den 23. februar 1642 sejlede han atter ud fra Tranquebar med kurs mod Bantam ledsaget af det engelske fartøj "Diamond", hvis besætning han måtte hjælpe på vejen, da de løb tør for proviant, idet rejsen blev mere besværlig, end nogen af dem havde regnet med. De to skibe anløb først Celebaer på Sumatra for at skaffe vand, og endelig, efter næsten fire måneders sejlads, hvor de åbenbart har lidt af tørst, nåede de Bantam den 16. juni; men da var "Solen" i en temmelig dårlig forfatning. Med sig havde Rytter den brave Anders Nielsen, der havde været ansat som underkøbmand hos Pessart i Masulipatnam; men Nielsen brød sig ikke meget om Pessart og hans fortrukne slæng. Rytter udnævnte ham i stedet til købmand på "Solen" og efterlod Herman Clausen i Bantam, for at han skulle

forestå opførelsen af en dansk handelsloge og bestyre den. I Bantam søgte Rytter også at skaffe sig en styrmand og nogle matroser til hjemrejsen, "thi vore folk var næsten bortdøde". Det var et stadigt problem at finde dygtige folk. Men til alt held kunne præsidenten for den engelske loge i Bantam skaffe ham flere duelige englændere og adskillige andre. Rytter købte ligeledes medikamenter af en engelsk bartsvær, da medicinkassen ombord i "Solen" var tom.

Med en god last krydderier og andre varer fra Sundaøerne yderligere suppleret med en portion peber og ingefær fra Tranquebar følte Rytter, at han omsider var i besiddelse af en antagelig returladning til Danmark.

Alt blev nu læsset ombord og pakket forsvarligt til den lange hjemrejse. Lasten omfattede bl.a. 678 bar peber, sukker for 5.000 rigsdaler, en del ingefær og nelliker, skønt ikke nær det kvantum, han havde håbet at skaffe, et parti sapantræ til farveindustrien, samt nogle partier silke, damask og satin, og endelig nogle diamanter og andre ædelsten.

I Tranquebar fik Rytter igen dårlige nyheder. Der var indløbet en melding vedrørende den danske loge i Pipeley. Logen var bemandet med overkøbmanden Poul Nielsen, en underkøbmand, nogle assistenter og et par danske mere, hvortil kom nogle indiske handelsbetjente, samt en lille styrke indiske soldater fra Tranquebar, der skulle beskytte logen imod tyve.

Den indiske guvernør på stedet, Mirza Mumin havde været så urimelig i sine krav, at intet menneske kunne stille ham tilfreds. Så snart danskerne havde gjort en god handel, mødte han op med de mest ublu krav og opfandt stadig nye afgifter. Hertil kom, at danskerne havde de største vanskeligheder med at inddrive deres krav hos de lokale købmænd. En særlig berygtet perser, som trods gentagne henvendelser ikke ville betale sin gæld, besluttede danskerne derfor, da alt andet glippede, at tage til fange i hans eget hus. Perseren undslap imidlertid, hvorefter Poul Nielsen sendte bevæbnede mænd rundt i byen for at finde ham, og da dette ikke lykkedes, tog man en af hans slavinder og en del varer og bragte dem i forvaring i den danske loge. Denne form for selvtægt kunne inderne imidlertid ikke tolerere, og en styrke på 300 mand af stormogulens tropper blev sendt imod logen, der blev erobret og brændt ned til grunden. Danskerne blev taget til fange og i lænker sendt ind i landet. Alle Kompagniets opstabilede varer blev beslaglagt. Efter nogen tid lykkedes det Poul Nielsen og

nogle få andre at flygte, og i løbet af den næste sommer slap de ned til Tranquebar.

Rytter havde håbet ved sin ankomst til Tranquebar at finde, at Leyel omsider var ankommet med "Christianshavn". Man vidste nu, at spanierne havde opholdt ham på Tenerife, og kendte lidt til hans vanskeligheder; men ingen kunne sige med sikkerhed, hvornår han ville nå frem.

Nu syntes Rytter ikke, han kunne vente længere – skibet skulle hjem, jo før, des bedre. Der var allerede gået 3½ år, siden han tog hjemmefra. De sidste varer blev bragt ombord, kanontordenen fra "Den forgyldte Sol" rungede ud over vandet som en sidste hilsen, og kanonerne fra Dansborgs volde svarede igen. Snart forsvandt Dansborgs høje murtinder og det store Dannebrog på tårnet i varmedisen. Det var den 16. marts 1643 – kun 14 dage efter at Leyel endelig var kommet af sted fra Tenerife.

Efter at være kommet over Det indiske Ocean gjorde Rytter ophold i Christiansbaj på Madagascar, som skibet anløb den 27. maj. Her blev de liggende i fem måneder for at vente på, at vinteren og de værste storme ved Kap det Gode Håb skulle være overstået. Det var også nødvendigt at skaffe frisk proviant, da det ved en inspektion af tønderne viste sig, at alt det salte kød, de havde haft med hjemmefra, var ganske fordærvet. Det måtte altsammen kastes overbord, og man måtte prøve at skaffe noget andet i stedet.

Kort efter at skibet havde kastet anker, kom den lokale fyrste med kvinder og børn ned til stranden. Rytter tog godt imod ham og var ikke karrig med sine gaver, for, som han skrev, det skete for "at jeg kunne have ham til Ven, at vi kunne være sikre udi hans Land, og at os af hans Folk intet ondt skulle vederfares, og at jeg kunne bekomme Øksen (okser) Riis og andet, som vi kunne have fornøden". Foruden 20 rigsdaler i rede penge bestod Rytters gaver af to store porcelæns-skåle, et spejl, 4 alen rødt klæde, en stor bengalsk tobakspibe, ½ picol sukker (1 picol var ca. 60 kg), en anden lille sæk med sukker, og til fyrstens kone en perlemors tobakspibe. Desuden fik kongens moder tobak for en rigsdaler, to af hans små børn ½ rigsdaler hver, og kongens slave, der fungerede som tolk, et par skilling.

En måneds tid senere gjorde Rytter et besøg hos fyrsten, som forærede ham fem okser, foruden en del ris og kartofler. Der blev også mulighed for at købe nogle levnedsmidler, deriblandt 1.200 "limoner" til folkene.

Mens danskerne opholdt sig her i bugten, dukkede nogle franskmænd op. Det viste sig, at deres slup lå i Santa Lucia bugten et stykke borte. Deres kaptajn Rossemont bad om forskellige ting, de manglede, hvad de også fik, foruden nogle gaver: ½ picol sukker, en lille sæk peber, en potte ingefær, samt et par taiwanske silkehoser. Senere sendte Rytter sin underkøbmand David Leyel, en slægting til Willem Leyel, til franskmændene for at bede om ris og andre ting, han manglede. Der var som regel stor hjælpsomhed, når europæere som her mødtes ved fremmede kyster, og Rytter fik en stor portion meget fine hvide ris, som han betalte med 135 rigsdaler; desuden forærede franskmændene danskerne en del sager, de havde hårdt brug for, således en stor kobbergyde, et fad fransk vin, en mængde søm, fem tønder salt, en tønde harpiks og fire okser.

Overalt, hvor skibene kastede anker, var der fare for, at folk rømmede af tjenesten. Det skete også her, og Rytter sendte David Leyel med en af franskmændene et stykke ind i landet i et forsøg på at opspore nogle af de flygtede. Imens havde kyperen travlt med at reparere vandtønderne, men Rytter så noget mismodigt på resultatet. Vandet var det vigtigste af alle forsyningerne. Var tønderne utætte, kunne det betyde en katastrofal situation til søs, og Rytter skrev ligeud om tønderne: “de duer ikke meget, og (vi) vide ikke hvordan de vil holde dem paa Reisen”.

Sidst i oktober lettede “Den forgyldte Sol” igen anker og slap i god behold rundt Kap det Gode Håb. I marts 1644 var skibet nået til Pernambuco i Brazil. Rytter var tre dage i land med begge købmændene og Willem Leyels søn, den unge Hans Leyel, for at svare på guvernørens sædvanlige spørgsmål om, hvilket skib det drejede sig om, og hvor de agtede sig hen. Rytter anmodede så til gengæld om tilladelse til at købe de varer, han havde behov for. De fire mænd brugte under deres besøg 106 gylden til mad, øl, vin m.m. (En gylden ser ud til at have været ca. 3/8 rigsdaler). Blandt de større poster nævnes 394 kander Madeira vin til 334 gylden og 5 fade oksekød til 490 gylden. Desuden 2 fade flæsk, 1.751 pund brød, et skibsanker til 395 gylden, samt et ankertov, i alt beløb udgifterne sig til 3.500 rigsdaler. Fra Brazil gik skibet videre den 12. maj over Atlanten og sønden om England. Alle drog et lettelsens suk ved igen at være i europæiske farvande. Nu var man jo snart hjemme efter 4½ år.

De blev godt modtaget af de første skibe, de mødte, et par engelske orlogsskibe, der solgte dem nogle viktualier, de havde hårdt brug for.

Men straks efter kom det gamle utætte skib i vanskeligheder i Tor Bay. Til alt held var der hjælp for hånden. En venlig engelsk kaptajn Boon satte en lods over til dem fra sit skib og bugserede dem senere ind til Portsmouth, hvor de kastede anker sidst i juli måned.

Alt kunne således synes godt. Men Rytter var så uheldig at dumpe ind i en stående strid imellem Christian IV og det engelske Parlament. Der var udbrudt borgerkrig i England, hvor man ikke længere ville finde sig i Charles I's egenmægtige knægtelse af Parlamentets rettigheder. Han havde i hele 11 år regeret uden at sammenkalde Parlamentet, og nu gjorde hans undersåtter oprør. I 1643 havde kong Christian - dels af familiefølelse - Charles var søn af Christian IV's søster Anna - dels for at forsvare kongemagten, sendt et skib "Arken" med ammunition til Charles. Skibet var imidlertid blevet opbragt af Parlamentets skibe og beslaglagt. I sin harme herover lod Christian til gengæld engelske skibe og varer beslaglægge i Øresund og i Glückstadt og skipperne indsætte i Blåtårn, hvilket naturligvis forårsagede stor vrede i Parlamentet.

Da Rytter med "Den forgyldte Sol" nu intetanende kom til Portsmouth, fandt Parlamentet, at det var en himmelsendt lejlighed til at skaffe sikkerhed i de danske værdier, så at Christian blev nødsaget til at frigive, hvad han havde taget.

Kun 14 dage efter at være ankommet til Portsmouth indfører Rytter derfor i sin regnskabsbog den sum, han, der åbenbart ikke kunne engelsk nok til at klare officielle dokumenter, havde måttet give "for at lade translaterere (oversætte) Parlamentets Arrest på vort Skib af den Ordonans som gjort er, hvorledes det skal holdes med skibet, mens det ligger i Portsmouth".

I september sendte Parlamentet to gesandter til den danske konge for at forsøge at finde en ordning. Nu havde de jo et godt kort på hånden. De beklagede, at Parlamentet på grund af klager fra de skadelidte engelske købmænd havde tilbageholdt "Den forgyldte Sol"; skibet var dog stadig i kaptajnens besiddelse, og man havde udnævnt repræsentanter både for Parlamentet og de involverede købmænd til at påse, at intet af værdi blev fjernet fra skibet. De lovede at skibet selvfølgelig ville blive frigivet, så snart uenigheden med den danske konge var bilagt.

Forhandlingerne med de engelske gesandter endte med, at kong Christian skulle betale de engelske købmænd 174.000 rigsdaler som erstatning for den skete overlast. Heraf skulle "Solen" og dens last

gælde for 74.000 rigsdaler, dog skulle skib og varer sælges og omkostningerne ved salget godtgøres af danskerne. Udgifterne ved salget beløb sig til 13.969 rdl. Den 3. juni udstedte Christian IV en obligation på 100.000 rigsdaler og lovede yderligere at udrede de 13.969 rdl. Men pengene blev vist nok aldrig betalt – kassen var tom.

Mens disse forhandlinger stod på, gik Claus Rytter og ventede på udfaldet i London. Han havde stadig vanskeligheder. For at klare sine udgifter måtte han låne penge af det store engelske handelskompagni The Merchant Adventurers og andre, og han fortæller videre, at en dag i januar 1646 “blev jeg arresteret på Børsen i London af Paul Richards, James Feiff, Johan Thomasson Hamborger og Carlos Blood for de gager, som tilkom dem af Kongelig Majestæt udi Danmark for deres Rejse fra Indien med skibet “Solen”, thi de udi Indien var antagne, da vi var svage på Folk, og efterdi at Skib og Gods var forbleven låset, da ville de her være betalt for Søretten. Måtte jeg stille Borgen eller gå udi Fængsel”.

Det har åbenbart ikke været nogen let opgave at føre Ostindisk Kompagnis skibe på denne tid – her risikerede Rytter uden egen skyld for anden gang på denne rejse at komme i gældsfængsel. For at klare sagen måtte han leje en advokat til at bistå sig, da han skulle møde i retten, hvor han blev dømt til at betale matroserne deres løn, et beløb på 35 pund sterling, 7 shilling og 8 pence, hvor han så har skaffet pengene fra.

Den 30. april 1645 skriver de danske myndigheder til Claus Rytter angående “Den forgyldte Sol”: “Hvad der er blevet besluttet med de engelske Parlamentariske fuldmægtige, kan han erfare af hosføjede Ekstrakt. Han skal rette sig derefter, men for alting have i Agt, at der ikke sker Kongen Skade, og at Varerne sættes så højt som muligt.”

Men omsider blev alt ordnet. Varer og skib blev solgt, og Rytter kunne tage hjem til Danmark. Her løb han imidlertid ind i nye vanskeligheder. Han fremlagde sine regnskaber, der viste, at han med en startkapital på 22.962 rigsdaler i rede penge og bly havde skaffet sig en fortjeneste på 30.940 rigsdaler – ikke noget svimlende beløb, men dog nydeligt i forhold til de vanskeligheder, han havde haft. Men da Kompagniets direktører lod rentemester Peter Vibe gennemse regnskabsbøgerne, mente denne, at Rytter bl.a. havde sat fortæringen i Brazil og England meget højt. Hertil svarede Rytter, at udgifterne ikke var højere end nødvendigt, idet man skulle erindre, at alt forrådet var opbrugt på grund af den lange rejse, og at priserne i Brazil var

meget høje, fordi man dér intet kunne købe undtagen det, som bragtes derhen fra Holland, og hollænderne solgte naturligvis kun deres varer med en stor fortjeneste.

Et andet punkt i Peter Vibes kritik gik på at Rytter i Østen havde slået om sig med penge og givet adskillige ganske unødvendige og dyre gaver. En kritik, der jo også var blevet rejst over for Roland Crappé, som havde forsvaret sig med, at det var nødvendigt at give rigeligt med gaver, hvis man ville opnå noget. Ligeledes sagde Rytter, at han ved at give passende gaver havde opnået ikke at skulle betale told i Macassar, hverken ved ankomst eller afrejse, og tolden i Macassar var ellers 7% både ved ankomsten og afrejsen. Det var således betydelige beløb, der blev sparet. Et eksempel på en sådan gave, der vel nærmest er en form for bestikkelse, nævnes den 18. december 1642, da "Den forgyldte Sol" ligger på reden ved Bantam. Rytter betaler her nogle indflydelsesrige folk 60 rigsdaler, for at de skal udvirke "hos begge konger udi Bantam, at de Engelske ingen peber måtte købe, førend vi havde fået vores Ladning".

Blandt de mindre udgifter indeholdt Rytters kassebog en post dateret den 20. september 1640, dagen før "Solen" afsejlede fra Tranquebar for at gå til Masulipatnam, lydende på 6 rigsdaler "Givet vores Blanke (hvide) og sorte Soldater på Fortet til Arack". Ligeledes den 22. februar 1642, da han atter skulle forlade Tranquebar for at sejle til øerne, en post på 10 rigsdaler givet "de Blanke og sorte Soldater paa Fortet til en Foræring, (da) jeg for ombord til Skibet, (da) jeg vilde gå til Sejls, at de skulde passe vel paa deres Dont". Juledag 1640 gav han smukt de fattige en skærv på 6 fano, som er omhyggeligt optegnet. Og da "Solen" skulle afsejle fra Bantam findes et notat "Givet de sorte, som skulde blive udi Logen for Herman Clausen til Foræring, at de flittig skulde tjene: 12 rigsdaler".

Det er dog næppe så meget disse gentagne opmuntringer til de af Kompagniet ansatte folk, der vakte ophidselse i København, men de ofte ret kostbare "Shienkage", der skulle til, hvis man overhovedet skulle udrette noget i Østen. Her var skik og brug en ganske anden end i hjemlandet, og det voldte Rytter en del besvær at gøre dette forståeligt for direktørerne. I sit forsvarsbrev skrev han: "Foræringer, som er gjort udi Indien, er ej sket uden højtrængende nød, af hvis Vare (de varer) baade i Udredningen mig medgIVEN og dertil deputeret var, og som ellers paa de Pladser tjenligst, og med mindste Bekostning bekommes kunde, thi efter Landsens Manerer kan ingen

Audiens for ingen Konge eller Officerer (embedsmænd) erlanges (opnås), eller noget udrettes uden foregaaende Present eller Foræring, hvorover Kongelig Majestæt ingen Skade har lidt. Thi med al sådan Foræring haver jeg til Veje bragt fri og sikker Negotie, desligeste udi Bantam alle indførte Varer for Tolden og anden Rettighed forskånet, som ellers, om den skulde have været betalt, derforuden megen Besværing paa Toldhusene med Varene havde forefaldet, som vel kan pondereres (tænkes), hvilket altsammen med Foræring er forekommet.”

Det kunne dreje sig om ret store beløb, således noterer han den 22. februar 1642 “leveret Stackenborg til Foræring til Tipo Naicke 400 Rigsdaler, samt 1 Guldkæde 364 Rigsdaler. Desuden 1 lille Guldkæde til Almo Naicke i Tranquebar 21 Rigsdaler.”

KAPITEL 7

LEVELS ANKOMST

Stormogulen, herskeren over hele det nordlige Indien, var på dette tidspunkt Shah Jahan, fyrsten der byggede den vidunderligt smukke Taj Mahal, og hvis rigdomme var legendariske. Man fortalte, at han på årsdagen for sin tronbestigelse ikke blot udførte den sædvanlige ceremoni, hvor fyrsten lod sin egen legemsvægt i kostbarheder uddele blandt folket, men lod tillige krukker med ædelsten og smykker hælde ud over sit hoved som et middel til at afvende ulykker, hvorefter han lod det altsammen uddele blandt tilskuerne. Værdien af disse gaver anslog man til £ 1.600.000. Hans store rige strakte sig ned på Deccan til Godaverifloden. Masulipatnam hørte ikke til hans rige, men til fyrstendømmet Golconda, mens Tanjore var et mere eller mindre uafhængigt rige.

Kompagniets dårlige økonomi og de mange ulykker havde gjort Pessart desperat. Overgrebene mod logen i Pipeley og den manglende hjælp, da skibet "Skt. Jakob" var i fare, samt beslaglæggelsen af skibets kostbare ladning havde undergravet Kompagniets økonomi i en sådan grad, at man måtte gribe til ekstreme midler. Han havde vistnok netop købt et nyt skib, som havde fået navnet "Valby". Når bengalerne ikke som ærlige folk ville handle med ham og overholde de mest elementære regler for samkvem, skulle de få det betalt med samme mønt. Sidst i 1642 erklærede han følgelig stormogulen krig, udrustede sine to jagter "Fortuna" og "Valby" med kanoner og mandskab og sendte dem af sted som kaperskibe på udkig efter bengalske priser. Nu ville han tage sig betalt for de store tab, han havde lidt.

Hvis en og anden advarede ham mod farene ved en sådan fremgangsmåde, må han have trukket på skuldrene og spurgt, om man ikke kendte det gamle mundheld: "Gud skabte haren og bengaleren". Risikoen var nok ikke stor, når man var vel rustet med europæiske skydevåben.

Allerede i slutningen af 1642 tog de to danske kaperskibe et pænt stort fartøj fra stormogulen. Det blev bragt til Tranquebar, hvor godset blev afhændet med en god fortjeneste. Skibet selv indgik i den lille danske flåde under navnet "Den bengalske Prise", blev udstyret med kanoner fra Dansborg og sejlede en række år i Det danske Kompagnis tjeneste.

Ifølge det hollandske Dagb Register, der består af indberetninger til Det hollandske Ostindiske Kompagnis hovedsæde i Batavia fra forskellige loger i området om både hollændernes egne og konkurrenternes handel, om skibenes ankomst og afsejling og alt, hvad man iøvrigt anså for at have nogen interesse for direktionen, undslap Pessart fra sit tidligere omtalte fangenskab den 10. januar 1643 og slap med "Fortuna" til Tranquebar. Herfra skrev han et brev til guvernøren i Masulipatnam, hvori han spottede sine efterladte kreditorer.

Snart efter kom der bud, at LeyeL var afsejlet på vej til Tranquebar fra De kanariske Øer i marts måned og følgelig snart kunne ventes. Pessart havde ikke megen lyst til at træffe ham og fremskyndede derfor arbejdet med at gøre sine tre skibe klar, nemlig jagten "Valby", "Den bengalske Prise" og en tomastet chalup, samtidig med at han fik to andre fartøjer af sted for at handle på Bantam og Macassar.

Inden han selv kom af sted, blev besætningen på Dansborg imidlertid vækket i daggryet den 5. september 1643 af kanonskud og trompetfanfærer ude fra søen, og snart har besætningen på Dansborg kunnet genkende "Christianshavn".

Pessart blev formodentlig alt andet end glad og har vel bandet over sine stadige uheld. Bare han dog var sejlet et par dage tidligere. Modvilligt har han vel givet ordre til at hejse flag på Dansborgs store mast og skyde dansk løsen på 9 skud fra fortets kanoner. Nu måtte han foreløbig spille spillet og senere se, hvordan han kunne slippe bort fra LeyeL. Høre på hans spørgsmål og endeløse bebrejdelser over hvor slemt det hele stod til, det gad han ikke.

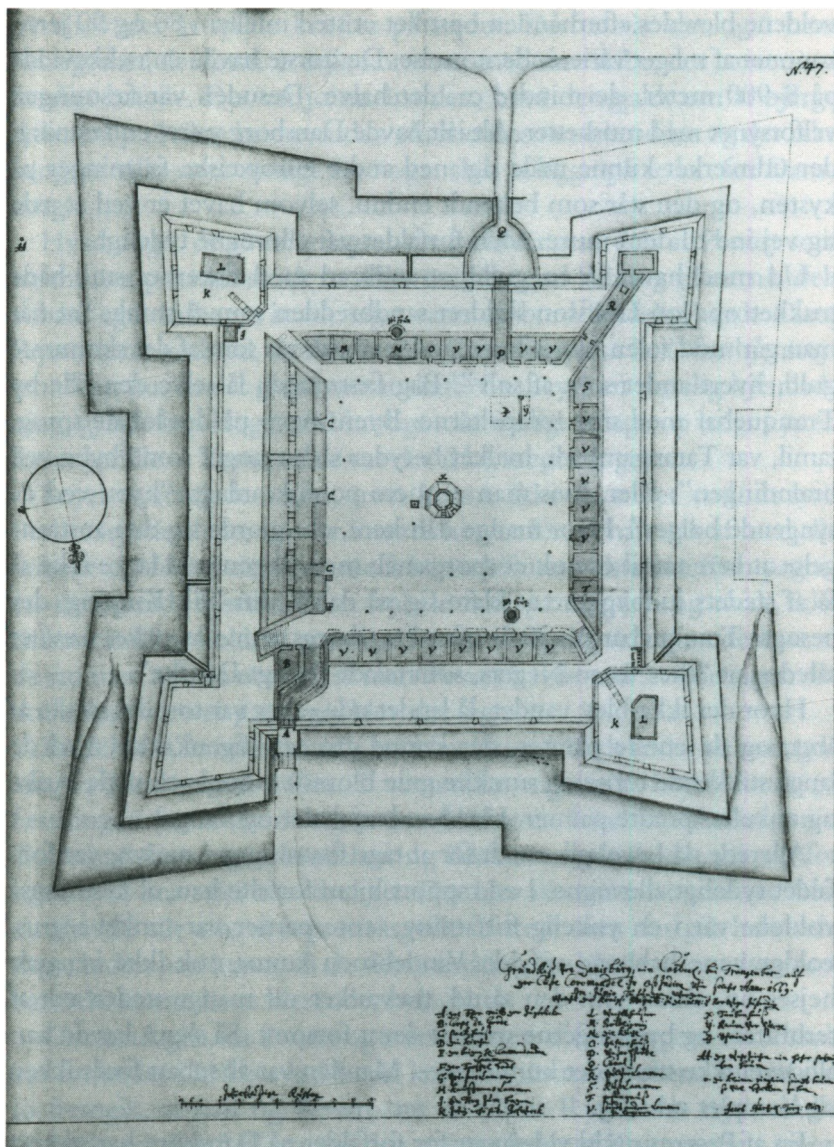
LeyeL har næppe fået nogen særlig hjertelig velkomst. Pessart var udmærket klar over, at det nærmest var et fallitbo, han stod med, og præsten hr. Niels Andersen Udbyneder ønskede nok heller ingen forandring. LeyeL har sikkert haft ry for at være striks, en ordensmand, der ville have tingene til at fungere. Han var heller ikke den, der så igennem fingre med drikkeri og anden slendrian, så der var nok folk, der frygtede, at de gik barske tider i møde. Den anden præst, hr. Christen Pedersen Storm havde Rytter allerede fået sat i fængselet på Tranquebar på grund af drukkenskab og voldelig adfærd. Heller ikke hos den gamle sengeliggende overkøbmand Jacob van Stackenborg kunne LeyeL vente at finde megen hjælp.

LeyeL kunne fortælle om rejsen, at da de først havde forladt De kanariske Øer, var alt gået glat. Han havde kun mistet to mand, et resultat han med rette var stolt af. LeyeL har vel også spurgt Pessart ud

om, hvordan det var gået Claus Rytter, og om han havde fået en ordentlig last med hjem. Ligesom Rytter har han vel også bedt om at se Kompagniets regnskaber og forhørt sig om, hvorvidt afgiften til naiken i Tanjore var blevet regelmæssigt indbetalt. Ingen kan vide, hvad Pessart har svaret på sådanne spørgsmål; men det har sandsynligvis været henholdende. Level synes endnu ikke at have fået underretning om, at afgiften til naiken ikke var blevet betalt i flere år; i så fald havde han sikkert skyndt sig at få dette forhold bragt i orden.

Level må have været usigeligt lettet ved endelig at være nået til rejsens mål efter de frustrerende år, han havde spildt på grund af Don Luis Fernandez de Cordoba. Men det må fra begyndelsen have været tydeligt, at der tårnede sig en hob nye problemer op i Indien. Pessart gjorde ikke indtryk af at kunne magte sin opgave.

Dansborg var nu bygget færdig. Inderst lå en firkantet eksercerplads omgivet af bygninger på alle fire sider. Disse var så igen omgivet af tykke volde med spidse bastioner i de fire hjørner. På hver af bastionerne stod et skilderhus, hvor de danske soldater holdt vagt. Her kunne man stå i ly for den brændende sol om dagen og nogenlunde i tørvejr, når regnen strømmede ned under de voldsomme tropiske uvejr. Oven på hvert skilderhus var en kuppel af sten med et lille tårn med en forgyldt fløj ovenpå. Uden om fæstningen blinkede vandet i en voldgrav, dannet ved at vandet fra flodarmen Wadiaru var ledt ind i passende udgravninger. Adgang til fæstningen fik man fra nordsiden, hvor en vindebro fra byen førte over voldgraven og videre igennem en snoet port, der hindrede en fjende i at skyde lige ind i gården. Uden for porten var der naturligvis altid posteret en vagtpost. Der nævnes også en mindre port, vandporten, der formodentlig gav adgang til stranden og gjorde det langt lettere at laste og losse skibene. På østsiden af gården stod en høj bygning, hvis nederste stokværk benyttedes som pakhus, mens der i den øvre etage blev indrettet bolig til kommandanten, overkøbmanden og præsten, samt en stor taffelsal til brug ved festlige lejligheder. Her var også rådstue, domhus og skriverstue. På taget var der rejst et tårn med vindfløj og en høj flagstang, hvorfra et kæmpemæssigt Dannebrog vajede. På et ret tidligt tidspunkt er den gamle kirke midt i fæstningsgården, som Jon Olafsson omtaler, blevet sløjftet, og der blev indrettet kirkesal i den høje østfløj.

Grundplan af Otto Gjeddes fæstning, Dannebrog, som den så ud i 1669. A er porten med vindebroen, C pakhuse; oven på disse: kirken, kommandantens værelser og taffelsalen. N er køkken, og mod syd ved P vandporten. (Frederik Vs Atlas, Nr.48, Kortsamlingen, Det Kgl. Bibliotek).

Mod nord og vest lå soldaternes boliger, og mod syd stod en stensat brønd i nærheden af det store køkken med sine åbne ildsteder, samt forrådskamre til opbevaring af ris, mel, vintønder m.m. Oven på voldene blev der efterhånden opstillet et sted imellem 80 og 90 jernkanoner af meget varierende størrelse. De største havde en rækkevidde på 8-900 meter, de mindre ca. det halve. Desuden var fæstningen selvforsynet med musketter. Alt ialt havde Dansborg været en fæstning, der udmærket kunne måle sig med andre europæiske fæstninger på kysten, og den står som bekendt endnu, selvom havet er ved at æde sig vej ind til dens mure. Men forfaldet var allevegne tydeligt.

Ud mod havet lå en gullig strandbred med fiskernes små både trukket op. Jon Olafsson skildrer sandbredden som så smuk, "at når man går mod solen, synes hvert andet sandkorn som af det skønneste guld, hvert andet som af sølv". Bag fæstningen lå selve den lille by Tranquebar med sine tempeltårne. Byens navn på det lokale sprog, tamil, var Tarangambadi, hvilket betyder sådan noget som "byen ved brændingen", eller, hvis man er mere poetisk anlagt, "byen ved de syngende bølger". Hvor mange danskere, der gjorde sig den anstrengelse at lære tamil er nok et spørgsmål; men til gengæld lærte ikke så få af stedets indbyggere at klare sig på dansk. En Nils Kiøping, der besøgte Tranquebar ca. 30 år efter Dansborgs grundlæggelse, nævner således, at "ther woro Negers, som talade ferdigt Danske".

Hvor der ikke blev vandet, lå landet øde – her var tørt det meste af året, og de eneste planter, der kunne gro, var figenkaktus med de lange stikkende torne og smukke gule blomster, nogle tornede buske og enkelte spredte palmer. Her boede sjakaler og slanger.

Allerede da Leyel gik rundt for at tage fæstningen i øjesyn, var forfaldet tydeligt allevegne. I en rapport hjem fortalte han, at fæstningsvoldene var i en ynkelig forfatning, store partier var sunket i grus, voldgravene halvvejs opfyldt. Vindebroen kunne nok ikke længere hejse op, sådan som den så ud, træværket var mange steder ædt af termitter, og bygningerne overalt slemt forsømt. Så slemt havde han alligevel ikke troet, det kunne være. Manden var åbenbart fordrucken og komplet udelig.

En af Pessarts undskyldninger for forfaldet på Dansborg har sikkert været, at han ikke syntes, at fæstningen var til nogen nytte. Det var ikke her, handelen foregik. De bomuldstøjer, der med årene var blevet den krumtap, hvorom alle forretningerne drejede sig, måtte købes længere nordpå. Derfor havde også allerede Roland Crappé på sin

sidste rejse gjort Masulipatnam til centrum for Kompagniets handel. Det var deroppe, Pessart havde haft sit hovedsæde, og Dansborg var han mest stemt for at sælge eller nedlægge. Der var ingen grund til overhovedet at spille kræfter på stedet. Derfor var det også hans hensigt med det første at sejle nordover med sine skibe, der næsten var færdigt lastede. Det var jo nu årstiden, hvor det gjaldt om at bjerge skibene op til sikre havne, inden oktoberstormene brød løs og det ikke længere ville være muligt for noget skib at ligge på reden for Dansborg.

Hvad angik de tomme lagre, var forklaringen, dels at Pessart som nævnt netop havde sendt to skibe med en god ladning til øerne, dels at hans egne skibe nu havde taget varer ombord. Endelig havde Claus Rytter tømt godt ud, da han lastede "Den forgyldte Sol" før hjemrejsen. Men nu, da det gjaldt om at skaffe hr. Level en rimelig hjemladning, gjorde han klogest i så hurtigt som muligt at tage op langs kysten for at handle. I Tranquebar var der ikke meget at gøre.

Level overvejede sagen, men kunne ikke se andet end, at hvis Pessart sejlede alene, var der intet til hinder for, at han stak af med alle skibene og deres ladninger, mens han selv intet vidste om Kompagniets nuværende tilstand. Han stolede ikke på manden og turde ikke risikere at blive holdt så grundigt for nar. Følgelig accepterede han, at de sammen sejlede nordpå, så snart Pessart havde ordnet sine sager; det skulle kun vare et par dage, blev der sagt.

En del af "Christianshavn"s last blev losset, blandt andet en mængde vin fra De kanariske Øer. I ventetiden vandrede Level rundt på fæstningen for at danne sig et overblik over, hvad der skulle gøres. Tonen på fæstningen brød han sig ikke om, især da det gik op for ham, hvor bravt der blev drukket. Der blev næsten intet udrettet. Pessart havde talt om, at han straks ville af sted; men der gik hele tolv dage, inden han kunne få de sidste småting fra hånden. Level mente, han selv kunne have klaret det hele på to.

Om søndagen, da Pessart og størsteparten af fæstningens mandskab var forsamlet i kirken, lod Level kongens instruks oplæse, hvoraf det jo fremgik, at han og Pessart, nu da Claus Rytter var rejst, skulle skiftes hver måned til at være den øverste leder af Kompagniets sager.

Omsider kom de dog af sted fra Tranquebar. Forinden havde Level sørget for at anbringe et par af sine betroede mænd på hvert af Pessarts skibe og efterlade andre på Dansborg. Selv nu havde Pessart imidlertid langt fra noget hastværk. Han insisterede på, at de skulle gøre besøg i

den engelske loge i Madras, hvor han havde noget at afregne med den engelske agent Francis Day, der med sit skib havde været i Tranquebar indtil den 9. august. Her blev man så i fire dage, mens Pessart svirede med sine engelske venner. Leyel blev utålmodig. Til sidst blev det ham for meget. Han forlod det lystige selskab, gik ombord i “Christianshavn” og gav ordre til straks at sætte sejl. Der blev skudt en kanon af for at fortælle dem i land, at nu lettede man anker, og da Pessart hørte det, fandt han ud af, at han hellere måtte følge med. Han var imidlertid rasende og bandede på, at det skulle hr. Leyel komme til at fortryde.

Den 25. september lå skibene ud for Masulipatnam, hvor Leyel med smerte måtte erfare, at danskernes status dér i byen var fuldstændig ødelagt, at Claus Rytter havde siddet fængslet to gange på grund af Pessarts store gæld og havde måttet aflevere en stor sum penge for at slippe fri, at Pessart ligeledes havde været i fængsel, og at hans hustru og børn endnu holdtes som gidsler af hans kreditorer – dog slap man nogle af børnene løs i nogle timer for at de kunne besøge deres far ombord.

Følgelig turde hverken Pessart eller Leyel gå i land. Lysten til at handle med de forgældede danskere var nok heller ikke stor. Blandt de historier, der nåede ud til “Christianshavn”, handlede én om en af Kompagniets største kreditorer, en muslim ved navn Mahmed Cossein, der netop var rejst til Jidda ved Det røde Hav, hvorfra han håbede at komme videre over land til København for at gøre sine krav gældende. Også en armenier Zeliman sagdes at have lignende planer. En fortvivlet udvej for mænd truet af ruin.

Da man intet kunne udrette i Masulipatnam, fortsatte skibene nordover til Emeldy. Flere steder lagde Pessart ind for at besøge venner – dem havde han åbenbart en del af, og gensynet blev gerne fejret med drikkegilder. Leyel var med et par gange, men blev harm, da han opdagede at Pessart åbenbart var ude på at drikke ham under bordet, for at han så selv kunne stikke af, mens Leyel sov rusen ud. Monsuntiden nærmede sig, og den lille danske flåde ankom omsider til Emeldy, hvor man kunne få skibene kølhalet og repareret i de måneder, hvor monsunen alligevel gjorde al sejlads umulig. “Christianshavn” havde læk både i bov og agterstavn, og Leyel havde planer om at få “Valby” forhudet med et ekstra lag planker som værn mod den grådige skibssorm.

Den 10. oktober, da Pessart ville lægge “Den bengalske Prise” nærmere stranden for at losse, tog han sig ikke i agt, således at skibet strandede på et rev og blev svært beskadiget. Han syntes ikke at tage sig ulykken synderlig nær, rejste et telt inde på stranden og fortsatte her med at svire med sine kammerater. Varerne fik han bragt i land og afsatte en del, tilsyneladende uden at skele særlig meget til fortjeneste eller hvilken kasse, pengene havnede i.

Flere af folkene kom en aften i smug til Leyel og fortalte, at de havde hørt Pessart i fuldskab røbe, at han havde planer om at bemægtige sig jagten “Valby” og stikke af med sine folk. Han ville ikke stå skoleret for sådan en fyr som Leyel. Han var sin egen herre, og det skulle han nok vise dem allesammen.

Meldingen var ikke stort andet end, hvad Leyel havde ventet; den 28. oktober, da det var blevet mørkt, sendte han Jørgen Hansen med kun otte ubevæbnede folk over til “Valby”, hvor de gik ombord og kappede ankertovet – det ville gøre for megen larm, dersom de søgte at hale ankeret ind, og de frygtede at Pessart og hans folk ville overfalde dem, hvis de anede uråd. Kort efter lå jagten i sikkerhed under “Christianshavn”s kanoner. Det havde været lidt af et vovestykke, for hvis Pessart var roet ud med sine 20 bevæbnede mænd, kunne det være kommet til kamp, og det ønskede Leyel frem for alt at undgå.

Straks efter indkaldte Leyel skibsrådet og åbnede nu den hemmelige instruks, han havde fået med fra kongen med besked om, at den først måtte åbnes i det øjeblik, det var blevet tydeligt, at Berent Pessart ikke var sin stilling voksen. Som ventet gik instruksens ud på, at det i så fald var kongens og Kompagniets vilje, at Leyel skulle overtage styret, og at han skulle anerkendes som det lovligt indsatte opperhoved af alle Kompagniets folk. I betragtning af at man nu havde vidnefast kendskab til Pessarts planer om at bemægtige sig “Valby” og stikke af, besluttede man straks at arrestere ham.

Med et hold bevæbnede matroser roede Leyel derfor i land og rykkede frem mod Pessarts telte. Her fandt de, at Pessart var flygtet med sine medsammensvorne, men havde efterladt nogle drukne folk sovende på deres måtter. Man fandt også, at en del ærlige folk var flygtet ind i landet, hvor de havde gemt sig; men da de nu blev klar over, hvad der gik for sig, kom de frem, og Leyel fik opklaret, at Pessart var flygtet sydover med chaluppen allerede en time, inden man var kommet for at arrestere ham, og at han havde seksten folk med sig,

deriblandt “Christianshavn”s styrmand Peter de Sivart, som Leye havde givet ham med ombord for at holde øje med ham. Blandt de flygtede var også Pessarts egen skipper, Michael Evertsen. De havde åbenbart lagt mærke til, at “Valby” var blevet flyttet, og havde så besluttet at flygte med chaluppen, som de i stor hast havde ladet med nogle kister varer Pessart havde i sit telt.

Af de mænd, Pessart havde efterladt på stranden, erfarede Leye nu, at Pessart ikke blot havde haft planer om at bemægtige sig “Valby”, men havde tænkt sig som hævn for ydmygelserne at stikke “Christianshavn” i brand, og at han allerede havde bestilt indiske katamaraner hertil. Leye sendte straks Jørgen Hansen af sted med “Christianshavn”s storbåd og et svært bevæbnet mandskab for at forsøge at indhente de flygtende. De nåede også allerede i løbet af natten at indhente chaluppen, hvorpå Jørgen Hansen råbte til Pessart, at han skulle vende tilbage og erklærede på Kongelig Majestæts vegne, at han var arresteret. Men Pessart havde ikke i sinde at overgive sig og råbte tilbage, at han hellere ville dø. Storbåden var udstyret med en lille kanon, og Jørgen Hansen gav nu ordre til at skyde efter de flygtende. Men dels havde Pessart stablet sine varekasser op langs rælingen, dels gjorde den kraftige sø det umuligt at skyde med nogen effekt. Jørgen Hansen forfulgte chaluppen helt ned til Petapuli rev; men da Pessart havde en lille snes bevæbnede mænd, der så ud til at ville forsvare sig, opgav Jørgen Hansen til sidst og var tilbage hos Leye 4 dage efter at han var taget af sted, mens Pessart fortsatte mod Dansborg. Med sig havde han foruden Peter de Sivart også “Christianshavn”s underbartskeer Joakim Caulitz, bøsseskytten Marten Jansen, et par båds-mænd, drengen David Waltersen, samt ti af sine egne kumpaner. Leye regnede ikke disse folk for noget stort tab for Kompagniet, men betegnede dem som “drukkent selskab og ubekvemme tjenere”, folk der fandt sig bedre tilpas i Pessarts frodige omgang med drikkevarer og slappe disciplin.

Mourids Christensen, som et kvart århundrede senere opholdt sig i Tranquebar, skrev om vejret i november, at der var uafbrudt storm og uvej: “nu anfanger den store Regntid, Dagen stækkes og er mørk, Natten længes og er kulsort, Dag og Nat stedse Regn, Torden og Lynild. Der lader sig ingen Skibe eller Fartøjer til Syne i Søen, selv Fiskerne tør intet udrette. Stranden bruser og skryder mægtig, Vandet i Stranden stormer og stiger Bølge imod Bølge, stærke Brændinger så ingen kan komme af Landet i Stranden, hverken Båd eller ringeste

Fartøj.” Så længe denne monsuntid varede, kunne der ikke være tale om at sejle efter Pessart. Desuden var “Christianshavn” som nævnt læk, og begge skibene formodentlig delvis afrigget med henblik på istandsættelse, så det eneste Leyel foreløbigt kunne gøre var at sende bud til Dansborg. 18. november 1643 gik et brev afsted.

Brevet blev adresseret til overkøbmand Jakob van Stackenborg samt “alle og enhver Officer og gemene Mand på vores allernådigste Konges Fæstning Dansborg udi Tranquebar”. I brevet beretter Leyel kort om Pessarts flugt og om, hvorledes denne “formedelst sin Drukkeskab og andet uskikkelige Levned” ganske har ruineret danskernes status her udi disse lande, og befaler derfor, at dersom Pessart skulle ankomme dertil: at “I straks incontinenti (sporenstregs) gjør eders bedste at aprehendere (arrestere) ham”, og at de ligeledes skal fratage ham alt, hvad han fører med sig af penge, sølv og guld, samt andet gods, idet Leyel har fået fortalt, at det drejer sig om store værdier, der må formodes at tilhøre Kompagniet og ikke Pessart privat. Van Stackenborg og de øvrige embedsmænd på Dansborg skal straks registrere det altsammen og opbevare det omhyggeligt, indtil Leyel kommer, hvilket han håber kan ske til januar.

Han fortsætter: “Ingen af eder alle skal efter dato bete (vise) overbemeldte Berndt Pessart nogen Obedientz (lydighed) eller Underdanighed, men holde og agte ham som en utro og uoprigtig Tjener”. De skal sørge for, at han ikke rotter sig sammen med portugiserne, til hvem det kunne tænkes, at han ville overgive fæstningen. Til gengæld lover Leyel at se igennem fingre med folkenes mulige forseelser, dersom de nu adlyder hans ordrer. Han er udmærket klar over, at det er Pessart, der har forført dem.

I Emeldy fortsatte arbejdet med at reparere skibene. “Christianshavn”, der som nævnt var læk både i bov og agterstavn, blev forstærket under vandlinien med nye planker; men man turde ikke tage skibet på land, fordi kølen ikke var stærk. Også “Valby” blev forsynet med et lag dobbelte planker.

Leyel slutter sit brev med at oplyse, at “Valby” snart er sejlklar, og at han agter om 4-5 dage at sende det til Bantam og Macassar for at underrette Kompagniets bestyrere der, Herman Clausen og Nicolaj Samson om, hvad der er sket, og at de skal tage sig i agt for Pessart, dersom han skulle dukke op. Med hensyn til Pessarts kone og børn, der endnu sidder i gældsfængsel i Masulipatnam, siges det, at Pessart havde haft held til at sende dem en anelig sum penge, inden han stak

1644.
 22 Junij
 Sonr: Jacob Stachenborrig med alle hoshaffuende Persohner.
 hancille offentlige
 in secreto.
 Dette Hans Eder och Ehn huer till forsichring som strax ville obedigere
 i instructions och ordre, som vorris Allernaadigste Konning in secreto
 mig till Eder och oss alle medgiffuit haffuer, huor efter vij oss Underdanigst
 haffuer at Rete och forholde. Den icke efter nogen loess sach,
 som Pessart bedragelig eder haffuer Epterlat. Denne forsechering
 shall for sin aff ede, och aff Mig, och oss alle eperkommiss saaledis at Eder ingen Ulempe
 i nogen maade aff oss shall tilføyess. Medens at j fri, secher, och ubehindret
 skulle maa hid till oss komme, Udj dette Hans Kongl. Majestæts Huuss at sæ,
 hørre, och Læse Høybem. te hans Kongl. Maj:s Naadigste instructions och
 ordrer, huor efter I och vij samplig oss kunde vide at forholde. Saa snart dete
 sheedt ehr, skulle j strax uden ophold, och forhindring Ehn huer maa uende
 tilbage igen Ind paa festningen Dannisborrig. Och haaber saa ald at haffue ehn
 goed Ende. Herofer forpligter ieg mig paa Ahre, Troe og gode Loffue, som Ehn
 Ehrlig mand Eeigner och Anstaar.
 Thill vitterlighed med Egen haand Undershreffuit. Actum Trangebare udj
 Kong. Majistets huuss, dend 22. Junij Anno 1644.

Leyels brev til Stackenborg den 22. juni 1644 bærer præg af at være skrevet i hast og stor ophidselse. (Leyels papirer. Rigsarkivet). Transskription nedenfor.

Señor Jacob Stachenborrig med alle hoshaffuende Persohner.

Dette thienet Eder och Ehn huer till forsichring som strax ville obedigere dj instructions och ordre, som vorris Allernaadigste Konning in secreto naadigt mig till Eder och oss alle medgiffuit haffuer, huor efter vij oss Underdanigst haffuer at Rete och forholde. Och icke efter nogen loess sach, som dend forløbne Pessart bedragelig eder haffuer Epterlat. Denne forsechering shall forfæres aff eder, och aff Mig, och oss alle eperkommiss saaledis at Eder ingen Ulempe i nogen maade aff oss shall tilføyess. Medens at j fri, secher, och ubehindret skulle maa hid till oss komme, Udj dette Hans Kongl. Majestæts Huuss at sæ, hørre, och Læse Høybem. te hans Kongl. Maj:s Naadigste instructions och ordrer, huor efter I och vij samplig oss kunde vide at forholde. Saa snart dete sheedt ehr, skulle j strax uden ophold, och forhindring Ehn huer maa uende tilbage igen Ind paa festningen Dannisborrig. Och haaber saa ald at haffue ehn goed Ende. Herofer forpligter ieg mig paa Ahre, Troe og gode Loffue, som Ehn Ehrlig mand Eeigner och Anstaar.

Thill vitterlighed med Egen haand Undershreffuit. Actum Trangebare udj Kong. Majistets huuss, dend 22. Junij Anno 1644.

af. Pengene synes at være stjålet fra Leyel på “Christianshavn” af Pes-sarts tjener Manuel, og Leyel mener, at man kan få sandheden ud af Manuel, “hvortil jeg skal bruge al Extremitet, saavidt fornøden gøres”. Pinligt forhør var jo dengang ikke ualmindeligt.

Det lykkedes formodentlig på anden måde at få sendt bud til øerne, for så snart “Valby” var sejlklar, sendte Leyel det i stedet af sted for at genoptage kaperkrigen imod bengalerne. “Valby” havde næsten straks held med sig, idet man den 14. december 1643 erobrede et stort nyt skib på 250 læster ud for Narsepur. Det bengalske skib var armeret med en jembasse og otte stenstykker; men over for de langt stærkere europæiske kanoner nyttede de ikke stort. Skibet blev taget og ført til Emeldy, hvor skibsrådet på lovformelig vis erklærede det for god prise og udbetalte prisepenge til de danske kapergaster efter Christian IV’s artikler.

Et nyt togt i januar 1644 belønnedes med en ny prise på 40 læster med en ladning bengalsk lærred, peber, lidt ambra og noget kinesisk silke. Skibsføreren Abdul Gany og 6 mohriske købmænd blev taget til fange. De nævnte købmænd syntes at have handlet med slaver, for ombord er der 34 slaver, overvejende børn, alle omhyggeligt opført på en liste af danskerne:

- 1 slavinde, 12-13 år, nu kaldet Maria,
- 1 slave, 9-10 år, nu kaldet Matthæus,
- 1 slave, 7-8 år, nu kaldet Juan,
- 1 slave 6-7 år, nu kaldet Bartholomæus,
- 1 slavinde, 22-23 år, nu kaldet Catharine,
- 1 liden slave, søn af Catharine, 3 år, nu Jørgen,
- 1 slavinde 17-18 år, osv.

Slaverne er åbenbart blevet døbt, har fået gode kristne navne og er derefter blevet solgt. Man har påstået, at danskerne gerne døbte og solgte hele besætningen på de kaprede fartøjer; men mon det er rigtigt? Navnet Abdul tyder på, at skibsføreren var muslim, og muslimer lader sig ikke uden videre døbe. Selvfølgelig kan man ved at true folk på livet få dem til meget; men her må man spørge, om det ikke er mere sandsynligt, at man har afkrævet sådanne folk løsepenge? Det kunne ikke på nogen måde gavne handelen at gøre sig mere forhadet end nødvendigt.

Omtrent samtidig får Leyel meddelelse om, at “Christianshavn” har erobret fire bengalske skibe, hvoriblandt en stor bengalsk tremaster på 180 læster på vej hjem fra Achin på nordspidsen af Sumatra. Ombord fandtes bl.a. fem elefanter bestilt på Sumatra til kongen af Golconda. Leyel lader straks elefanterne sende videre til kongen som en gave. Leyel udnævner så sin assistent på “Christianshavn”, Hans Knudsen, til kaptajn på dette fine skib, som man havde besluttet skulle indgå i den danske flåde under navnet “Den lille Elefant”. Det blev ført til Corengy, hvor Knudsen skulle sørge for at få det repareret og udstyret med kanoner.

Pessart var imidlertid i god behold nået ned til den engelske loge i San Thomé; men her måtte han blive i 14 dage på grund af dårligt vejr, og først derefter kunne han fortsætte til Dansborg. På en eller anden måde var det lykkedes ham at opsnappe det omtalte brev fra Leyel og sørge for, at budet blev holdt fanget i et par måneder.

Leyel har muligvis ikke vidst, hvor Pessart var blevet af. I hvert fald havde han tilsyneladende ingen hast med at komme til Dansborg, hvorfra der jo heller ikke kom noget svar på hans brev. Han tog ivrigt del i kaperkrigen og fik da også på den måde nogle hårdt tiltrængte pengemidler, hvormed han delvis kunne tilfredsstille nogle af Kompagniets kreditorer.

Først i begyndelsen af april ankrede “Christianshavn” ud for englændernes nye Fort St. George (Madras), hvor Leyel synes at have fået en venlig modtagelse hos den engelske agent, Francis Day. Der findes et brev fra Day til “min højt ærede ven Willem Leyel”, om at han har sendt ham alt, hvad hans have formår af frugt og grønt ombord.

Det var 3. pinsedag, den 11. juni 1644 om aftenen, at “Christianshavn” og “Valby” igen kastede anker på reden ud for den danske fæstning. Men Dansborg lå hen som uddød. Ingen hilsende kanonskud, ingen både lagde ud til skibene, ingen embedsmand sås inde på stranden. Usikker på betydningen af alt dette sendte Leyel med en af fiskernes både et brev ind til Dansborg, stilet til Jakob van Stackenborg, med anmodning om at han straks ville sende frisk proviant ud til de ombordværende 140 personer, der nu længe havde været i søen. Leyel begærede samtidig at man ville sende en blank, altså en euro-pæer, ud til ham for at fortælle, hvordan det stod til på fæstningen.

Der kom dog stadig intet svar. Dansborg lå lige tavs og tillukket. Næste formiddag sendte Leyel derfor endnu et brev, denne gang til præsten Niels Andersen Udbyneder, som han beder handle som den

“forstandige og lærde Person”, han er. Leyel udtrykker sin forundring over ikke at have modtaget noget svar på sin henvendelse aftenen før og lufter sine anelser om, at det er “den forløbne Ordgyder Pessart”, der har givet befaling til at spærre fæstningen for Leyel og hans folk. Dersom folkene nu agtede at lystre den ordre “da skulle I vist forsikre Eder, at derpaa skal følge al Extremitet, som det sig bør, dertil jeg noksom haver bastante Middel ... at straffe Rebeller og Menedige, dertil haver Hollændere og Engelsker mig noksom Assistance tilsagt, dog jeg haabes det ikke skal gøres fornøden at komme til nogen Extremitet”.

Leyel henviser videre til den kongelige instruks, han havde ladet oplæse i kirken i Dansborg forrige september, hvoraf det fremgik, at han og Pessart skulle skiftes til at føre forsædet. Men dertil kommer nu Kongelig Majestæts naadigste instruktion, som da var forseglet og ikke måtte åbnes, før Pessart havde vist sig uegnet til sin stilling. Denne instruks havde Leyel jo åbnet i skibsrådets nærværelse, efter at Pessart var stukket af i Emeldy. På vejen til Dansborg havde han så vist denne sidste instruks både til den hollandske guvernør i Palicat og den engelske agent i Madras, som begge havde lovet at arrestere Pessart som forræder, hvis de så ham, thi ifølge kongens instruks er han nu afsat og har aldeles ingen ret til på Kompagniets vegne at foretage en handelsrejse til Japan eller andetsteds. Der er ligeledes sendt besked til Malacca, idet det forlød, at Pessart agtede sig derhen, samt til Bantam og Macassar.

Nu bør også øvrigheden på Dansborg se kongens instruks, så de kan forstå, at Pessart ikke længere har nogen myndighed, og derfor bør to eller tre repræsentanter for fortet komme ombord for at læse den. Leyel forsikrer på ære, tro og love, at der ikke skal ske udsendingene noget ondt. Han forstår godt, skriver han, at de, som har været under ulven, har måttet tude med ham som andre ulve, som det hedder i ordsproget.

Men hvis hverken præsten eller andre viser sig ude på skibet, da nødes Leyel at gribe til krassere midler. Det haster, skriver han, fordi han har en del gods med, som han gerne vil losse, inden han påbegynder en ny rejse. Brevet er dateret “paa Reden for Dannisborrig, den 12. juni 1644.”

Leyel var vred over denne opsætsighed. Som om han ikke havde haft vanskeligheder nok med spanierne? Skulle hans egne landsmænd nu også skabe ham problemer? Problemer var der forøvrigt allerede nok af i det håbløse rod, Pessart havde efterladt. Nu lå han her med

sine skibe, kongens lovligt udpegede kommandant, og kunne ikke engang få adgang til fæstningen. Danskerne blev jo til latter for alle europæerne på kysten. Skulle han blive nødsaget til at erobre Dansborg med magt?

Samme eftermiddag kom der endelig svar fra Dansborg, et brev underskrevet af van Stackenborg, Niels Andersen Udbyneder med flere. Deri hedder det, at de intet kender til nogen kongelig instruks om, at Pessart skulle være afsat. De afviser, at de er oprørere og menedere; de mener selv at de er brave og ærlige folk, der aldrig har haft i sinde at bringe spot eller skam over den danske nation, hvilket Gud forbyde. De kender kun Berent Pessart som en ærlig mand og deres retmæssige overhoved og håber at Leyel ikke vil gribe til ekstreme midler. De føler sig uskyldige i den spændte situation, og dersom de to herrer Leyel og Pessart har noget udestående med hinanden, kan de kun håbe på, at de snart bliver forligte. Niels Andersen anfører som undskyldning for ikke personligt at begive sig ombord i "Christianshavn", at han har "en øm Fod" (man fristes til at spørge om den store drikfældighed havde medført podagra). Forfriskninger til mandskabet blev afvist, ligesom man lod en mand udråbe i byen, at ingen måtte bringe vand eller levnedsmidler ud til skibene eller overhovedet gå ombord.

Leyel blev liggende fire dage på reden i et forsøg på at bringe Dansborgs besætning til fornuft, men med ringe udbytte, og, som han udtrykte det, "til stor Spot og Skade for andre Nationer". Det var uhørt at blive afvist på denne måde – et åbent mytteri.

Imidlertid havde hans to skibe været længe i søen, og man trængte til frisk vand og friske levnedsmidler, hvorfor han lettede anker og sejlede videre mod syd til Carical. Herfra sendte han en i Tranquebar anset portugiser, Antonio Pacheco, til Dansborg med en afskrift af de kongelige ordrer og endnu en opfordring til Stackenborg og de andre embedsmænd på fæstningen om at bøje sig for kongens instruks og komme til forhandling med Leyel, så de kunne bringe sagerne i orden.

Det var måske også lykkedes, hvis det ikke havde været for Niels Andersen. Han hadede tilsyneladende Leyel af et godt hjerte, hånede nu hans udsending og svor hævn over alle de feje uslinge, der havde tænkt at bøje sig. Portugiseren blev overfuset af den ophidsede præst og jaget på porten, og ikke nok med det, nogle dage senere, da Leyel igen har kastet anker på reden for om nødvendigt at belejre Dansborg, vil Pacheco sejle ud til ham for at aflægge rapport. Dette opdagede

præsten, der just i det samme kom sejlede i en katamaran med to hvide soldater, hvem han gav ordre til at skyde Pacheco. De affyrede da også 3-4 skud, men var muligvis kloge nok til med vilje at skyde forbi. Pacheco, der havde sin kone og sine børn med i båden, følte sig i hvert fald truet på livet, men slap i god behold ombord i "Christianshavn".

Da Dansborg stadig var lige tillukket, gik Leye beslutsomt i land den 22. juni med 70 bevæbnede mænd, 'blanke' og sorte imellem hinanden, og to små kanoner. Han blev modtaget med stor glæde af byens befolkning og de lokale købmænd, der havde lidt under Pessarts uduelige regimente og folkenes dårlige disciplin. Nu kom de med mad og drikke til den lille styrke. Byfogeden, den såkaldte adrigar, tilbød straks at hjælpe Leye med sine folk. Leye's lille hær lejrede sig bag et forfaldent krudthus af sten ca. to bøsseskud fra Dansborgs mure, og man blokerede tilførselsvejene, så der ikke kom flere levnedsmidler derind.

Dernæst sendte Leye endnu en opfordring til "Jakob Stackenborg og alle hoshavende Personer" om straks at "obedigere (adlyde) de Instructiones og Ordre som vores allernaadigste Konge mig til Eder og os alle medgivet haver, hvorefter vi os underdanigst haver at rette og forholde". Videre indbyder han dem til selv at komme ud og se kongens brev og fuldmagt, så de med egne øjne kan se, at han taler sandt, og forsikrer igen, at sådanne udsendinge "ingen Ulempe i nogen Maade af os skal tilføjes".

Belejringen kom til at vare et stykke tid, for der kom intet svar fra Dansborg. Derimod tog inderne, der formodentlig kendte Leye fra tidligere tid, imod ham med åbne arme, bespiste hans belejrende tropper og glædede sig til snart at blive hele det pessartske regimente kvit.

Omsider kom vagtmester Frantz Erkmann og nogle af de mere besindige folk fra Dansborg ud. De indrømmede, at der nu var knaphed på næsten alting på Dansborg, beklagede sig over den måde, Pessart havde styret tingene på, og over de to uduelige præster, hvis drukkenskab og forargelige adfærd havde vakt almindelig modvilje. De fortalte, at Pessart åbent havde pralet med, at han havde opsnappet det brev, Leye havde sendt med arrestordren, og fået budet spærret inde. Han havde også haft spejdere ude, der for kort tid siden havde bragt ham underretning om, at "Christianshavn" var på vej, og blot fire dage inden Leye's ankomst var Pessart sejlet bort efterladende skriftlig

ordre om, at fæstningens garnison på intet vilkår måtte anerkende LeyeL som guvernør. Det forlød, at han havde købt en portugisisk jagt, som han havde kaldt "Dend Gode Håb", og agtede at sejle til Japan med en ladning rokkeskind, 30.000 ifølge nogle kilder; ifølge hollændernes Dagh-register drejede det sig mere sandsynligt kun om 25 dusin, dvs. 300; skindene skal have været lette at købe i omegnen af Tranquebar, men meget eftertragtede i Japan. Gamle Stackenborg var nu alvorligt syg og blandede sig ikke i fæstningens anliggender, så det havde været pastor Niels Andersen Udbyneder, der havde været den ledende i modstanden.

LeyeL viste nu Erkmænd og de øvrige udsendinge kongens ordre, hvorpå Erkmænd lovede på mandskabets vegne, at de ville overgive sig og anerkende LeyeL som opperhoved, dersom han på sin side lovede på kongens vegne at pardonere dem. LeyeL gik villigt ind derpå. Nok var mytteri strafbart med døden; men dels var her formildende omstændigheder, dels var der så få danskere herude i det fremmede, at der ikke var råd til at være unødigt streng.

Portene blev åbnet, og LeyeL og hans folk kunne langt om længe tage fæstningen i besiddelse. Det var på alle måder et sørgeligt syn. Der var ikke meget andet end de nøgne mure. Til Hans Knudsen, der arbejdede med istandsættelsen af "Den lille Elefant" i Emeldy, skriver LeyeL om, hvordan han ved sin ankomst havde "fundet her alting i en underlig maade", og at Pessart med sit fordrukne mandskab var "fire Dage førend vi ankom bortløben med en Portugals Jagt, som Ditto Pessart udi Negapatnam havde købt, og har med sig fra Fortet taget alt, hvad løs haver været og kunne medtages, og dersom de havde kunnet tage Fortet med, havde de det ikke ladet efterblive." Desuden, skrev han, havde Pessart "som Banquerotter og Bedragere plejer" efterladt hustru og børn til deres skæbne.

En nærmere inspektion af Dansborgs bygninger og fæstningsanlægget var endnu mere nedslående, end LeyeL havde forestillet sig. Der syntes ikke at være en hel dør eller vinduesramme i nogen af husene, termitterne havde udhulet træværket, så det smuldrede, blot man rørte ved det, og, som han havde set ved sit første besøg, var murene meget forfaldne og voldgravene halvt fyldt op, dels med nedstyrkede murebrokker, dels med alskens affald, som man åbenbart tømte ud her. Broen over voldgraven var usikker at færdes på og porten selv faldefærdig. Alle de brugbare kanoner havde Pessart taget med sig, da han flygtede, tillige med kugler og krudt, samt størsteparten af de lette

våben; tilbage var kun ti små jernkanoner til 3-4 punds kugler, og disse var endda så forbrændt i fænghullerne, at de ikke duede stort.

Det hed sig, at Pessart havde taget 2.000 Stück von Achten med sig, så at Kompagniets pengekasse var tom, bortset fra de midler, Leyel selv havde ombord; pakhusene var gabende tomme. Selv Kompagniets regnskaber syntes Pessart at have taget med og efterlod sig i øvrigt kun gæld og uvilje til alle sider. .

Kompagniets hele tilstand var så ussel, at en ringere mand havde givet op, pakket sammen i løbet af nogle dage og var sejlet hjem. Der var ikke meget at bygge videre på. Men Leyel var gjort af et sejere materiale. Når kongen havde sendt ham ud for at bringe Kompagniets sager i lave, ville han gøre sit yderste for at løse opgaven. Hans tidligere arbejdsgivere, hollænderne, skulle ikke få grund til at godte sig over danskernes endelige nederlag i Ostindien. Hvis han bed tænderne sammen, skulle det nok kunne gå.

Det var kun med største besvær, at Leyel kunne sammenstykke et billede af Pessarts handel. Medens danskerne tidligere havde haft kontorer i Balasore, Pipeley og Masulipatnam på den indiske kyst, i Macassar på Celebes, i Bantam og Japara på Java, og i Succadana og Mattam på Borneo, var der nu kun Bantam og Macassar tilbage, og Pessart havde ødelagt handelen på Coromandelkysten i en sådan grad, at det ville blive vanskeligt at købe de sædvanlige bomuldstøjer, der gav så god fortjeneste på øerne – den handel hvorpå hele Kompagniets økonomi hvilede.

Heller ikke mandskabet så lovende ud. Folkene var blevet forfaldne til druk og lediggang, da der længe ikke havde været ordentlig disciplin. Selv præsterne var umulige, havde sviret med soldaterne og vakt almindelig afsky ved deres færden i byen. Som nævnt havde allerede Claus Rytter sørget for, at pastor Christen Storm blev sat i fængsel, hvor han nu havde siddet i tre år. Leyel forhandlede imidlertid med ham, og da præsten lovede bod og bedring, blev han flyttet ud på "Fortuna" på den betingelse, at han ikke måtte gå i land.

Den 28. juni sammenkaldte Leyel det såkaldte sekrete råd og lod her oplæse de forseglede ordrer, han havde haft med fra Christian IV. Disse var allerede godkendt af skibrådet ombord i "Christianshavn"; men nu blev det officielt anerkendt, at Pessart måtte afsættes både på grund af sin uheldige ledelse af Kompagniets sager, og fordi han nu var bortløbet efter at have tilegnet sig så mange af Kompagniets værdier, han kunne lægge hånd på.

I rådets afgørelse hedder det, at Pessart siges at skyldte 90.000 eller 100.000 rigsdaler til persiske og mohriske købmænd i Masulipatnam, således at ingen dansker længere kunne få kredit.

Det indrømmes, at Pessart ganske vist havde været udsat for mange uheld og skader, han ikke havde kunnet forudse, såsom adskillige handelsrejser til Persien, hvorfra en hel ladning var kommet usolgt tilbage, samt forliset af "Skt. Jakob". Men rådet hævdede på den anden side, at det var ubetænksomt at påbegynde en handel på nye pladser uden først at skaffe sig sikkerhed for fortjeneste. Rådets overvejelser munder ud i en beslutning om at afsætte Berent Pessart fra al kommando og dignitet; han skal anholdes, hvor man end finder ham, og hans månedsløn inddrages, indtil han gør rede og regnskab for det ham betroede. Dommen er underskrevet af Willem Leyel, Jørgen Hansen, overstyrmanden på "Christianshavn" Carsten Ludvigsen, andenstyrmand Simon Jansen van Medenblick, der havde sluttet sig til skibet i Spanien, samt højbådsmand Amund Olufsen. Sidstnævnte kunne åbenbart ikke skrive sit navn, hvorfor han altid nøjjes med at sætte sit segl og mærke under.

Leyel spurgte nu van Stackenborg i rådets påhør om, hvad han kendte til Kompagniets økonomi. Havde Pessart f.eks. efterladt nogen statusopgørelse over, hvad Kompagniet ejede af kapital eller gods. Van Stackenborg svarede benægtende, nej, noget sådant fandtes ikke. Pessart havde ikke engang efterladt penge til at udbetale lønninger, men sagt at mandskabet måtte klare sig for de toldafgifter, man kunne opkræve i Tranquebar, indtil han kom tilbage fra Japan. Desuden vidste van Stackenborg, at man skyldte naiken en stor sum penge, da den aftalte årlige afgift ikke var blevet betalt i flere år.

Alt var én forvirring, han havde ikke engang opgørelse over de lønninger, der skulle udbetales til mandskabet på Dansborg og de indfødte tjenere eller understøttelsen til enkerne, hvor vi ved, at en post lød på en månedlig sum at udbetale til "Cutis Moeder, en kvinde hvis mand har bjerget Generalen Crappes liv, den Tid han forlor (mistede) skibet "Øresund" for Carical". Det var tydeligt, at van Stackenborg ikke kunne være til stor nytte, og et par dage senere døde den gamle mand.

Rådsmødet endte med at vedtage at anerkende Leyel som den nye guvernør, således som kongen og Kompagniet hjemme havde bestemt, dersom Pessart viste sig at være uduelig.

Foreløbigt havde Leyel rigeligt at se til på stedet. De dygtige indiske murere og tømrere blev sat i gang med at bygge murene op og forny det møre træværk – Leyel havde været så forudseende at tage et parti godt tømmer med fra Narsapur. Den faldefærdige bro blev fjernet og en ny bygget af sten, hvorom Leyel stolt skrev hjem: “Denne Bro kan stå, mens Fæstningen varer”. Efterhånden blev flere af husene revet ned og genopført, porten og porthvælvingen fornyet, kirken blev repareret, og skanserne forsynet med contrescarper og palisader. Nogle kanoner fra “Christianshavn” blev slæbt i land og bragt i stilling på murene, så Dansborg atter blev i stand til at forsvare sig. Leyel ville også gerne have fået voldgravene rensset op; men nu satte regntiden så kraftigt ind, at det blev klart, at der intet var at gøre, før den var forbi et stykke ind i det nye år.

Der var også mere private sager at tage sig af. Leyel havde fået bud om, at hans steddatter Christines mands broder var død på Java. Isaac Strycker havde været “Dispensier udi Castellet Batavia”, og da Christine nu er enke og Isaac havde ord for at være ret velhavende, beder han den danske agent på stedet undersøge, hvorvidt Isaac efterlader sig børn, eller om steddatteren er berettiget til at arve. Forøvrigt ventede Leyel, at Christine ville komme til Tranquebar i 1646; men tilsyneladende kom hun ikke.

Den 4. september indsatte Leyel en ny mand som interimsopperhoved, den ledende i Tranquebar, når han ikke selv var til stede. Det blev den pålidelige Anders Nielsen, der allerede havde været otte år i Indien, den mand, Claus Rytter havde gjort til købmand på “Den forgyldte Sol”, og med ham begyndte der igen at komme orden i Kompagniets sager. Kompagniets regnskaber ses igen at være ført fra den 22. juni. Frants Erkmand blev udnævnt til rådmand. En konstabel fra “Christianshavn”, en mand ved navn Eskild Andersen Kongsbakke, som Leyel havde fået tillid til på rejsen, ansatte han som kvartermester på Dansborg, og med sit stilfærdige, men bestemte optræden fik han hurtigt sat styr på mandskabet. Der blev igen udstillet vagtposter på hver af fæstningens bastioner og foran porten. En vagtmester blev udpeget til at have tilsyn med posternes årvågenhed og ronderede flere gange om natten. Mandskabet blev igen sammenkaldt til regelmæssig øvelse og våbenøvelser, og lidt efter lidt blev Dansborg igen funktionsdygtig. Mange år senere blev forøvrigt samme Eskild Andersen dansk guvernør i Tranquebar.

KAPITEL 8

PRÆSTERNE

Også et andet problem trængte sig på. Det havde allerede længe været galt fat med de to præster på Dansborg. Endnu et bevis på, hvordan mange folk, der i Danmark måske havde evnet at føre et agtværdigt liv, hurtigt forfaldt i troperne. Varmen, ensomheden, det monotone liv på fæstningen, og den manglende kontakt med hjemlandet kunne hurtigt nedbryde europæerens karakter. Enhver, der opholdt sig i troperne, kendte adskillige eksempler på gode og ærlige folk, som simpelthen gik til grunde i troperne; varmen syntes at tappe al modstandskraft ud af dem, og de sank hen i drukkenskab og ligegyldighed over for de moralske normer, de før havde støttet sig til.

Således var det også gået præsterne. Niels Andersen Udbyneder havde haft et godt lov på sig, da han som ung blev ansat som skibspræst på "Skt. Anna" den 7. november 1634, "en nidkær kirkens mand" hedder det om ham. Og da han blev præst på Dansborg, satte han sig for at lære portugisisk og prædikede på dette sprog for de mange portugisere, der var flyttet til byen. En del af de portugisiske katolikker, der var fordrevet fra Porto Novo, sluttede sig til den lutherske menighed i Tranquebar på grund af hans virke. En redelig og vellærd mand, hedder det stadig om ham i den første tid.

Den anden præst Christen Pedersen Storm var nordmand, hjemmehørende i Stavanger. Han synes i begyndelsen at have været anføreren i drikkeriet og de grove udskejelser, de to præster gjorde sig skyldige i; men efterhånden blev det vanskeligt at sige, hvem af de to, der var værst.

Allerede Claus Rytter havde modtaget klager imod præsterne, men var usikker med hensyn til, hvordan han skulle gribe sagen an. Den 25. januar 1642 skriver han til købmand Herman Clausen, dengang overkøbmand i Tranquebar, om "det skændige Levned hos vor Præst, Hr. Niels, hvilket er skammeligt for alle Christne Mennesker, og så længe det Menneske er udi Tranquebar, da bliver det vor Fordærvelse for alt Folket. Jeg vilde, at hans onde Gerninger maatte klages for mig af dem, han haver gjort Skade, baade af de Christne og de Sorte, derhos gode Vidnesbyrd, at man derpaa kan have et Fundament at gaa og staa paa, baade udi Fædrelandet og her. Jeg vilde gerne tage ham

ved Hovedet og ved ikke, hvor det bedst kan ske uden Vidtløftighed. I ville spekulere derpaa, I forstaa min Mening vel, lader Eder intet mærke, simulerer lidet”.

Sagen var den, at begge præsterne drak umådeholdent af den stærke indiske arrak og drog gerne Dansborgs soldater med ind i drikkeriet, hvilket naturligvis førte til en opløsning af al disciplin. Men det var ikke blot dette. Hele deres adfærd vakte forargelse både blandt indbyggerne i Tranquebar by og rundt om i hele nabolaget, hvor deres bedrifter rygtedes. Således løb de undertiden ved højlys dag igennem gaderne i byen, så nøgne som de kom af moders liv, eller blot med et nødtørftigt lille lændeklæde, Hr. Niels gerne med et stort sværd i hånden.

Om søndagen var det skik, at der afholdtes et marked på torvet i Tranquebar by, hvor bønderne fra hele oplandet kom ind med deres varer. Her solgtes krukker med ghee, det smeltede indiske smør, fjerkræ og æg, kokosnødder og andre frugter, ris, krydderier og betel, lerpotter, smykker – et muntert og festligt skue. Om det var af forargelse over dette misbrug af helligdagen er uklart; men på markedet så man nu den drukne præst komme løbende, idet han truede med sin store sabel, sparkede til lerpotterne, så de gik i tusinde skår og ejermændene flygtede for livet, hønsene kaglede, folk skreg og løb, selv den indiske fogeds opsynsmand var bange for sit liv og turde ikke sætte sig op imod præsten. Denne fulgte hujende efter de flygtende, som han stadig truede med sabelen, og hele markedet opløstes i skrig og kaos. Da der til sidst ikke var andre tilbage end en skikkelig gammel hest, der stod tøjret ved sin ejers tohjulede kærre, slog Hr. Niels løs på den med sin sabel, så blodet flød, og den til sidst styrtede død om. Men selv dette var ikke nok til at dæmpe hans raseri; han gav sig til at hugge efter de lerpotter, der endnu var hele, så bøffelsmørret flød ud i støvet.

Da han endelig trak sig tilbage til fæstningen, kom inderne langsomt tilbage, og der lød høje smertens råb, da den ene efter den anden fandt, at hans markedsvarer var ødelagte. Den muslim, der ejede hesten, havde lidt et ødelæggende økonomisk tab og var harmdirrende. Ved nogle venners hjælp slæbte han det døde dyr hen foran fæstningsporten, hvor han forlangte at komme ind og afkræve kommandanten en erstatning. Han blev fulgt af mange andre. De knuste lerpotter blev slængt hen i en dyngge, og der blev grædt og råbt om hjælp. Men det nyttede altsammen ikke. Alt, hvad de skadelidte

opnåede, var en meddelelse om, at kommandanten Pessart ikke var på fæstningen, og købmanden van Stackenborg nægtede at udbetale erstatninger. Soldaterne, der stod på vagt ved porten, betragtede det hele som en – måske lidt grov – spøg og syntes at hr. Niels var en sjov kammerat. Da inderne var gået, fik præsten en mand til at flå hesten og opbevarede skindet, og det gav selvfølgelig anledning til grov spøg og drillerier ved drikkebordet.

Præsternes forhold til kvinder gav ligeledes anledning til stor vrede og forargelse blandt indbyggerne i Tranquebar. Det hed sig, at Hr. Niels havde pryglet og mishandlet to indiske kvinder til døde og nu levede sammen med en bortløben slavinde, hvis herre, en portugiser, gentagne gange havde forlangt, at hun enten blev sendt tilbage til ham, eller at Hr. Niels i det mindste betalte ham hendes pris. Men Hr. Niels lod hånt om alle sådanne anmodninger. I februar 1644 indgik han efter stærkt pres fra Leyel et lovformeligt ægteskab med hende, men mishandlede hende stadig så groft, at han ødelagde hendes helbred.

Også Hr. Christen Storm lod sig vie til en portugisisk slavinde til trods for, at hun havde et meget slet rygte. Man sagde, at hun for sit skørlevned var blevet offentlig pisket, sat på et æsel og jaget ud af sin by, hvorefter hun havde søgt tilflugt i Tranquebar. Men også pastor Storm mishandlede sin hustru, så at hun til sidst mistede både helbred og førlighed.

En af de mere muntre historier, der var i omløb i byen, gik ud på, at kommandanten på den hollandske loge i Palicat havde hørt rygter om de danske præsters skændige adfærd, blev nysgerrig og sendte en korporal til Tranquebar for at undersøge, om det virkelig stod så galt til. Han traf Hr. Niels en lørdag aften, hvor det var tydeligt at mærke, at han allerede havde drukket bravt. En af Kompagniets folk gjorde nu præsten opmærksom på, at det snart var søndag, og at han skulle forestå gudstjenesten. Det anfægtede dog ikke Hr. Niels. Han svarede kækt, at han nok skulle ryste en prædiken ud af ærmet til soldaterne og drak videre. Da tiden kom, indfandt han sig også i kirken, kom med nogen møje op på prædikestolen, men stod her og vrøvlede uden at kunne sige noget i sammenhæng. Folk så på hinanden; men ingen vidste rigtigt, hvad man skulle stille op. Hr. Niels gik efterhånden helt i stå og faldt til sidst tilsyneladende i søvn deroppe. En soldat dristede sig da til at gå op og tage ham i skulderen. Ved denne berøring vågnede præsten op, troede sig endnu siddende ved drikkebordet og råbte: “Ej! Schenk voll, der Herr Stackenborg soll es haben!”

Historien var selvfølgelig så god, at den vakte jubel hos hollænderne i Palicat og kom hurtigt på sladderens vinger viden om blandt europæerne langs kysten til liden ære for danskerne. Leyel var forbitret, og da han modtog en mængde både skriftlige og mundtlige klager over præsterne, besluttede han også at fjerne Hr. Niels fra fæstningen og anbragte ham på “Christianshavn”. Begge præsternes ejendele blev forsejlet, indtil klagerne over dem var behandlet.

Nogen tid senere blev det afsløret, at Hr. Christen havde søgt at overtale mandskabet på “Fortuna” til at rømme med skibet. Leyel lod ham da lægge i lænker og bringe ombord på “Christianshavn”, hvor retten blev sat den 4. januar 1645; den bestod af tre medlemmer af rådet på Dansborg og et par overordnede befalingsmænd. Her blev Hr. Christen konfronteret med de vidner, der havde indgivet klager imod ham, ligesom man forhørte alle de vidner, der kunne kaste lys over hans færd.

Forhørsprotokollen findes endnu i dag i Rigsarkivet. Det første vidne, korporal Jørgen Lauridsen, fortalte, at da pastor Storm var blevet sat ud på “Fortuna” i september 1644, og de to var alene ombord sammen med en del sorte, havde pastor Storm, engang de spiste sammen, sagt, at dersom Jørgen Lauridsen ville som han, så var det nu et gunstigt øjeblik til at stikke af med jagten, der jo havde en hel del gods ombord. Storm havde forsøgt to gange at overtale ham; men Lauridsen havde begge gange afvist ham. Derpå truede Storm ham til at tie stille med dette og bedyrede, at hvis han sladrede derom, ville Storm selvfølgelig sige, at han løj. Den nat gjorde pastor Storm et stort nummer ud af at trække sin daggert og lægge den lige ved hånden, som om han agtede at myrde den anden, mens han sov. Lauridsen fik ikke meget søvn den nat, og de følgende dage talte Storm meget med de sorte ombord på portugisisk, et sprog Lauridsen ikke forstod; han blev derfor bange for, at de var ved at lave en sammensværgelse, som gik ud på at rydde ham af vejen og stikke af med skibet.

Senere, da “Fortuna” var nået til Corengy, var både pastor Storm og Jørgen Lauridsen ombord på “Skt. Michael”. En aften, da Jørgen Lauridsen havde lagt sig i kahytten, kom Storm ind, var åbenbart fuld, skældte og smældte og blæste pludselig alle lysene ud. Lauridsen spurgte, hvad det skulle gøre godt for, og sagde, at Storm hellere skulle være stille og lægge sig. Storm havde da straks vendt sig om imod ham og råbt: “Est du der, din Skælm? Nu skal der fare Djævelen

i dig – det er dig, jeg leder efter!” Storm kastede sig derpå over ham i mørket og stak efter ham med sin kniv; men Lauridsen havde formået at afværge stikket med sin arm, der fik et dybt sår helt ind til benet. Ved spektaklet kom nu en af mandskabet til og råbte “Mord! Mord!” Hvorpå flere kom til, og det lykkedes at gribe fat i Storm og binde hans hænder og fødder. Den næste morgen var Storm nogenlunde ædru og havde bedt dem alle tie stille med, hvad der var hændt.

Et andet vidne, Jens Jensen Jyde, fortalte, at Storm engang havde spurgt, om han ville rømme med skibet til Achin på Sumatra, et tilbud han naturligvis påstod, at han havde afvist. Han havde været til stede i kahytten, da Storm stak efter Jørgen Lauridsen, og hørte Lauridsen værge for sig og udbryde: “Du stakst mig som ingen ærlig Mand!” Jens Jensen havde da gjort anskrig, hvorpå pastor Storm havde kastet sig over ham og stukket efter ham flere gange; men han havde afbødet stikkene med en lille huggert. Flere folk var da kommet til og havde afvæbnet præsten.

Et tredje vidne, Hans Pedersen, havde været ombord i “Skt. Michael”, da skibet lå for Emeldy for at laste varer. Pastor Storm og han havde siddet i kahytten, da en storm blæste op, og “Fortuna” drev til søs. Præsten havde da ønsket sig ombord i jagten. “Gid jeg var der, jeg ville få andre til at gå med Jagten vores Kås; da skulle Hans Knudsen ikke have Magt, og Anders Konstabel skulle snart være overtalt. Hvad Gavn har du af Commandeuren? Du har dig intet godt af ham at forvente – derfor måtte du vel være tilfreds at følge med. Også du, Anders Thorkildsen – hvad tykkes Eder derom? I kunne blive holdne Folk udi Jagten.”

Disse vidneudsagn blev oplæst for pastor Storm; han afviste dem imidlertid som usande og bedyrede, at han aldrig havde haft i sinde at rømme med “Fortuna”. Retten troede ham imidlertid ikke og bad ham bekende, om der havde været andre indblandet i planerne om at rømme med “Fortuna” og tilføjede, at dersom han ikke ville tale med det gode, blev man nødt til at tage andre midler i brug. Storm blegnede og udbrød: “For Guds skyld, ikke det!” Han bekendte nu, at mens de lå med “Skt. Michael” på Corengy red, var Jens Jensen kommet til ham flere gange og havde spurgt, om de ikke skulle stikke af med “Fortuna”, for, som han sagde, når det kom til stykket, ville flere andre være med. Storm forhørte sig så hos Hans Pedersen; men denne havde straks afvist noget sådant med et “Det bevare Gud os fra!”, og Storm havde så ikke tænkt mere derpå.

Endvidere kunne han huske, at Pessarts styrmand Michel Evertsen, der dengang var skipper på “Den bengalske Prise”, allerede i Tranquebar havde spurgt, om de ikke skulle stikke af med et af skibene. Evertsen havde sagt, at han selv, Jens Jensen og et par andre hvide ville stikke af til Italien og nævnte steder som Neapel eller Venezia. Han var jo selv styrmand og skulle nok vide at finde vejen.

Retten hentede da igen Jens Jensen Jyde ind og forelagde ham Storms udsagn. Manden svor imidlertid sin ed på, at Storm aldrig havde talt med ham om at løbe med jagten; men han huskede, at Michel Evertsen havde talt om at stikke af med “Prisen” til Masulipatnam, hvor Berent Pessart dengang opholdt sig. Hertil svarede Storm, at Pessart ikke var i Masulipatnam på den tid, men opholdt sig på Dansborg, hvor han forøvrigt var blevet så vred på Evertsen, at han havde fyret ham som skipper og i stedet ansat Simon Thorstensen.

Retten forlangte nu, at pastor Storm underskrev retsprotokollen som tegn på, at han godkendte sandheden af de aflagte vidnesbyrd. Vel vidende at hans underskrift ville medføre en dødsdom, nægtede han kategorisk, hvorfor det blev besluttet at forhøre ham under tortur, hvilket også skete i nærværelse af Leyel, rådet og det forsamlede mandskab på skibet. Da man ophørte dermed, brød han sammen og erklærede nu frivilligt, at alle vidnesbyrdene var sande, at Michel Evertsen var den første, der havde opfordret ham til at rømme med skibet og Jens Jensen Jyde den anden.

Hans underskrift står endnu i dag at læse i retsprotokollen: “Christianus Petri Sturmis Stavangiensis. Christi potentissimi sanguine salvamur (Vi frelses ved den magtfulde Kristus’ blod)”.

Da hans tilståelse nu forelå, kunne man skride til domsafsigelsen: “Saa have vi underskrevne formedelst sådan hans farlige Forsæt og forræderiske Intention efter vores allernådigste Konnings Artikler, hermed dømt fornævnte Christian Pedersen Storm fra hans Liv. Og skal han straks idag indstikkes udi en Sæk med Sten udi och dermed kastes over bord, og druknes udi Havet”. Alle hans månedspenge, gods og formue skulle konfiskeres og betragtes som hjemfalden til kongen. Hans tre slaver, en lille dreng ved navn Antonio og to små piger, Maria og Dominga, skulle frigives, og der skulle tages af Hr. Christens midler for at sikre dem underhold og en kristelig opdragelse. Dommen blev underskrevet af Willem Leyel, Jørgen Hansen, Poul Nielsen, konstabel Rasmus Pedersen og højbådsmand Amund Olufsen.

Dennd thid, Alen, datay paa det liden Danisborrig, opstamme haffuffe Perhart Adle,
 vil loze Schipper Michell Ewoutssen, udi Seer. Ewoutssen, og i sin sagel till
 dem Schipper paa det Tringabara, den 17. Sept. Simon Ewoutssen. Ad den
 Epision thid, taalid's haffuer opstammed tom lozestuff med staar. haffuer samnd
 till widere bekrefning med Egenhaand Underskreffuit. Actum ut supra
 haffu. Anno 1645.

Dennd thid denne Christen Sturms bekiendelse for hannom bleff læst, haffuer hand det
 icke wille Unnderteigne. Huorforre aff Commandeuren och Raadet der tilstaaet
 hand Pünlig skulle forhørris. Och er hand da strax offenddtlig Pünlig
 mandeurens och Raadtzenns, sampt det gandshe Schibss
 forklarade hand frjuillig. Epter at Raadet med Piinen opholdt, Altsammen at werre
 thilgaaen, som forshreffne Widnissbyrd paa hannom wundet haffuer. Demest forklarede
 hand sinn bekiendelse Ord fra Ord at haffue sagt, som offuen bemelt staar. dissligeste
 forchclarede hand derhoss, at Schipper Michell Ewoutssen haffuer werit dend første
 till Lands paa Trangabara, tom haffuer hannem Anmoedet om saadanne Gierninger at
 skulle begaa. Och Jens Jyde dend anden, som till wands nu paa denne Thocht siden
 wy haffuer werit fra Danisborrig, haffuer Ahnmoedet hannom om det samme. Thill
 widere bekrefning haffuer hand med Egenhaand Underskreffuit. Actum ut supra
 Christianus Petri Sturmius Stavangriensis
 Christi Potentissimi Sangvine Salvamur.
 manu propria

Dommen, der blev afsagt imod Christian Storm med hans af torturen fremkaldte underskrift: "Christianus Petri Sturmius Stavangriensis – Christi potentissimi sanguine salvamur" (Vi frelses ved Kristi virkningsfulde blod). (Levels papirer. Rigsarkivet). Transskription nedenfor.

Dennd thid denne Christen Sturmss bekiendelse for hannom bleff læst, haffuer hand det icke wille Unnderteigne. Huorforre aff Commandeuren och Raadet ehr sluted hannnd Pünlig skulle forhørris. Och er hand da strax offenddtlig Pünlig forhøert udi Commandeurens och Raadtzenns, sampt det gandshe Schibss folchiss Nerwerelse. Da forklarede hannnd frjuillig, Epter at Raadet med Piinen opholdt, Altsammen at werre thilgaaen, som forshreffne Widnissbyrd paa hannom wundet haffuer. Demest forklarede hannnd sinn bekiendelse Ord fra Ord at haffue sagt, som offuen bemelt staar. dissligeste forchclarede hannnd derhoss, at Schipper Michell Ewoutssen haffuer werit dend første till Lands paa Trangabara, som haffuer hannem Anmoedet om saadanne Gierninger at skulle begaa. Och Jens Jyde dend anden, som till wands nu paa denne Thocht siden wy haffuer werit fra Danisborrig, haffuer Ahnmoedet hannom om det samme. Thill widere bekrefning haffuer hand med Egen haand Undershreffuit. Actum ut supra: Christianus Petri Sturmius Stavangriensis. Christi Potentissimi Sangvine Salvamur. Manu propria.

Dommen kan synes grusom; men forseelsen var også meget alvorlig: at rømme med et af Kompagniets skibe var at angribe selve dets livsnerve; rent bortset fra de store værdier et skib med ladning repræsenterede kunne man jo intet udrette uden skibe. Det var altså nødvendigt at statuere et eksempel.

Der står da videre i protokollen: “30. januar er Christian Pedersen Storm henrettet udi Søen ungefåhr 4 Sømil nord for Dansborg, værende ungefåhr ehn Mil fra Landet.”

Mærkeligt nok, synes der ikke at være sket Jens Jyde noget, skønt man kommer til at tvivle på, at han kan have været ganske uskyldig.

Hr. Niels blev derimod siddende i sit fængsel indtil hen på efteråret. I mellemtiden havde Leyel haft lejlighed til at indkalde klager over ham fra byens borgere og tid til at se nærmere på de mest graverende beskyldninger.

Den 1. oktober 1645 blev præsten da fremstillet for rådet bestående af Willem Leyel, Jørgen Hansen, Anders Nielsen, Poul Nielsen, Simon Jansen og højbådsmand Amund Olufsen. De skriftlige klager over hans mange misgerninger, der var indleveret af de mange portugisere, der havde slået sig ned i Tranquebar, blev læst højt for ham. Der var mange klagepunkter gående ud på, at de katolske kristne indbyggere under fæstningen Dansborg led megen uret, stedsevarende tyranni, meget ondt og stor vanære af Niels Andersen Udbyneder ved hans stadige drukkenskab, idet han løb mere eller mindre nøgen igennem gaderne og med hug og slag maltrakterede mange personer og med jernvåben sårede dem uden henseende til nogen person, af hvilken stand eller kvalitet de end måtte være.

Det første klagepunkt angik en portugisisk kvinde Anna Salazar, idet præsten skulle have trængt sig ind i hendes hus, hvor han søgte at voldtage hendes pige Lucretia, og da Anna ikke ville tillade det, slog han Anna med så mange hug og så hårdt, at hun var døden nær og måtte ligge tre måneder i sengen. Anna blev nu kaldt frem for retten for at vidne, men sagde da, at det var den nu afdøde præst Christian Petersen Storm, der havde søgt at voldtage pigen. Dog var det rigtigt, at Niels Andersen engang var løbet ind i hendes hus. Alle folkene flygtede i rædsel; kun Anna blev tilbage, idet hun var en ældre dame, der ikke kunne løbe, samt en pige ved navn Francisca, som Niels Andersen greb fat i og slog med en stok over hovedet og hele kroppen, og da hun segnede om på jorden, sparkede han til hende, indtil hun ikke længere skreg. Da havde Anna sagt til ham, at pigen

var død, og han havde dræbt hende. Det bragte ham så meget til fornøft, at han gik bort, og man kunne tage sig af pigen, der lå til sengs i syv måneder. Men senere traf Niels Andersen Francisca i et andet hus, hvor han igen overfaldt hende, og denne gang døde hun.

Videre sagde Anna Salazar, at Niels Andersen adskillige gange var trængt ind i hendes hus med larm og trusler og en dørstang i hånden, fordi hun ikke ville sælge ham noget tømmer, hun havde, for halv pris. Han havde skræmt hende så meget, at hun til sidst flygtede fra sit hus og ikke turde flytte hjem igen, før han blev sat i fængsel.

Et andet vidne forklarede, at en yngre portugisisk kvinde, May Giomar, en helligdagsaften i julen havde været til messe i den katolske kirke, og da hun gik hjem, passerede hun Niels Andersen, der stod i sin dør. May Giomar hilste ham, idet hun gik forbi. Pludselig, uden den ringeste anledning, havde Niels Andersen da kastet sig over hende med dørstangen i hånden og slået hende så voldsomt, at han havde brækket hendes højre arm og højre lår. Vidnet havde set det ske, men turde ikke gribe ind. May Giomar var faldet om på gaden og havde ligget der, indtil hendes 18-årige søn Manuel var kommet til og havde båret hende hjem til det lille hus, hun havde på den ansete borger Michael von Danzigs grund, hvor hun siden lå til sengs. Hun kunne ikke tale og havde vist nok også mistet sin forstand. Hun døde et års tid efter.

Endnu en portugisisk pige, Michel Cotinos hustru, Philippa Texera, blev nævnt. Hende havde Niels Andersen uden årsag overfaldet en dag, hun gik på gaden, slået hende med sin stok, så hun fik et stort sår på brystet, og sparket til hende, da hun faldt om på gaden. Hun lå for døden i ti dage og mistede sit foster, som da var tre-fire måneder gammelt.

Et andet vidne, den førømtalte Antonio Pacheco, der regnedes for en af de mest ansete portugisere i Tranquebar, fortalte, at Niels Andersen havde gjort ham stor uret både på hans ære og hans gods. En dag havde han siddet fredeligt og talt sammen med Herman Clausen Rugmand i bislaget uden for sin dør, da en af hans tjenere kom hjem fra torvet. Da kom pludselig Niels Andersen farende ud af sit hus med den berømte dørs lå i hånden og slog tjeneren så voldsomt uden den ringeste årsag, at han blev liggende som død på jorden. Tjeneren havde måttet ligge til sengs i tre måneder og rejste siden bort til en anden by af frygt for præsten.

En anden gang kom en af Pachecos tjenestepiger bærende på en stor potte vand fra Anna Salazars hus. Hende slog han med dørlåen, så hun lå i 12 timer uden at kunne tale og måtte holde sengen i to måneder. Pacheco kunne også fortælle, at hans hustru engang havde været alene hjemme med låste døre; da havde præsten dundret på døren, og da hun ikke lukkede op, skældt hende ud med de mest ærekrænkende gloser. Pacheco mindede endvidere om dengang, Niels Andersen havde givet soldaterne ordre til at skyde på ham, da han i båd var på vej for at give Leyel besked om, hvorvidt hans forsøg på at bringe præsten til at overgive fæstningen var lykkedes.

Juan Borges, en anden højt anset portugiser, hvem Leyel nylig havde sendt med som tolk i en delegation til kongen af Candy, kunne også melde om et overgreb, skønt af de mindre graverende. Niels Andersen havde forelsket sig i hans papegøje, og en dag trængte han ind i huset sammen med to af fæstningens soldater og bortførte simpelthen fuglen. Under forhøret nægtede Niels Andersen pure, at det var gået sådan til. Papegøjen havde han fået forærende af en soldat, sagde han. Men ingen troede ham, og Leyel lod straks fuglen hente og aflevere til ejeren.

Endnu en portugiser, Manuel Machado, havde lidt overlast, hvad en dansk soldat Oluf Christensen kunne meddele af selvsyn. Han havde en dag set den nævnte Manuel Machado stå bundet til et anker efter ordre fra Berent Pessart; uheldigvis stod manden lige under Niels Andersens vindue, hvor præsten stod meget drukken. Christensen havde set ham tage vinduesstangen og kaste den ned i hovedet på den forsvarsløse portugiser, der havde fået et stort hul i hovedet. Det havde blødt meget slemt, som hovedsår gør, og manden havde måttet ligge to måneder i sengen, inden han kom sig.

En portugisisk handelsmand, Juan Alvarez, fra Negapatnam, der ofte kom sejlende til byen med varer i sin sampan, havde engang klaget for retten på Dansborg, hvor Jacob van Stackenborg da sad som øverste myndighed. Sagen var den, at den kvinde Niels Andersen levede sammen med uden at være gift med hende, var en slavinde tilhørende Alvarez' svigermor, hvorfor han forlangte, at præsten i det mindste burde yde hende erstatning for tabet. Herover blev Niels Andersen så vred, at han i retten slog Alvarez flere gange i ansigtet, til sidst stødte ham til jorden og blev ved med at slå og sparke til ham. Van Stackenborg havde ikke gjort noget ved sagen, og heller ingen af de andre tilstedeværende havde haft mod til at gribe ind; Niels Andersen må

åbenbart have været en meget stor og stærk mand, og når han var vred, var der ingen, der turde stå frem.

Poul Nielsen havde overværet optrinet i retten og syntes, det var en skandale, at øvrigheden på Dansborg lod den drukne præst te sig, som han ville. Man havde dog kunnet tilkalde hjælp. Om ledelsen ikke har kunnet stole på soldaterne i en sådan situation får stå hen; måske var det viljen, der manglede.

I hvert fald havde Alvarez fået så ilde en medfart, at han måtte holde sengen og årelades adskillige gange, inden han genvandt sit helbred. Han vovede ikke siden at komme til byen med sine varer. Også andre handelsfolk blev bange for at komme til Tranquebar, hvilket naturligvis i høj grad skadede byens handel og toldindtægterne.

En japansk soldat, Thomas Dono, der gjorde tjeneste på Dansborg og en aften havde stået vagt på volden, hørte, at Niels Andersen kom i et vældigt skænderi med Pessart nede i gården. Da det begyndte at gå over til håndgribeligheder, løb Dono ned for at komme prææsidenten til hjælp; men præsten havde da jaget ham en daggert i brystet. Det havde blødt kraftigt; men han kom sig dog. Således havde den drukne præst regeret i byen, sloges både med van Stackenborg og soldaternes vagtmester Erkmand, ja, angreb alle uden persons anseelse som en vild tyr, en utæmmet tiger. Vidnet tilføjede, at Tranquebar ved præstens fremfærd kom i stor vanære i hele Ostindien, og at Niels Andersen Udbyneder bragte åbenbar spot og ringeagt over Hans Majestæts kastel og alle danske.

Også muslimerne i byen indgav en skriftlig klage til retten affattet på portugisisk. De nævnte, hvorledes Niels Andersen engang i drukkenskap havde slået en fattig handelsmands hest ihjel en markedsdag og desuden slået fire store lerkar med olie i skår. Han havde også mishandlet en af de fornemste blandt dem, en mand ved navn China Maraa, hvem alle opperhovederne i Tranquebar havde benyttet som tolk hos naiken af Tanjore, og som gang på gang havde hjulpet danskerne i deres forhandlinger med naiken, en uvurderlig hjælp, da han jo kendte landets skikke. Ham havde Niels Andersen også slået med sin stok, forfulgt ham med hug og slag på gaden for til sidst at sætte ham i bolt og jern og lænke ham til et stort træ uden for sin dør – en behandling, der havde voldt den største forargelse i byen. Også en anden mand, Chenata Pule, havde præsten slået og havde dertil taget svinelort fra gaden og stoppet det i munden på ham, en modbydelig ting at gøre og dobbelt afskyeligt, når man ved, med hvor stor

væmmelse muslimer betragter svinet og holder det for et urent dyr, hvis kød de under ingen omstændigheder vil spise.

Endelig nævnte man en indisk kone, Waidy, der ofte kom til byen for at sælge brænde. En dag, hun brød op for at tage hjem til sin landsby en halv mils vej borte, kom hun forbi Niels Andersen, der stod i døren til sit hus med en stor sten i hånden, og han for ud og slog hende i ansigtet og hovedet, så hun fik nogle slemme sår og blødte forfærdeligt. Man hjalp hende hjem til landsbyen, og her lå hun i seks måneder, måtte have lægehjælp for at blive rask og måtte til sidst sælge sin eneste søn, en dreng på en halv snes år, for at betale lægeregningen. Hun mødte i retten og fremviste et stort ar i ansigtet.

Til sidst vidnede også de danske soldater på Dansborg imod Niels Andersen, at han i drukkenskab slog løs på hvem som helst, om det så var van Stackenborg, skældte dem ud for hunde og slyngler og slog dem, så ingen kunne føle sig sikker på sit liv. Således havde han 2. påskedag slået Jacob Amagers højre arm i stykker og yderligere slået den af led, og på Jens Madsen havde han brækket et ribben, så manden længe havde ligget alvorligt syg.

Ovennævnte Jacob Amager og to andre soldater skildrede, hvordan de to gange havde måttet slæbe Niels Andersen ud fra et bordel i byen, hvor han omgikkes en vis Natalia; han var da ganske drukken og nøgen. En anden gang havde de indiske soldater, taliarerne, slæbt ham ved fødderne langs gaden op til Dansborg, så nøgen som han kom af moders liv til stor forargelse for hele byen.

Også den ansete friborger Michael von Danzig, der var kommet til Tranquebar med det første danske skib og havde boet der siden, kunne fortælle, at dengang, da Niels Andersen var sat i fængsel på grund af et voldeligt overfald på van Stackenborg, havde von Danzigs hustru født et barn, der ikke kunne leve. Han ønskede det døbt og gik med det til pastor Storm, som imidlertid sagde, at han ikke kunne døbe barnet, fordi han var afsat fra sit kald. Derpå gik faderen til Niels Andersen, som imidlertid nægtede at døbe det i fængselet; men van Stackenborg frygtede for sit liv, hvis han slap ham ud, så enden på det hele blev, at von Danzig selv måtte døbe sit barn, hvad enhver kristen jo har lov til at gøre.

Endelig kunne man fortælle, at Niels Andersen længe havde levet sammen med den kvinde, han nu endelig på Leyels kraftige henstilling havde bekvæmet sig til at ægte; men hende havde han slået sådan, at hun nu både var lam og krumbøjet. Dertil kom, at Leyel opfattede det

som majestætsfornærmelse og mytteri, at præsten havde spærret ham ude fra Dansborg og nægtet at bøje sig for kongens ordrer, skønt Leyel havde gjort ham bekendt med kongens instruks.

Da alle vidnerne var hørt, blev Niels Andersen spurgt, om han kunne vedkende sig disse ting. Han nægtede imidlertid pure og sagde, at det var altsammen opspind. Man vedtog da ligesom med pastor Storm at lade afholde pinligt forhør over ham og lod ham føre til pinestedet og bad ham da endnu en gang, om han dog ikke godvilligt ville skrive under, da det hele var så grundigt undersøgt og anklagerne underbygget af så mange vidneudsagn. Han bøjede sig da og skrev under. Dog hævdede han, at de nævnte personer ikke var døde af de hug og slag, han havde givet dem, men tilstod også, at han ikke havde forsonet sig med nogen af dem, førend de døde.

Retten skred da til at afsige dommen, som lyder:

“Eftersom af alle forbermedte Beskyldninger och disse Vidnesbyrd derover, så og efter fornævnte Herr Niels Andersen Udbyneders Egen Bekendelse noksom befindes at fornævnte Herr Niels Andersen Udbyneder skal have været Aarsag til forskrevne Quindes Personers May Giomars och Fransisca deres Død, så og at den Quinde Philipa Teixera, som fornævnte Herr Niels Andersen også haver slået och ilde trakteret som forbermedt, så at hendes Foster af fornævnte Niels Anderssen Udbyneder skulle være omkommemet, og dertil med befindes, at fornævnte Herr Niels Andersen Udbyneder udi mesten al den tid han hersammesteds på Fæstningen Danisborgh haver været, har han levet udi stedsevarende Drukkenskab, Løragtighed, Slagsmaal, Overlast, og sig forholdt udi Et såre U-Christeligt och U-gudeligt Levned, som haver været forargeligt och grueligt for alle Mennesker, som forbermedt.

Hvorfor vi Underskrevne Rådspersoner efter vores Allernådigste Konnings Artikler og Instructioner hermed have dømt fornævnte Herr Niels Andersen Udbyneder fra sit Liv. Og skal han Indstikkes udi en Sæk med Sten udi og dermed kastes og druknes udi Havet her uden for Reden for denne Fæstning Danisborgh, huilket også tjener alle og Enhver til Exempel, sig for sådanne onde Gerninger at tage vare. Og hermed alle fornævnte Herr Niels Andersen Udbyneder hans fortjente Månedspenge at være Confiskeret, og forbermedte vores Allernådigste Konning hiemfalden.

Hvad andet Gods med Hus og Andet, som ikkun er af ringe Værd han efterlader, det samme skal hans efterladte Hustru ved Navn

Monica tilhøre og hun det altsammen at Nyde og beholde, dermed sig at Ernære och Underholde.

Til Vitterlighed har vi Underskrevne med Egne Hænder Underskrevet. Actum udi Fæstningen Danisborgh på Kysten Coromandel, den 3. Octobr. Anno 1645.” Underskrevet W. Leyel, Jørgen Hansen, Poul Nielsen, Anders Nielsen, Simon Jansen, samt med højbådsmand Amund Olufsens segl og mærke.

Trods de mange overgreb præsten havde begået, havde han dog, når han var ædru, været en helt anden mand, og navnlig i begyndelsen en flittig, lærd og god præst. Man erkendte, at det var Christen Storm, der havde forledt ham til det drukkenskab, hvorefter alle ulykkerne udspandt sig. Og der skete det ejendommelige, at rådet, nogle dage efter at dommen var afsagt, modtog en række bønner fra de kristne, både blandt europæerne og inderne, om at benåde ham eller i hvert fald skænke ham livet.

Rådet lod sig da formilde af disse begæringer og ændrede dommen til landsforvisning. Det hedder: “Eftersom alle og enhver af vores Christne, såvel de Blanke Personer med deres Hustruer, desligeste alle disse Indianske Christne dersammesteds, haver med megen Instantia med bøn og begæring anmodet Commandeuren og os Underskrevne, at fornævnte Herr Niels Andersen Udbyneder måtte benådiges og skænkes hans Liv. Så har vi underskrevne hermed på Kongelig Majestæts vegne benådet fornævnte Herr Niels Andersen Udbyneder på sit Liv. Dog skal fornævnte Herr Niels Andersen forsværge og rømme dette Land, og aldrig skal fornævnte Herr Niels Andersen Udbyneder formå at komme på kysten Coromandel, meget mindre hid til Fæstningen Dansborg eller Byen Tranquebar. Dersom han befindes på denne Kyst Coromandel, da skal Øvrigheden, som betjener højbemeldte vores allernådigste Konge her på Fæstningen eller på andre Steder eller Pladser på fornævnte Kyst Coromandel, straks lade angribe og antaste fornævnte Herr Niels Andersen Udbyneder, og da straks efter ovenbemeldte Dom lade ske Execution på fornævnte Herr Niels Andersen Udbyneders Liv udi alle måder, som ovenbemeldt foruden al Naade. Hvad videre udi ovenbemeldte Dom er dømt og afsagt om fornævnte Herr Niels Andersen Udbyneders hans fortjente Maanedspenge og efterladende Gods med Hus og andet, dermed skal forholdes efter fornævnte vores Dom udi alle maader.” Denne tilføjelse til dommen er dateret den 8. oktober.

Niels Andersen blev derefter sejlet til Ceylon og sat i land et øde sted på kysten med en smule føde og efterladt til sin skæbne. På en eller anden måde lykkedes det Herr Niels at komme videre til havnebyen Cotiari, der med mellemrum blev besøgt af Kompagniets skibe, der anløb stedet dels for at handle, dels for at få skibene repareret. Tilsyneladende ændrede han ikke sin levevis og satte ondt blod for danskerne, hvor han kunne komme til det. Hans kone Monica fik lov at beholde hus og bohøve, men mandens løn var hjemfalden til kongen, så det er ikke godt at vide, hvad hun levede af; formodentlig har Kompagniet tilstået hende en slags enkepension, som det var tilfældet med andre enker efter fæstningens mænd.

KAPITEL 9

BERENT PESSARTS SKÆBNE

Som omtalt var Berent Pessart afsejlet fra Tranquebar den 5. juni 1644, nogle få dage inden Leyel ankom dertil. Med sig havde han taget alt, hvad han kunne få fingrene i af Kompagniets varer, penge og udstyr, navnlig ventede han sig meget af sine rokkeskind, som man sagde indbragte tårnhøje priser i Japan, hvor man fremstillede forskellige luksusartikler af skindene. Hollænderne havde opdaget dette marked i Japan i 1635 og fundet, at skindene kunne sælges der med en fin fortjeneste. Hollænderne havde så gjort forsøg på at opkøbe alle rokkeskindene fra San Thomé og hele kysten for at få et monopol; men på en eller anden måde havde Pessart åbenbart haft held til at skaffe et anseligt parti af de eftertragtede skind. De lå omhyggeligt stablet i lasten på "Dend gode Haab", som han forventningsfuld havde døbt den lille jagt, han havde købt af portugiserne i Negapatnam. Muligvis havde han drømt om at gøre en fantastisk god handel og komme tilbage til Dansborg med så rigt et udbytte, at Leyel ikke ville kunne hævde sig over for ham. Eller havde han kappet al forbindelse til Kompagniet? I hvert fald ville han bort fra den forhadte Leyel og de ydmygelser, han ville komme ud for på Dansborg. Men manden var noget af en fantast, og hans drømme har nok været temmelig urealistiske.

Pessart var sejlet østover for igennem Malaccastrædet at komme videre til Japan. Hollænderne havde imidlertid erobret Malacca fra portugiserne i 1641, og Det hollandske Ostindiske Kompagni holdt skarpt øje med hvilke skibe, der passerede Strædet. Det tåltes ikke, at andre nationer tog noget fra hollænderne, som søgte at hævde et monopol på krydderihandelen med øerne.

Da Pessart var kommet ind i strædet, blev der vindstille, og mens man lå og ventede på vind, fordrev mandskabet som sædvanligt tiden med at drikke; formodentlig var der endnu forråd af Leyels gode kanariske vin ombord. Der lå imidlertid et hollandsk skib i nærheden, og hollænderne sendte deres styrmand over for at spørge, hvad det var for et skib, og hvor de agtede sig hen. Styrmanden blev straks inviteret til at drikke med; men det blev en blandet fornøjelse, for danskerne var ved at være fulde. Det ene ord tog det andet, og snart kom

styrmanden i klammeri med Pessarts skipper, Michel Evertsen. Det blev et regulært slagsmål, som hollænderen kun slap fra med iturevet tøj og adskillige sår.

Da styrmanden nåede tilbage til sit skib, og officererne så, hvordan han var blevet tilreidt, blev de hurtigt enige om, at man ikke kunne tolerere en sådan behandling, og da de syntes, der var noget fordægtigt ved skibet – Pessart har næppe turdet fortælle, at de ville til Japan, og har formodentlig hakket i det, da man spurgte, hvor de agtede sig hen – sendte hollænderne en båd over med bevæbnede folk, der havde let spil over for de temmelig berusede danskere. Disse prøvede nok at gøre modstand, men kunne formodentlig dårligt stå på benene. Pessart blev såret i foden af et spyd og taget til fange med det øvrige mandskab. Hvor mange sårede og dræbte, der har været, kan ikke siges; men det oplyses, at “Christianshavn”s forhenværende styrmand Peter Sivart og flere andre døde på vej til Batavia, og det kan jo udmærket være sket her. De overlevende danskere blev indespærret i lasten, et hollandsk prisemandskab kom ombord, og skibet blev taget med til Malacca.

Her sad danskerne nu i fængsel i tre måneder, mens “Dend gode Håb” blev erklæret god prise og konfiskeret med alt sit gods.

Pessart, der jo tidligere havde boet i Batavia og haft en vis position, protesterede imidlertid så kraftigt, at myndighederne til sidst indvilligede i at bringe skib og mandskab til Batavia og lade sagen komme for retten der. I Batavia tog man skibets gods, ror og sejl i forvaring, og det varede hele seks måneder, inden Pessart selv slap fri. Batavia var berygtet for sit usunde klima, og i den lange ventetid døde yderligere ti af Pessarts 36 mand. Ved ihærdige anstrengelser lykkedes det ham omsider at få sit skib udleveret og de sørgelige rester af mandskabet frigivet; men rokkeskindene, han havde ventet sig så meget af, blev konfiskeret, og det blev ham forbudt at sejle til Japan.

Sagen var den, at handel med det lukkede Japan var et ømtåleligt og farligt foretagende. I 1640 havde portugiserne sendt et gesandtskab til Japan i et forsøg på at etablere handelsforbindelser. Japan ønskede imidlertid ingen kontakt med omverdenen, og for at markere dette blev 61 medlemmer af delegationen uden videre henrettet og deres hoveder sat på stager til skræk og advarsel for andre europæere med lignende planer. Nogle få blev holdt i live og sendt tilbage for at fortælle deres landsmænd, at de i høj grad var uønskede.

Hollænderne havde haft mere held med sig. De havde netop i 1641 fået anvist en lille ø ud for Nagasaki, hvor de fik lov til at oprette, hvad man kunne kalde en lukket handelsstation, et sted hvor de kunne ombytte deres gods med japanske varer; men de måtte ikke bevæge sig uden for øen, og al handelen blev meget nøje kontrolleret af japanerne. Hele ordningen var ny og forholdet så ømtåleligt, at man bestemt ikke ønskede, at andre europæiske nationer skulle ødelægge det hele ved at blande sig.

Efter seks måneders fangenskab fik Pessart og hans folk deres jagt igen, og i stedet for rokkeskindene forsynede man ham med en ladning bestående af peber, kanelbark, lærred og andre tekstiler, samt noget jern; men tilsyneladende skete det på betingelse af, at han med denne last skulle sejle til Manila på Filippinerne og udspionere byens havn og forsvarsværker, idet hollænderne havde planer om at angribe spanierne dér og få herredømmet over øerne.

Pessart gjorde opmærksom på, at han havde mistet så mange mænd, deriblandt sin styrmand, at en sådan rejse vanskeligt lod sig gennemføre. Guvernøren, Anthony van Diemen, skaffede ham da ti nye folk, hvoraf de ni var danskere, formentlig folk kommet til Batavia med hollandske og engelske skibe, "slette folk" kaldes de. Den tiende, den nye styrmand, var derimod hollænder, hvilket nok ikke var tilfældigt. Det blev senere understreget, at Pessart udtrykkeligt havde bedt om at få en dansk styrmand; men hollænderne havde sagt, at en sådan ikke kunne skaffes. Folkene påstod ligeledes bagefter, at de ingen anelse havde haft om, hvor skibet agtede sig hen, og først da de var i rum sø, kaldte Pessart mandskabet sammen, lod dem aflægge troskabsed til den danske konge og fortalte dem, at de skulle til Manila.

På en eller anden måde fik Level nys om planerne, og da han blev bange for, at det kunne skade den danske handel, følte han sig nødsaget til at underrette den spanske general, der netop det år kom fra Manila til Macassar. Mistede danskerne muligheden for at handle i Macassar, ville det være et meget alvorligt slag, og hvad andet kunne man vente, hvis det blev bevist, at en dansk kaptajn havde spioneret i Manila til fordel for hollænderne.

Da de nåede Filippinerne, havde Pessarts hollandske styrmand vanskeligt ved at finde frem til Manilabugten og kom ved en fejltagelse ind i en anden bugt, hvor de kastede anker i håb om at finde nogen, der kunne anvise vejen. Der syntes imidlertid ikke at være mennesker; men man besluttede at blive nogle dage og forsyne skibet med vand

og brænde og lappe sejl. De blev så liggende i otte dage; men på den syvende var Pessart taget ud med jollen og nogle folk for at kaste vod i bugten. De fangede da også tre store fisk, og folkene lejrede sig på stranden, mens Pessart selv gjorde fiskene i stand og kokken tændte ild.

Men mens de var beskæftigede hermed, sneg nogle indfødte sig frem af skoven med deres bue og pil, skød Pessart, styrmanden og en laplænder, som havde tjent Pessart i lang tid. Det lykkedes Pessart at vakle ud til jollen, hvor man halede ham og tjeneren op, mens han stønnede: "Hjælp mig ind, eller jeg er en død mand!" Der lå kun én åre i jollen, så man måtte ro med tofterne, men slap da ud til jagten. Pessart havde ikke sagt et ord mere og var allerede død, da man fik ham ombord. Om natten begravede man ham på en lille ø i bugten. En trist afslutning på mandens store drømme.

Da kaptajnen var død og styrmanden såret, overtog Michel Evertsen kommandoen, og man besluttede at fortsætte til Manila, da man nu var nået så langt. Det tog dem imidlertid hele ti dage at finde frem til byen. Her blev man godt modtaget af spanierne, og Evertsen fik solgt godset, endda yderst fordelagtigt, idet det hed sig, at de varer, der i Batavia var vurderet til 12.000 rigsdaler, blev solgt i Manila for 40.000.

Mens Evertsen tog sig af handelen, roede den hollandske styrmand rundt i havnen, målte dybder og tegnede kort over havnen og fæstningsanlæggene. Ingen syntes at fatte den ringeste mistanke. I november var de begge færdige med deres gøremål, og skibet lå allerede klar til afrejse et stykke fra byen, da en storm blæste op. Michel Evertsen besluttede derfor at udsætte afrejsen – en skæbnesvanger beslutning – for den nat brød en af Pessarts slaver, en mand ved navn Isak, ud fra det fængsel, hvor han havde siddet indespærret for en eller anden forseelse. Han var optændt af begær efter hævn for den behandling, han havde fået, så da det lykkedes ham at svømme i land, opsøgte han kommandanten for en af de spanske fæstninger og fortalte, at skibet kom fra Batavia og havde hollændere ombord, og at han havde set den hollandske styrmand måle dybden overalt i bugten og tegne skitser af fæstningsværkerne. Alt dette blev naturligvis straks meldt videre til den spanske guvernør i Manila, der straks sørgede for, at "Den gode Haab" blev standset. Skib og gods blev beslaglagt og undersøgt. Ombord fandt spanierne styrmandens skitser og optegnelser, samt en instruks fra de hollandske myndigheder i Batavia. Der var ingen tvivl mulig. Efter gældende spansk lov fik mandskabet tilstillet

en advokat til at føre deres forsvar og fik lov at anke dommen til kongen af Spanien; men det kunne ganske vist vare flere år, før der kom svar. Imens blev mandskabet sat i jern på galejerne, mens skipperen Michel Evertsen og bartskæren Joakim Caulitz blev sat i fængsel og dømt til døden som spioner. Tre af sømændene blev forhørt under tortur; men da de intet vidste om spionagen, kunne de heller intet fortælle.

Da Leyel i forsommeren 1646 var i Macassar på handelstogt med "Christianshavn", fandt han, at der var indløbet et brev til bestyreren af logen dér. Det var dateret den 8. januar 1646 i Manila og underskrevet af tretten mand af Pessarts gamle besætning.

Heri hedder det: "Men om Natten er en Lascaris (en indfødt sømand) svømmet i Land og sagt, vi var Hollændere og Skælme og Tyve og Landsforrædere og Spioner, hvilket er Løgn, vi ved intet mere deraf end det Barn, der fødes i Nat. Så tog Øvrigheden os til Fange og satte os i hver sit Hus, så vi ikke kunne snakke sammen, og forhørte os. Vi har sagt Sandheden, de har pint tre af os; men de sagde kun Sandheden, og den vil vi dø for. De har Skib og Gods og har sagt Skipper og Styrmanden Døden til to gange. De har sat os fattige Folk, bortset fra Skipper og Styrmand på Galejerne og har skåret Hår og Skæg af os og gjort os til Slaver, sigende vi skal bie til Besked kommer fra Spanien eller Danmark." Videre hedder det: "Vi er så elendige som nogen i verden, får intet at æde uden en Håndfuld Ris. Skipper Michel er så hårdt fangen, at han ikke kan skrive Eder til."

Efter at have erfaret hvor skævt det var gået Pessart og hans besætning, skrev Leyel et brev til guvernøren for Filippinerne, hvori han bedyrede de fangne danskeres uskyld i den spionage, de var anklaget for, og begærede deres løsladelse, samt frigivelse af skib og gods, som han understregede tilhørte den danske konge. Han påpegede også, at når Pessart af hollænderne blev pågrebet i Malaccastrædet, var han der ikke i nogen ond hensigt, men simpelthen fordi det var den korteste vej fra Indien til Japan. Han beklagede, at man alene ud fra den flygtede slaves vidnesbyrd havde fængslet de danske søfolk og konfiskeret kongens ejendom.

Brevet blev sendt i kopi til den portugisiske vicekonge i Goa, for at han kunne ekspedere det videre til sin konge. Endvidere sendte Leyel både med engelske og hollandske skibe brev hjem til kong Christian og fortalte hele hændelsesforløbet i håb om, at kongen ad diplomatisk vej kunne udrette noget.

Leyel skrev endvidere til de fangne danskere i Manila, fortalte at han havde skrevet til guvernøren for at bedyre deres uskyld i spionagen og havde begæret deres frigivelse, samt protesteret imod den skade, der ved beslaglæggelsen af skibet var tilføjet de danske interesser. Endvidere oplyste han, at han allerede det foregående år havde omtalt deres rejse til Manila i breve, han havde sendt kong Christian med hollandske og engelske jagter og håbede nu, at kongen kunne udrette noget til deres frelse. Selv ville han arbejde videre på at få dem fri: “dertil jeg ingen Flid skal spare”. Men selvfølgelig er Leyel også på Kompagniets vegne interesseret i eventuelt at kunne redde nogle af de beslaglagte værdier og beder derfor brevskriveren oplyse ham om, hvor mange penge spanierne har konfiskeret. Man vidste også, at Michel Evertsen havde skrevet et brev til sin søster i Tranquebar fra fængselet; men brevet var blevet konfiskeret. Til slut forsikrer han endnu en gang, at han skal gøre sit bedste, også for Evertsen og Caulitz.

Kilderne fortæller os ikke mere om de stakkels søfolks endelige skæbne. Man tør dog nok tvivle på, at de nogensinde slap fri. Pessart havde været dem et dyrt bekendtskab.

LAUS DEO IN TRANQUEBAR

I Tyskland havde Christian IV søgt at modvirke svenskernes voksende indflydelse, og da svenskerne i forvejen var blevet tirret af kongens gentagne forhøjelser af Øresundstolden, ville de ikke længere se passivt til. Samme dag som Hannibal Sehested holdt bryllup med kong Christians datter Christiane, den 6. november 1643, rykkede svenskerne uden krigserklæring ind over Holstens grænse anført af feltmarskal Lennart Torstensson. Han besatte hurtigt hele Jylland, svenskerne angreb samtidig Skåne, og der blev kæmpet til søs ved Lister Dyb og Kolberger Heide. Danskerne kunne ikke klare sig, og i sensommeren 1645 måtte Christian underskrive en forsmædelig fred.

Nyhederne om alt dette nåede kun langsomt ud til Indien; men det blev efterhånden klart for danskerne derude, at i sådanne krisetider havde hverken kongen eller Kompagniet midler til at udruste nye skibe. I Tranquebar kunne man følgelig ikke vente hjælp hjemmefra. Man måtte se at få det hele til at gå uden. Og der var mange problemer. Pessarts regimente havde efterladt Leyel i en meget svag position. Det var jo meningen, at "Christianshavn" straks skulle være sendt hjem med en god ladning; men dels var der ingen ladning parat, dels kunne det i den nuværende situation ikke forsvares. Man kunne frygte, at skibet ville blive opsnappet af svenskerne, så længe der var krig. Kom der fred, kunne man måske nok skaffe en antagelig ladning; men der var endnu en stor vanskelighed, for Leyel mente ikke, man kunne afsætte mandskab til at føre skibet hjem.

Mandskabsmangelen var igennem årene en stadig irritation for ham. Skulle der overhovedet være et dansk støttepunkt herude, måtte Dansborg være ordentlig bemanded med en solid styrke danske soldater. Der kunne nok suppleres med indiske taliarer; men uden en ryggrad af danskere faldt det hele sammen. Problemet var det stadige svind i antallet af duelige folk. Klimaet var usundt for europæere. Mange døde, andre løb bort, og andre igen var så fordrukne, at de ikke dueede meget. Således skriver Leyel i en rapport fra 1644, at der kun fandtes 17 "blanke" på Dansborg, og så var endda mindst ti af dem mænd fra andre nationer, englændere, portugisere, hollændere, og to af danskerne var så langt ude i drikkeriet, at de ikke var noget til.

Foruden til bemanning af fortet skulle der jo også bruges folk på skibene. Her gjaldt det samme, at man måtte hjælpe sig med ganske få danskere og supplere med de få europæere, man kunne finde, og ellers med asiatiske søfolk, de såkaldte laskarer, der igennem årene har ydet en stor indsats. Navnene på de få duelige danskere går hele tiden igen, så man til sidst synes, man begynder at kende dem. På “Christianshavn” var kaptajnen stadig den stoute Jørgen Hansen Riber; overstyrmand var en tid lang Nicolaj Samson, hvem englænderne kaldte den rigeste og mest belevne sømand, danskerne overhovedet havde i Indien. Samson hed vist for øvrigt ikke sådan, men stammede fra Samsø, hvorfor han på dansk kaldtes Nicolaj Samsing, ligesom Jørgen Hansen, der åbenbart stammede fra Ribe, får tilnavnet Riber, og Poul Hansen får tilføjelsen Korsør. (De danske navne var på denne tid så stereotype, at man i mandskabslisterne meget ofte ser hjembyen angivet efter navnet). Det har formodentlig været englænderne, der har givet Samson det nye navn – rimeligvis var han så stor og stærk, at det passede godt til ham. Han havde i nogle år ført “Skt. Jakob”, indtil det forliste i Bengalen, og var en af de få, der slap derfra med livet i behold og nåede tilbage til Tranquebar. Derefter blev han af Pessart benyttet som skipper på jagten “Fortuna” og senere af Leyel som skipper på “Valby” og ved én lejlighed som gesandt til kongen i Kandy på Ceylon.

Også højbådsmanden på “Christianshavn”, Amund Olufsen, nævnes en del – han har som nævnt åbenbart hverken kunnet læse eller skrive, idet han altid nøjes med at sætte sit segl under dokumenterne. Ialt synes skibet på denne tid kun at have haft en besætning på 38 mand, hvoraf de fleste endda formodentlig har været udlændinge eller laskarer.

Anders Nielsen, hvem Claus Rytter havde gjort til købmand på “Den forgyldte Sol” på sin rejse til Macassar i 1642, blev også en af Leyels bedste støtter; det var ham, han udnævnte til at være sin stedfortræder eller interimsoverhoved, som det hed, på Dansborg, når han selv var på rejse, og Anders Nielsen viste sig da også at være en særdeles dygtig og pålidelig støtte, der i høj grad viste sig at være sin opgave voksen, da naikens hær angreb byen, og han måtte lede forsvaret. Senere benyttedes han både på et gesandtskab til naiken i Tanjore og som købmand på rejse til Macassar.

Poul Nielsen var også en af Leyels trofaste støtter. Han var kommet til Indien vistnok allerede med “Skt. Jakob” eller “Skt. Anna” og

havde en tid været købmand på logen i Pipeley, hvorfra han slap bort efter at være fængslet af bengalerne. Endelig er der et par mænd, Leyel benytter som kaptajn på de to jagter, nemlig Simon Torstensson og Simon Jansen van Medenblick – det sidste navn tyder på, at manden var hollænder.

Det var disse 6-7 folk, der stort set synes at være de eneste Leyel turde betro noget videre ansvar, og han måtte stadig rokere rundt med dem for at klare opgaverne. Der var tydeligt alt for få, og i brevene hjem til Kompagniet beder han altid om flere dygtige folk. Indtil de kom, måtte hullerne udfyldes som han bedst kunne: “vi må ro med de Årer, vi har”, skrev han.

Der var heller ikke for mange skibe. “Christianshavn” samt de to jagter “Fortuna” og “Valby” udgjorde hele flåden, dog suppleret med det fra bengalerne erobrede “Skt. Michael”, ligesom der var mulighed for at købe de lokale sampaner.

I de fem år Leyel var leder af Kompagniet i Indien kom der hverken skib eller folk, og tilsyneladende heller ikke brev hjemmefra. Leyel var derimod omhyggelig med at sende udførlige rapporter hjem, og det er fra disse, der nu findes opbevaret i Rigsarkivet i København, at vi har mulighed for at følge hans færd.

I disse år gik hollænderne frem overalt; men, skriver Leyel, deres ofte brutale fremfærd gjorde, at “Hollænderne begynder nu overalt at være ilde lidt og anset i Indien på alle Pladser og overalt mere frygtede end elskede, og Indianerne vil hellere handle med os og Englænderne end med dem”.

Om Tranquebar skriver Leyel i november 1644, at mange portugisere flytter til byen, da de er blevet tvunget bort fra Porto Novo, Negapatnam, San Thomé og fra Ceylon, hvor hollænderne i 1639 havde erobret Trincomalee. Portugiserne føler sig allevegne trængt af hollænderne, der med alle midler søger at udvide deres magt i Fjernøsten. Således havde hollænderne i 1643 angrebet Ceylon med en flåde på 14 skibe og 2.500 mand, dog uden held, idet de mistede halvdelen af deres folk. I 1644 havde de ligeledes måttet opgive et angreb på det gamle portugisiske støttepunkt Goa på Indiens vestkyst. Men andre steder havde de mere held med sig. Leyel sikrer de flygtede portugisere fuld frihed under dansk beskyttelse og retssikkerhed. En del af tilflytterne ansættes som soldater og småembedsmænd, mens andre deltager i kysthandelen. Også mange “sorte” flytter til byen, hvor handelen er blomstret op. På denne måde vil byen snart være lige så stor som

Helsingør, hævder han. Der er fuld religionsfrihed. Leyel lader naturligvis hinduerne beholde deres templer og muslimerne deres moskeer, men giver også de tilflyttede portugisere ret til at bygge en stor katolsk kirke – den bliver på størrelse med Holmens Kirke, mener han. Han synes her at have været mere frisindet end flere af hans folk. Et brev til ham dateret den 11. juli 1644 fra Niels Andersen Udbyneder, Frans Erkmand og den i Tranquebar højt ansete friborger Michel von Danzig nævner, at katolikkerne ved deres præst, Padre Augustino Lend, beder om tilladelse til at købe Herr Christen Pedersen Storms hus “for deres Helligdoms brug”. Brevskriverne beder Leyel afslå det, da de frygter, at deres børn vil blive påvirket af katolicismen. De indrømmer, at de er bange som gåsen, der tillader ræven at komme ind, som så åd både hende og hendes unger. Men Leyel lod sig åbenbart ikke skræmme.

Om handelen skriver han, at den bedste handelsplads på øerne fortsat er Macassar. Kongen dér er dem gunstigt stemt. Pessart har imidlertid efterladt en gæld på 5.500 realer, som Leyel dog håber snart at få bragt ud af verden.

I logen i Bantam sad den bundhæderlige Herman Clausen Rugmand, der havde stået for logens opførelse og indretning, siden Claus Rytter havde efterladt ham her i marts 1643. Han var imidlertid blevet alvorligt syg og formåede nu den hollandske guvernør i Batavia til at lade et hollandsk skib transportere ham til Dansborg, hvortil han ankom den 2. september 1644. Han døde nogle få timer senere, men nåede dog at aflevere den kapital i penge og sølv på 4.000 Stück von Achten, som Claus Rytter havde efterladt hos ham.

Allerede næste dag blev hans bo på sædvanlig vis solgt på auktion, idet man fuldt ud respekterede hans ønske om at overlade en vis sum til hans fæstemø Maria Lopez. Boet angives at have haft en samlet værdi på en smule over 10.000 pardous. Alt står nøje opført i regnskaberne, hvoraf det kan ses, at Leyel købte en hel del sølvsager “til taffelen”, som der står: et forgyldt konfektfad, 12 sølvfade, 2 saltkar, 2 bægere, samt en forgyldt kalk. Jørgen Hansens køb er mere praktiske: 1 langbøsse, 1 daggert, 1 ulden skjorte, 2 sorte skobånd, og 5 kraver. Herman Clausen må siges at have været en endog meget velhavende mand ligesom Nicolaj Samson. Man må formode, at de ansatte har haft lejlighed til at handle for egen regning – hvilket åbenbart må have været om ikke lovligt, så dog noget man så igennem fingre med. I hvert fald synes Leyel at have gjort det samme, som det senere vil fremgå.

Der blev ført omhyggelige regnskaber i Tranquebar. I dag studser man nok ved at se, at alle regnskaberne som indledende overskrift bærer ordene: “Laus Deo in Tranquebar”, priset være Gud i Tranquebar. Claus Rytters journal begynder forøvrigt også med ordene “Laus Deo. I den hellige Trefoldigheds Navn”. Man var godt klar over, det var lange og farlige rejser, man begav sig ud på, og at mange gik til grunde under livet i troperne.

Af regnskaberne kan man f.eks. få en smule indblik i toldindtægterne i Tranquebar i 1644. Den daglige indtægt fra byen selv er ofte kun på et par pardous. Til gengæld er tolden på skibene betydeligt større, f.eks. nævnes told på en skibsladning arrak: 40 pardous; af et hollandsk skib, som lastede 1654 stykker lærred, blev det 41 pardous; og en inder Rama Pules jagt, der skulle til Malacca, ligeledes med lærred, måtte betale 37 pardous. Den samlede indtægt for juli 1644 blev 325 pardous, for august 564, for september 769, for oktober 739, og for november, da sæsonen er slut, kun 394 pardous; men alt ialt var det en ganske pæn indtægt. Nogle år senere er indtægten imidlertid faldet mærkbart: i november 1647 er den f.eks. kun 66 pardous, i december 109 og i januar 1648 kun 163 pardous.

Et par dage efter Herman Clausens død sejlede Leyel med “Fortuna” op til Emeldy for igen at tilbringe vinteren der. Masulipatnam var stadig fuldstændigt lukket for danskerne, så længe de ikke kunne afvikle deres store gæld til købmændene dér.

Så længe bengalerne ikke ville gå ind på hans betingelser, agtede Leyel at fortsætte kaperkrigen. Det var jo langt den bedste metode til at skaffe kontanter til Kompagniets skrantende økonomi, og risikoen derved var ubetydelig. For at gøre krigen officiel udsendte han nu en skriftlig krigserklæring på persisk. “Christianshavn” under Jørgen Hansen Riber og “Valby” under Simon Jansen havde han allerede i august sendt på udkig efter bengalske skibe på vej hjem fra Tenasserim, Pegu og Achin. Bengalerne var imidlertid ved at være trætte af danskernes hærgen og bad om fred. Truslen fra kaperskibene var snart blevet en ødelæggende hindring for al handelen, idet de bengalske skibe overhovedet ikke turde forlade deres havne. Leyel var udmærket tilfreds med fredsfølerne, men bedyrede, at man skulle komme til at betale “nogle tønder guld”, inden han gav sig (en tønde guld var 100.000 daler). De menige søfolk har dog sikkert ønsket at fortsætte kapreriet, da det jo dels var spændende, dels gav dem en pæn ekstraintægt, de ellers ikke havde nogen mulighed for at skaffe sig.

I 1641 fik hollænderne i Masulipatnam af den lokale guvernør forbud imod at sælge deres nelliker og muskat, idet kongen ønskede at købe hele lageret og få monopol på handelen i hele sit rige for derved at tvinge priserne i vejret. Hollænderne betragtede imidlertid dette som et angreb på deres rettigheder og svarede med at blokere kysten af Golconda og kapre alle mohrske skibe på vej hjem fra Persien.

Danskerne var altså ingenlunde ene om overgreb over for den indiske skibsfart; men for Leyel var formålet med den danske kaperkrig i hvert fald officielt at tvinge Bengalen og dermed stormogulen til at yde en passende erstatning for de meget store tab, Kompagniet havde lidt på grund af de bengalske guvernørers fjendtlige handlinger. Først og fremmest tabet af "Jupiter", hvis strandning i 1625 bl.a. skyldtes, at den lokale nabob havde sat skibets kaptajn fast, netop som en storm blæste op, hvorefter skibet strandede, fordi der manglede kyndig ledelse ombord, og der ikke kom hjælp fra land. Dertil kom "Nattergalen"s forlis i 1626, hvor mandskabet var blevet holdt fængslet af den stedlige fyrste, indtil man betalte en løsesum på 20.000 rigsdaler; Pipeley-logens ødelæggelse i 1641, og forliset af "Skt. Jakob", der muligvis kunne være undgået, dersom guvernøren i Pipely havde været villig til at yde hjælp; men han havde blot set til og tilmed beslaglagt godset, hvilket Mourids Christensen, der var på Dansborg små 30 år senere, ganske vist fortæller var almindelig skik: dersom "et Fartøj, som støder nogen steds på Rev eller Grund, og (man) ikke selv strax kan få den af igen, men skal søge Hjælp; får Øvrigheden, som Landet og Grunden tilhører, det at vide, beholder han Skib og Gods, og Skibsfolkene fri at passere". Guvernøren synes altså at have fulgt den almindelige praksis, når han beholdt godset, men optrådte ulovligt ved at kræve løsepenge for mandskabet. Disse ulykker havde fuldstændigt slået bunden ud af Kompagniets pengekasse, og det var set med danske øjne ikke urimeligt at kræve erstatning.

Det kunne synes halsløs gerning for det uanselige danske Kompagni med sin lille flåde at vove en krig med bengalerne. Når det overhovedet var at tænke på, skyldtes det, at stormogulen ikke havde nogen flåde, og at de bengalske handelsfartøjer ikke var skikkede til at tage kampen op imod europæiske kanoner og skydevåben. Man ser da også gang på gang, at det indiske mandskab overhovedet ikke indlader sig i kamp, men flygter i bådene, når danskerne kommer. De havde jo heller ikke en ærlig chance.

Når begge jagterne "Valby" og "Fortuna" benyttedes til andre formål, savnede Leyel i høj grad skibe til at drive den mellemhandel, der sammen med toldindtægterne fra Tranquebar var den eneste normale indtægtskilde, når der ikke kom skib fra Danmark. Skønt der derfor var nok at se til på Dansborg, var han meget opsat på at få det bengalske fartøj, han havde erobret i februar 1644 og kaldt "Den lille Elefant", gjort sejlklar. Arbejdet hermed havde han som nævnt overladt til Hans Knudsen i Corengy. Allerede en uges tid efter at Leyel havde tiltvunget sig adgang til Dansborg, skriver han derfor til Hans Knudsen, at så snart han har fået skibet færdig, skal han sejle til Ceylon for at hente de elefanter, som kongen af Candy har lovet danskerne. Han beder Knudsen om at skaffe 30 gode matroser, helst kristne; men kan det ikke lade sig gøre, da gode mohrer. For ikke at risikere noget skal han på vejen sydover ikke anløbe hverken Narsapur eller Masulipatnam, men sætte kurs direkte mod Tranquebar. Og da det gælder om at holde bengalerne i uvidenhed om kaperskibenes bevægelser, hedder det i brevet: "Lad Eder intet formærke hverken for Mohrerne eller nogen anden, at Jagten "Valby" did kommer, på det de ikke skulle tænke noget utilbørligt." Brevet slutter med en formaning: "Forhaaber at I skikker Eder som Godtfolk bør, og staar hverandre troelig bi, hvorpaa jeg intet tvivler... Hermed befaler Eder udi den Allershøjestes Protection." Umiddelbart efterfulgt af spørgsmålet: "Lad mig vide Prisen paa Kaneel, hvad hver Bar koster."

Tre uger senere melder han, at "Valby" nu er klar til at afsejle mod Corengy. Skipperen, Simon Jansen, har fået 134 realer med til at dække Hans Knudsens udgifter, tillige med en hel del tovværk fremstillet lokalt af kokosbast, samt blokke til både det stående og det løbende gods på det erobrede skib fremstillet af en lokal håndværker. Endelig er der også sendt pumper med. Og Knudsen advares igen imod at lade noget menneske vide, hvor "Valby" skal hen. Overraskelsesmomentet er meget vigtigt. Bengalerne må aldrig vide, hvor de danske skibe befinder sig. Leyel skriver, at han selv snart følger efter med "Fortuna" og venter så at kunne få "Den lille Elefant" med på kapertogt. "Men lad intet Menneske vide af min Komme at sige. Og naar "Valby" gaar til Sejls, sig at det skal til Tranquebar."

Da Leyel med "Fortuna" selv når frem til Corengy i september 1644, bliver han dybt skuffet, da det viser sig, at "Den lille Elefant" stadig er langt fra at være sejlklar. Hans Knudsen synes på grund af drikkeri at have forsømt arbejdet, og da Leyel bebrejder ham hans

smøleri, bliver Knudsen så grov, at Leyel beslutter at overlade arbejdet til en anden og tage Knudsen med ombord "for at forekomme al Ulykke". Manden ser ud til at have været en noget forfalden sviregast, men formodentlig ikke uden en vis charme. Der er næppe tvivl om, at Leyel godt kunne lide ham; den sommer havde han således skrevet en række breve til ham fra Dansborg i en næsten fortrolig tone. Men Knudsen var åbenbart for slap, han havde f.eks. i 1641 siddet "i bollen" i seks dage ombord på "Christianshavn" for drukkenskab og forsømmelighed. At han har været glad for de våde varer fremgår også af en pudsig lille billet, han skrev til skipperen Jørgen Hansen den 31. maj 1641, da skibet endnu lå ved Tenerife: "beder jeg Eder gerne, at I ikke bliver vred, fordi jeg er i Land, thi jeg er hos Selskab, og hermed drikke vi Eders Skål, Eder hermed Gud befalet."

Arbejdet med at få "Den lille Elefant" gjort sejlklar blev overdraget et par andre mænd, og da de var noget uerfarne, bad Leyel en bekendt blandt de hollandske købmænd om at stå dem bi. Selv ville han videre til Corengy med "Fortuna", da han ombord havde en del gods, som han regnede med at kunne sælge med fordel, og for pengene agtede han at købe lærred til en handelsrejse til øerne.

Knudsen var ikke den eneste, der voldte vanskeligheder. Kort før Leyel havde forladt Dansborg, måtte han forsamle det såkaldte brede råd for at afsige dom vedrørende en bådsmand på "Christianshavn". Sagen er i sig selv ikke af stor betydning; men den har formodentlig været typisk for mange lignende forhold. Erik Lauridsen Thorbeck var to gange løbet fra skibet, men var igen blevet pågrebet. Han indrømmede under forhøret, at han ikke kunne angive nogen særlig grund for det første rømningsforsøg; formodentlig har han blot kedet sig eller været træt af tjenesten; men når "han nu anden Gang haver sig fra Hans Majestæts Tjeneste absenteret, haver hannem dertil Druckenskab bringet, saa og Clammeri og Uenighed han med nogle "Christianshavn"s Skibsfolk havde."

Han bad nu bønligt om tilgivelse for sin forseelse; men rådet frygtede en opløsning af al disciplin og besluttede, at han skulle straffes ved "tvende Gange at gaa under Kølen og for Masten at stande og af al Skibsfolket brixes". Med den strenge tilføjelse, at stikker han af tredje gang, skal han straffes på livet. Der var så få danske matroser, at man nødigt gjorde brug af den dødsstraf, der var forordnet for rømning i Christian IV's søartikler.

Kapreriet fortsatte. Da Leyel i september stod til søs med "Fortuna", havde han held til at erobre et stort bengalsk skib på ca. 180 læster, der kom fra Maldiverne lastet med kokosbast og de porcelænssnegle, der kaldes kauris, og som fra gammel tid har været anvendt som smykker og en art betalingsmiddel. Da den indiske skipper, nakoda'en, ser at modstand ikke nytter, springer han og folkene i båden med en del vellygtende ambra og andre kostbarheder. Han medtager også sejlene, formodentlig i det håb, at danskerne så ikke kan fjerne skibet.

Man rigger imidlertid nye sejl til; men skibet går meget tungt, og Leyel må sejle i forvejen til Emeldy, hvortil han ankommer hele 14 dage før det erobrede skib, som bliver indlemmet i den danske flåde, og da det blev erobret Skt. Mikkelsdag, den 29. september, får det navnet "Skt. Michael". Kaurierne blev solgt for 3.000 rigsdaler – en sum, der viser, hvor indbringende kapreriet kunne være. Intet under at Leyel i Kompagniets betrængte økonomiske kår fandt det en nem og ufarlig udvej.

Ellers var det eneste udbytte af togtet et gammelt skib tilhørende et par købmænd i Balasore. Det var på vej til Masulipatnam med en ladning tobak. Man satte et prisemandskab på seks danskere ombord og ville tage det med. Men den aften blæste som så ofte en storm op, og skibet blev slået ind på kysten, hvor det splintredes. Det lykkedes de seks danske matroser at redde sig i land; men deres situation var yderst ubehagelig. De befandt sig i fjendeland og kunne ikke vente nogen særlig venlig behandling af bengalerne, hvis skibe de havde kapret. Hele den første dag holdt danskerne sig følgelig skjult i en skov, og først da det blev mørkt, vovede de at trave mod nord, hvor de stiledede imod flodmundingen ved Pipeley. Efter mange strabadser nåede de frem til sumpene ved floden og kunne her se det hollandske skib "Lis" ligge for anker. Den aften vovede de sig helt ned til stranden og råbte i kor om hjælp. Hollænderne sendte da også en båd ind efter dem og lovede at bringe dem videre til "Christianshavn", som man vidste lå et stykke derfra.

Der skete dog ingenting; og da den mohrske guvernør kort efter hørte, hvem de var, og hvor de opholdt sig, forlangte han dem udleveret. Hollænderne, der for alt i verden ville bevare det gode forhold til bengalerne, udleverede så uden videre de seks danskere til deres skæbne. De fik lagt jernlænker om arme og ben og blev ført bort til et fængsel i byen. Det var så meningen, at de næste dag skulle føres i triumf ind i landet til prinsen af Bengalen, der var søn af Stormogu-

len. Han skulle nok vide at tage en passende hævn for de mange overgreb.

Der skete imidlertid det, at man netop den aften fra “Christianshavn”, hvor ingen anede noget om, at de seks danskere endnu var i live, sendte chaluppen i land for at skaffe fersk vand og brænde. På tilbagevejen passerede chaluppen, kort før mørket faldt på, forbi “Lis”. Man gav sig i snak med hollænderne og erfarede først nu, at de seks ikke blot var i live, men nylig var blevet udleveret til bengalerne. Danskerne var forståeligt rasende på hollænderne, og der faldt en del knubbede ord. Da de roede videre, var chaluppens mandskab opsat på at iværksætte en redningsaktion og fik med noget besvær overtalt overstyrmanden på “Christianshavn” Carsten Ludvigsen og købmand Poul Nielsen, der begge var med i båden, til at vove et forsøg. Sidstnævnte viste sig at være en uvurderlig hjælp, idet han fra sin tidligere tjeneste på den danske loge i Pipeley kendte egnen ud og ind.

Den lille styrke bestående af de to befalingsmænd, otte danske matroser og syv folk fra Tranquebar lagde sig nu i skjul på stranden i nogen afstand fra byen. Ved midnat, da alt var stille, roede de sagte ind til Pipeley. Poul Nielsen kunne føre dem direkte til guvernørens hus, hvor man formodede, at fangerne var anbragt. Bevæbnet med pistoler, sabler og økser styrtede danskerne pludselig frem med vilde skrig, overfaldt vagterne uden for porten og skød nogle af dem. Der blev panik, bengalerne styrtede forvirret rundt under råbet: “De danske! De danske!” I tumulten slap guvernøren ud af en bagdør, kom til hest og galopperede bort. Tilsyneladende blev der ikke ydet synderlig modstand, og danskerne gennemsøgte i hast huset, men fandt ikke deres fangne kammerater.

Poul Nielsen mente så, at der kunne være endnu en chance. Fangerne kunne være indespærret på byens rådhus, hvor et lokale undertiden benyttedes som fængsel. Man ilede derned. Stedet viste sig at være bevogtet af en del soldater, der havde hørt skuddene ved guvernørens hus og stod parate med blottede daggerter. Det kom til en kort, men heftig kamp, hvorunder nogle af vagterne blev dræbt, mens resten flygtede. Nu opdagede man, at portene var låst; men da det danske hold medbragte de økser, de havde haft med til at hugge brænde, tog det ikke længe at skaffe sig adgang. Stor blev glæden, da man inde i huset fandt de seks kammerater i god behold. Nu meldte der sig imidlertid et nyt problem: med de svære jernlænker på benene kunne fangerne ikke selv løbe ned til chaluppen, og man måtte bære

dem derned igennem den mere og mere ophidsede by. Allevegne gjaldede nu råb og alarmsignaler, trommerne blev rørt, og folk løb om i gaderne med blussende fakler, ryttere for rundt på deres heste, og snart begyndte pile og geværkugler at pibe de flygtende om øerne. De nåede dog alle ned til stranden, sprang i chaluppen og skyndte sig at ro bort fra den oprørte by. Ved daggry nåede de i god behold ud til "Christianshavn", hvor man i ro kunne file lænkerne af de seks reddede kammerater. Det viste sig, at der var ingen alvorligt sårede. Kun en enkelt mand havde fået et sværdhug over skulderen, mens en anden havde fået en pil igennem hånden; men det måtte siges at være billigt sluppet.

Dersom kapreriet ikke skulle give de helt store gevinster, havde Leyel andre planer i baghånden. Samme efterår sendte han "Valby" afsted for at afpatruljere farvandet imellem Ceylon og Tranquebar og sørge for, at de indiske sampaner, der kom lastet med varer, ikke stilede videre imod Porto Novo. I stedet skulle man "overtale" dem til at losse og forhandle deres varer i Tranquebar. Det gav naturligvis en pæn toldindtægt og fik endvidere handelslivet i Tranquebar til at blomstre. Det var nu ikke en fremgangsmåde, Leyel var ene om; både portugiserne og hollænderne anvendte den.

Leyel gjorde også forsøg med at bruge lokale indiske fartøjer, bl.a. "Aninas jagt". Den ejedes af en indisk købmand, Anina, i Tranquebar, og Leyel havde en tid planer om at købe den; senere synes han imidlertid at have indgået kompagniskab med Anina, idet de sammen udruster jagten; men da er det vist i hvert fald delvis for egen, ikke Kompagniets, regning. Man skal ikke undervurdere de asiatiske fartøjer. Nogle af de indiske sampaner har været ganske store, således omtales to skibe med ialt 23 elefanter ombord, og de sejlede både til Persien og De ostindiske Øer. Her var tale om fragtskibe; men der fandtes navnlig på øerne hurtigtsejlende småskibe, katamaraner, der med gunstig vind kunne præstere en fart på 12 knob, langt mere end noget europæisk skib kunne klare. De første beskrivelser og tegninger af de ostindiske prauer skildrer store kanoer bygget med en utrolig formsans og en raffineret udsmykning. Man skal ikke glemme, at arabere, kinesere og øernes beboere havde besejlet disse østlige farvande i tusinde år eller mere, inden europæerne kom.

I juli 1644 blev Aninas jagt med sergent Adrian Jacobsen som skipper sendt til Cotiara på Ceylon med en pæn forsyning gaver til kongen af Candy, hos hvem Leyel håbede at kunne opnå fri adgang

til handel uden at skulle betale told. Arkiverne rummer en udførlig liste over disse gaver, således at man kan få en smule indblik i, hvilken slags varer man formodede ville falde i kongens smag. Det drejer sig om en japansk lakkiste indlagt med perlemor, seks ruller kostbart klæde af en type, der kaldes pano rolado, et rundt spejl, to glas med vand og figurer i (hvad det så har været), fire ruller rødt Tanjore klæde, et pund kamfer fra Borneo, to små kobberstykker (kanoner), to bengalske jagthunde, en falk, to malajiske aber, samt et apparat til at destillere havvand. Regnskaberne afslører lidt af den omhu, der skulle til for at få gaverne frem; det var ikke nok blot at købe dem.

Betalt 1 kuli, som bragte en falk fra Negapatnam	3 fano.
1 sølvring som kom om falkens fod	6 fano
1 silkesnor til førnævnte falk	4 fano
Høns til falkens spisning	2½ fano
2 silkesnore til de malajiske aber	1 fano
Bananer til abernes spisning på rejsen	½ fano
Medicin til elefanterne	2½ fano.

Adrian Jakobsen må imidlertid trods gaverne have haft vanskeligheder med at få traktaten i hus, for det trak så længe ud med hans hjemkomst, at Leyel nåede at blive bekymret for ham.

I oktober kom der brev til Leyel i Emeldy fra Anders Nielsen på Dansborg. En sampan tilhørende en borger i Tranquebar var sejlet fra Ceylon på vej op langs den indiske kyst, da den ud for Carical blev overfaldet af tre skibe, der tog den med sig. Ejeren klagede til Anders Nielsen, og til trods for at der ikke var et dansk skib til at tage sig af urostifterne, tog Anders Nielsen straks af sted i et indisk fartøj med tre blanke og tre indiske soldater – en noget underlegen styrke i forhold til angriberne; men det gjaldt åbenbart lige så meget om straks at vise flaget: en sådan behandling fandt danskerne sig ikke i. Udfaldet blev imidlertid, som man kunne vente: de samme tre skibe kom ud og skød på dem, så de måtte vende om. Nielsen skrev så et brev til myndighederne i Carical og truede med, at de kunne bare vente, til en af de danske jagter kom tilbage, så ville danskerne til gengæld for det skete overgreb blokere havnen, medmindre man straks frigav den omtalte sampan.

Adrigaren i Carical svarede imidlertid, at danskerne det forrige år havde taget en sampan fra dem, så de havde ingen grund til at klage.

Man havde blot villet genoprette balancen. I sit brev afviser Anders Nielsen harmfuldt denne påstand som det rene nonsens. Den sampan, som adrigaren formodentlig tænker på, førte dansk flag, og da et skib fra Carical bad om at se deres pas, gik den indiske skipper frem for at vise det. Men da blev der uden varsel åbnet ild, skipperen var dræbt på stedet, og to andre af besætningen blev såret. Men da det øvrige mandskab så greb til våben, sejlede portugiserne væk og havde vistnok også mistet flere folk.

Anders Nielsen kan endvidere fortælle Leyel, at Adrian Jakobsen endelig er vendt hjem fra Ceylon med Aninas jagt. Han har fået den ønskede handelsaftale i hus og medfører desuden en elefant, han har modtaget som gave af kongen. Nielsen mener, at elefanten eventuelt kan bruges som gave til naiken. Det viste sig, at de ceylonesiske elefanter var overordentlig eftertragtet blandt fyrsterne i Indien som værende bedre end de indiske. Allerede hollænderen Linschoten skriver herom: "De regnes for langt de bedste i hele Indien, og den daglige erfaring beviser sandheden heraf, idet elefanter fra alle andre steder og lande, når de møder dem, hilser dem og viser dem ære ved at sænke halsen imellem forbenene." Nielsen oplyser forøvrigt, at elefanten er blevet noget afpillet på rejsen, der havde varet 13 dage, hvorfor den må fodres op, inden den kan bruges som gave. Desuden har han haft problemer med at huse den, da den er så stor (han opgiver højden til ca. 5 cobid, hvilket formodentlig svarer til ca. 2 1/4 meter), at man ikke kan få den ind igennem fæstningsporten, og Nielsen har derfor ladet opføre et særligt hus til den uden for murene.

Sidst på året modtager Leyel endnu et par breve fra Anders Nielsen, det ene med det glædelige budskab, at der siges at ligge et par danske skibe hjemmefra i Cotiara på Ceylon. Det er næsten alt for godt til at være sandt – hvad det jo også var. Rygtet viste sig ikke at have noget på sig.

Det andet brev fortalte, at Dansborg mere eller mindre var under belejring. Den 20. december 1644 var en indisk general troppet op i spidsen for en stor hær og havde forlangt, at indbyggerne i Tranquebar skulle give ham 600 rigsdaler som gave. Det viste sig, at generalens bror Regnapule havde fået både Carical og landet syd for Tanjore og langs havet i forpagtning imod at betale naiken 900.000 rigsdaler. For at få kradset denne enorme sum ind – og helst en del mere, hvilket sidste selvfølgelig var formålet med at indgå en sådan aftale – havde han tilladelse til at opkræve skat af indbyggerne efter den takst, han

En elefant overrækkes kongen af Pegu i Bagindien. I baggrunden ses elefanten vise kongen tilbørlig ære, idet den falder på knæ og løfter snabelen til hilsen. I stalden vaskes elefanten af sin tjener. Læg mærke til at elefanten, der har hele otte tjenere til at bære sin baldakin, er pyntet med ædelsten (?) i ørerne og kunstfærdige mønstre udskåret i stødtænderne.

(Joan Theodor de Bry: India Orientalis, Frankfurt 1598-1613).

selv fastsatte. Naiken havde jo imidlertid for længst afstået retten til at opkræve afgifter i Tranquebar til danskerne, hvorfor indbyggerne naturligvis afviste ethvert forlangende fra generalen.

General Tiagepule lod da byen omringe, så ingen varer kunne komme ud eller ind. Da dette var uholdbart, gjorde Anders Nielsen, der synes at have været en særdeles handlekraftig mand, et udfald med sine folk og jog tropperne væk. Et par dage senere, selveste juledag, mens alle danskerne var forsamlet til gudstjeneste i kirken, angreb Tiagepule med sine folk den nordlige del af byen, brændte en del huse og røvede en mængde Kompagniet tilhørende tekstiler, som vaske-mændene havde liggende nede ved floden. Anders Nielsen blev siddende i kirken, indtil prædikenen var forbi, men samlede så i hast nogle af fæstningens soldater og fordrev Tiagepules folk.

Da disse foretog et nyt angreb om natten og brændte endnu et par huse, drog Anders Nielsen ud med en større skare, og ved daggry kom det til en kamp, som varede ca. tre timer. Tiagepule mistede 17 mand, mens Anders Nielsen som den eneste på dansk side blev såret, idet en kugle ramte hans venstre arm. Det ser ud til, at man så har indgået en art våbenhvile, indtil Leyel var hjemme igen og kunne tage stilling til, hvad der videre skulle ske. Det kan dog også være, at danskerne simpelthen ikke har haft mere krudt; således skriver Anders Nielsen den 30. december: "Herr Commandøren må vide, at her er slet intet krudt i forråd". Det synes i hvert fald ikke at være kommet til flere kamp-handlinger, og det var da heldigt nok!

Leyel havde også sorger og skuffelser nok oppe nordpå. Hans Knudsen havde ikke kunnet forlige sig med sin degradering og trygler i et brev Leyel "med Hjertens suk, Bøn og Begæring" om tilgivelse, fordi han havde forset sig med drukkenskab og ikke passet på, som han burde; men Leyel lader sig ikke formilde. Midt i oktober er "Fortuna" med de to mænd ombord tilbage i Emeldy; men det viser sig at de varer, Leyel havde efterladt her, ikke havde kunnet sælges, og man kunne heller intet købe, fordi guvernøren i Masulipatnam havde forbudt al handel med danskerne: Leyel skal komme til Masulipatnam, hvis han ønsker at handle. Leyel mener nu at vide, at danskernes gæld der i byen beløber sig til ca. 5.500 realer, og med Claus Rytters skæbne i tankerne, tør han ikke vove sig ind i byen. Han er nu så vred på guvernøren, at han betror Anders Nielsen, at han har til hensigt at anholde to af guvernørens skibe, så såre de er vel ude af havnen. Det ene siges at skulle til Persien, det andet til Mocha. Leyel vil så lade

udtage af deres ladninger de tekstiler, han ikke har kunnet købe på grund af guvernørens forbud, og som hæderlig mand betale det altsammen til dagspris. Men han vil sandsynligvis også forlange erstatning for det tab, samme guvernør i sin tid havde påført Claus Rytter. En lidt speciel form for sørøveri!

Han læsser nu det meste af det usolgte gods over i “Den lille Elefant”, der endelig er blevet søsat den 6. november og nu ligger sejlkår på reden. Men da blæser pludselig en orkan op den 9. og 10. i måneden, og fregatten driver mod land. Man forsøger at redde den ved at kappe masterne for at lette vindens tryk og kaste de fastbundne kanoner ud som ekstra ankre, men altsammen til ingen nytte. Skibet driver ind på revet, hvor det knuses i bølgerne. Størstedelen af besætningen bliver reddet, men alle varerne går tabt; LeyeL anslog værdien til ca. 5.000 rigsdaler. Igen et knusende slag for Kompagniet. Om Hans Knudsen havde nogen direkte skyld i forliset er uklart – hans smøleri havde i hvert fald forsinket skibet i at komme af sted, og det er vel ikke usandsynligt, at LeyeL har bebrejdet ham dette. Han synes at have følt sig skyldig, for en halv snes dage senere springer han i fortvivlelse overbord og drukner.

Forøvrigt var også “Skt. Michael” ved at forlise i den samme storm. Det mistede begge ankre og drev uhjælpeligt ind mod det berygtede rev ved Narsepur, hvor det grundstødte. Man fik hugget stormasten om, og til alt held vendte vinden i yderste øjeblik, så skibet blev reddet.

Også andre skibe havde været i vanskeligheder i stormen. Der berettes således om to mohrske skibe, der drev fra reden ved Emeldy, hvoraf det ene strandede og blev kvast af bølgerne ved Masulipatnam. Det havde en besætning på 64 mand, hvoraf de syv frøs ihjel, mens de øvrige blev reddet. Det andet skib forsvandt sporløst.

I begyndelsen af januar 1645 sejlede LeyeL med de danske skibe “Christianshavn”, “Fortuna” og “Skt. Michael” med resterne af det usolgte gods samt en del tømmer, der bedre kunne skaffes der på egnen, fra Emeldy, hvor skibene havde overvintret, tilbage til Tranquebar, som de på grund af megen modvind først nåede sidst i måneden. Handelen nordpå havde slået fuldstændigt fejl; guvernøren i Masulipatnam havde nu også forbudt købmændene i Emeldy at handle med LeyeL. Det havde derfor ikke været muligt at købe de fornødne bomuldstøjer til salg på øerne, og desuden var en del af de tekstiler, der allerede lå i Tranquebar, blevet brændt af Tiagepules folk.

Leyel mente derfor, at man måtte opgive at sende skib til Bantam og Macassar det forår.

“Christianshavn” trængte nu igen til et eftersyn, og i februar sendte han det af sted til det hollandske værft i Cotiara sammen med “Skt. Michael”. Skibsormene havde været på spil, og skibet skulle forsynes med nye planker.

Simon Jansen blev med “Valby” sendt til Carical for at hævne det omtalte overgreb imod en sampan tilhørende en borger fra Tranquebar. Han beslaglagde et par sampaner, der lå på reden; men uheldigvis lå også to hollandske skibe opankret, det allerede omtalte “Lis” og et andet, og folk herfra blandede sig i striden, bordede “Valby” og tog Simon Jansen med tilbage, hvor de beholdt ham som fange i 3-4 timer, indtil de beslaglagte sampaner havde nået at bjærge sig i sikkerhed. Forøvrigt havde Carical støttet Tiagepule i krigen imod Tranquebar.

Det sidste af skibene, “Fortuna”, blev med Anders Rudkøbing som skipper og en besætning af to hvide og en del indere sendt med en last til Galle på det sydlige Ceylon. Det varede meget længe, før man hørte noget til skibet, og Leyel begyndte at frygte, at det var gået tabt; men det viste sig, at det af en storm var blevet slået helt ud af kurs og i stedet havde søgt havn i Queda i Bagindien, hvor det lykkedes at sælge ladningen – en farefuld rejse, der viser lidt om, hvor usikker og uberegnelig sejladsen i disse farvande kunne være. Opholdet dér kom til at vare i tre måneder, og da skibet endelig nåede hjem, måtte også det en tur til Cotiara til reparation.

Problemer var der altid nok af, og det må undertiden have forekommet Leyel og de andre ledende, at det hele var håbløst. På alle måder blev de stadig gjort opmærksom på den fatale mangel på penge og mandskab. Undertiden må de vel også have spekuleret på, hvad det hele skulle til. Hvis man hjemme i Danmark ikke længere interessede sig for Tranquebar, var det måske bedre at opgive det hele og rejse hjem.

Der var stadig nye problemer. Leyel hævdede, at han allerede havde betalt Pessarts gæld til naiken i Tanjore – det kan dog synes noget tvivlsomt, om dette er hele sandheden. Naiken synes at have ment noget andet. Nu kom der i hvert fald bud, at danskerne måtte komme med gaver til ham; det blev antydnet, at en passende gave ville være værdier til en 8-10.000 rigsdaler. Der syntes ikke at være nogen ende på ulykkerne. Det var komplet umuligt; så mange penge kunne

han overhovedet ikke afse. Endnu en gang kogte hans vrede op imod Berent Pessart. På grund af hans udelige regimente turde Leyel hverken komme til Masulipatnam eller nu til Tanjore. Naiken ville blive vred, når han ikke fik den forlangte gave – risikerede Leyel nu også at blive spærret inde dér, hvis han tog ind til Tanjore? Man drøftede sagen i rådet, og det blev besluttet i stedet at sende Anders Nielsen med den store elefant fra Ceylon som gave, tillige med nogle fine kinesiske silketøjer, noget af det eftertragtede røde klæde, et stort veneziansk spejl, et par små kobberkanoner, en guldkæde til 211 pardous, 726 pund sandeltræ og 50 flasker rosenvand – gaven var beskæden, værdien nok kun omkring de 3.000 rigsdaler; men forhåbentlig kunne det formilde naiken. Med sig fik Nielsen den i Tranquebar fastboende portugiser Antonio Pacheco som tolk. Da Leyel senere skrev hjem om hændelsesforløbet, føjede han spøgende til, at rådet i den givne situation havde ment, at det var bedre at risikere ægget end hønen – Anders Nielsen kunne man til nød undvære en kortere periode, mens Leyel måske vanskeligere lod sig erstatte.

Leyel havde dog endnu en trumf i baghånden, en usædvanlig flot palankin eller bærestol, han havde haft med sig fra Masulipatnam; den skulle først sættes i stand, men så skulle den sendes efter Anders Nielsen, som skulle overrække den til naiken. Den ser ud til at have været meget imponerende, og det vil sige en del, for de indiske fyrsters bærestole var hele kunstværker.

Rygtet om den nye smukke bærestol var åbenbart allerede nået til Tanjore, for Anders Nielsen skriver til Leyel straks efter sin ankomst til byen i begyndelsen af marts, at alle taler om den, og at naiken flere gange har spurgt, om den endnu ikke er kommet. Han beder Leyel fremskynde dens afsendelse mest muligt, “thi vores Negotie bliver der ingen Ende med, før den kommer”.

Forøvrigt bliver Anders Nielsen pænt modtaget og drister sig til at fremlægge den danske klage over Tiagepules overgreb og kræve en skadeserstatning. Naiken svarer først, at den danske kommandant selv bør komme og forhandle derom. Men Anders Nielsen svarer, at Leyel har en sygdom i sine ben og ikke kan gå, dog vil han komme, så snart han er rask. Hvad angår Leyels pludselige sygdom – det er det eneste, man hører til den – er det selvfølgelig muligt, men måske ikke særlig sandsynligt, at den var ægte.

Tempeltårn i Brihadeshwara templet, Tanjore (nu Thanjavur), opført ca. 1.000 e. Kr. Tårnet er knapt 72 m højt og afsluttes med en stenblok, der siges at veje 80 tons. Rampen, der var nødvendig for at få den på plads, angives at have været knap 10 km lang. Ifølge overleveringen skal hele tårnet være styrtet sammen, da man første gang forsøgte at få stenen på plads.
(Foto, Thorkild Græsholt, ca. 1955).

Naiken synes da at have bedt Anders Nielsen have tålmodighed nogle dage endnu, da kommer Tiagepule selv til stede, og naiken vil forhøre ham om, hvad skade han har påført danskerne og give dem tilfredshed.

Snart synes den venlige stemning imidlertid at være fordampet. Anders Nielsen søger forgæves om audiens hos naiken, men det forlyder dog, at naiken har sagt, at han vil sende bud til Regnapule, at han skal give sin bror ordre til at lade Tranquebar være i fred.

Endelig når bærestolen frem; men Nielsen kan nu ikke få lejlighed til at overrække den, da naiken er rejst bort til et tempel et andet sted, og da han vender tilbage er det for at stille danskerne et ultimatum. Anders Nielsen bliver tilkaldt og får at vide, at danskerne skal skrive under på, at de vil betale den årlige tribut, ligesom de havde gjort i den forrige fyrstes tid, og desuden love at hjælpe naiken i hans krige til lands og til søs, hvor han måtte befale det. Tanjore er netop på dette tidspunkt indviklet i en række stridigheder med de omliggende fyrstendømmer.

Anders Nielsen var bestyrtet; noget sådant kunne han slet ikke tage stilling til på stående fod. Han sagde, at det var et helt nyt forlangende, noget danskerne aldrig før havde været forpligtet til. Men så blev naiken for alvor vred. Han truede ophidset med at straffe danskerne med al landsens ulykker, hvis de ikke gjorde, som han ønskede. Han ville jage dem ud af sit kongerige og aldrig mere se dem inden for landets grænser.

Anders Nielsen bad så ydmygt om, at naiken ikke ville blive vred; de måtte have lidt tid til at tænke over dette pludselige krav; men når de havde spist, skulle han give sit svar. Svaret blev et Ja, og dette begrundede han over for Leyel, dels med at naiken havde truet med at sende sine skibe til Tranquebar, brænde byen af og jævne fortet med jorden, dels med at naiken jo kunne lade hele delegationen anholde og siden afkræve danskerne en uhyrlig sum i løsepenge. Så vidt han havde kunnet forstå, var årsagen til kravet tilsyneladende, at naiken foruden ufred med sine naboer nu også lå i strid med portugiserne i Negapatnam og ønskede danskernes hjælp og vel især at kunne gøre brug af de danske kanoner.

Endelig den 25. marts får man afleveret bærestolen til naiken, som fandt stort behag i den og straks gik i gang med at gøre den færdig til sin næste rejse. Anders Nielsen havde så håbet, at alle problemerne hurtigt kunne løses; men tværtimod kommer der nye krav om, at dan-

skerne ikke må udbygge deres fæstningsværker i Tranquebar og straks skal betale den sædvanlige tribut. Forklaringen på den spændte atmosfære får Nielsen hemmeligt tilhvisket af en ven blandt naikens folk, der fortæller, at naiken havde været meget vred og truet med at jage danskerne bort fra Tranquebar og ødelægge fæstningen; men en dem venligtsindet stormand havde mindet ham om, at så længe danskerne havde været i hans rige, havde de aldrig gjort ham imod, men altid været villige til at tjene ham, og dermed havde naiken besindet sig. Trods dette råder Nielsen Leyel til straks at forstærke fæstningsværkerne, men så stilfærdigt som muligt, for at det ikke skal rygtes til Tanjore.

Det lykkes også Anders Nielsen at få opklaret den egentlige grund til naikens vrede. Det viste sig, at han for 2½ år siden havde sendt bud til Berent Pessart, at han skulle komme og betale den årlige tribut. Pessart havde ikke blot nægtet at komme, men tilmed svaret med den største hån og foragt. Da det arme bud refererede dette svar for naiken, havde denne nægtet at tro, at nogen øvrighedsperson vovede at optræde så uforskammet, og ladet budet piske for at fare med løgn; senere var han dog blevet overbevist om, at budet havde talt sandt, og da han troede, at Pessart stadig var kommandant på Dansborg, var hans vrede forståelig. Anders Nielsen kunne så beklage det skete, fortælle at Pessart var blevet afsat som uduelig og ikke længere opholdt sig i Tranquebar, og at man nu havde en ny kommandant Willem Leyel, som naiken muligvis kendte fra hans tidligere ophold i landet.

Nu var stemningen en helt anden, naiken lutter venlighed. Han lod udfærdige et brev skrevet på sølvplade til Leyel, hvori han lovede erstatning for den af Tiagepule forvoldte skade og nedsatte den årlige forpagtningsafgift fra 3.000 til 2.000 rigsdaler – “Eders Schenchashie (gave) ... er mig vel tilhånde kommen, og eftersom jeg hermed ser Eders Høflighed og Troeskab mod mig ... så belover jeg Eder igen, at I ej meer som (end) 2.000 pardous årlig skal betale til Contribution (afgift) af Tranquebar” – en fin afslutning på Anders Nielsens noget nervepirrende gesandtskab.

Det gode forhold var genoprettet, og for at stadfæste venskabet sender Leyel igen Antonio Pacheco til naiken med nye gaver – der var råd til at være lidt flot i betragtning af den store nedsættelse af den årlige afgift – noget fint porcelæn, sandeltræ, et stort forgyldt spejl, to papegøjer fra Ternate, portrætter af den danske konge og arveprinsen, samt et stort udvalg af forskellige eksotiske tøjer, en stok af skildpaddeskal med guldbeslag, samt et skrivesæt ligeledes af skildpaddeskal.

Level betragtede sagens udfald med tilfredshed. Han beregnede, at indtægterne fra Tranquebar og fortjenesten på den danske handel på stedet, der jo var fritaget for toldafgifter, kunne indbringe ca. 4.000 rigsdaler på et år. Trak man herfra de nu kun 2.000 rigsdaler, der skulle betales til naiken, stod man alligevel med en pæn fortjeneste, der kunne klare udgifterne til fæstningens drift og skibenes vedligeholdelse. I modsætning til Pessart, der ikke havde kunnet se nogen fordel ved at beholde stedet, mente Level at: "Danisborgh er vel en god og profiterlig Sted, naar alting vel fortsættes og vi af Hollænderne ikke hindres."

Det sidste er ikke mindst en hentydning til et forsøg, hollænderne nylig havde gjort, på at fordrive danskerne fra Tranquebar. I det skjulte havde de støttet Tiagepule i angrebet på byen; men, hvad der var langt farligere: de sendte en delegation med særdeles rige gaver til naiken med en bøn om, at han ville overlade dem Tranquebar, og de undlod naturligvis ikke at påpege, at naiken ville have langt større fordel af at have dem som handelspartnere i stedet for de ludfattige danskere, for hvem intet syntes at lykkes, og som end ikke sendte ham hverken de aftalte afgifter eller gaver, der var en sådan fyrste værdig. De gjorde ham opmærksom på, at den danske konge nu var en gammel og træt mand, der havde rigeligt med problemer i sit eget land og var så fattig, at han ikke længere magtede at sende skibe ud.

Det var et farligt angreb, og Level tog da også straks affære, da han hørte derom. Med betroede folk, der kunne tale Kompagniets sag, sendte han naiken den traktat, som dennes fader Regnado havde skrevet på en lang sølvplade, hvori det blev lovet danskerne, at ingen anden europæisk nation (bortset fra portugiserne i Carical), det være sig hollændere, englændere eller franskmænd, skulle få adgang til at handle i hans land. Som en hæderlig mand stod naiken ved sin faders løfter, og da han blev mindet om den gamle traktat, nægtede han endog at give hollænderne audiens, og de måtte rejse igen med uforrettet sag. Dog gav Regnado dem tilladelse til frit at handle i Carical.

Frygten for hollændernes voksende indflydelse går igen mange steder i Leyels indberetninger. "Hollænderne vil os ganske undertrykke og tilintetgøre", hedder det et sted.

Til erstatning for de lukkede handelsmuligheder i Masulipatnam, fandt han frem til Porto Novo, hvor portugiserne allerede havde haft en loge i 150 år. Det lå kun syv mil nord for Dansborg. Han fandt, at det var muligt her at købe de tekstiler, der var så hårdt brug for til den

indbringende handel på Sundaøerne, og at lærredet tilmed var billigere. Masulipatnam havde været udmærket, da man kunne afsætte nelliker og sandeltræ fra øerne til gode priser og i stedet købe de eftertragtede bomuldstekstiler. Men hollænderne havde nu fået et sådant monopol på nelliker, at de kunne kontrollere prisen, og den var faldet drastisk. Mens man på Crappés tid havde kunnet få 28 realer van acht for 1 maen nelliker i Masulipatnam, og senere en årrække stadig 20 til 24, før prisen røg helt i bund, så fik man nu kun 9-10 realer pr. maen, og da man på Macassar skulle betale 8-8½ realer, var der ikke længere nogen fortjeneste ved handelen. Noget lignende gjaldt for sandeltræet. Det var selvfølgelig også forklaringen på, at Pessart havde forsøgt at finde nye markeder, men uden held. Porto Novo havde den store fordel, at hollænderne var udelukket fra at handle dér, så danskerne havde langt friere hænder.

I marts 1645 ramtes danskerne imidlertid af en ny ulykke. Level havde sendt chaluppen af sted med den dygtige overstyrmand på "Christianshavn", Carsten Ludvigsen, ham der havde deltaget i aktionen for at frelse de seks danske sømænd fra fængslet i Pipeley, og fem andre blanke for at hente noget gods fra "Valby". Men chaluppen kom ikke tilbage, og efterhånden blev det klart, at den måtte være forlist, og den kække Ludvigsen og de andre formodentlig druknet.

Et tab på hele seks mand var et særdeles alvorligt slag for Kompagniet, og i sine breve hjem til Kompagniet beder Level stadig om nye folk, ja, fortæller at han overhovedet ikke havde kunnet klare det, hvis ikke han havde kunnet skaffe folk, der var løbet fra englænderne og hollænderne, f.eks. nævnes to englændere, Thomas Wilson og Richard Hall, ansat i februar 1645 under Tiagepules belejring af byen "formedelst at hjælpe at defendere (forsvare) Byen Tranquebar for nogle Røvere og Skjelmer, som kom fra naiken af Tansiaur (Tanjore) at brænde, røve og stjæle paa Indvaanerne hersammesteds". Ligeledes antoges endnu tre mænd til forsvaret en uge senere.

I det hele taget lykkes det Level at oprette et godt forhold til både englænderne og portugiserne. Han ser ud til at have hygget sig med de engelske kaptajner og logefolk, han traf rundt om. Englænderne er ham behjælpelige i Bantam, hvor danskerne jo ikke længere har noget kontor efter Herman Clausens død, og han står også på ven-skabelig fod med den portugisiske vicekonge Don Filip Mascarenhaes i Goa. Det havde bl.a. medført, at danskerne fik frihed til at handle på alle portugisiske pladser i Indien.

Adrian Jacobsen var som nævnt vendt hjem fra gesandtskabet til kongen af Candy med det glædelige bud, at danskerne måtte handle overalt i hans rige uden at betale told. Leye! anslår værdien af denne tilladelse til ca. 1.000 rigsdaler om året, og i årene fremover driver danskerne en stadig voksende handel med Ceylon, en mulighed borgerne i Tranquebar forøvrigt længe havde udnyttet. Der var jo heller ikke så lang og farlig en rejse som den til Sundaøerne.

En ikke ubetydelig del af de "handelsvarer", der passerede Tranquebar, var slaver. Således læser man f. eks. i regnskaberne for 1647, at der i august udførtes 8 slaver, i september var tallet steget til 165 slaver, foruden at man i den måned købte og solgte 193 slaver; i oktober er der kun tale om, at 22 slaver udføres, mens der købes og sælges 20.

Det skal huskes, at slavehandel dengang var almindeligt accepteret, og ingenlunde begrænset til europæerne. Også velhavende persere, arabere og indere havde i århundreder købt og solgt slaver. Det danske Kompagni ejede selv slaver; nogle af disse har åbenbart været kyndige i forskellige slags håndværk, de var snedkere, tømrere, murere osv. Og så vidt man kan se, har det været skik, at de fleste europæere ejede mindst én slave. Nogle tog åbenbart en sådan tjener med sig hjem til Danmark. Således fortæller Jon Olafsson om en indisk dreng Catthay, senere kaldt Christian, der af sin herre var taget med til Danmark på et af de første skibe. Selvom en sådan tjener måske ikke ligefrem var købt, var forholdet omtrent det samme som mellem en slave og hans herre. Jon fortæller således om ovennævnte Catthays bror, der hed intet mindre end Agamemnon, at han, skønt kun 11 år, tjente ham godt og trofast: "Gud havde givet ham en smuk Skabning og en lys Hud. Han bad mig undertiden om at maatte gaa udenfor Porten om Natten for at se paa Afgudsfesterne og de Skuespil og Lege, som derved opføres. Han faldt altid paa Knæ, naar han bad mig derom, og hver Aften gik han hen til mig og lagde min højre Haand paa sit Hoved og bad mig velsigne sig." Drengens moder, der må have syntes om Jon, sendte ham hver lørdag hele året rundt en messingæske med sukkerbagværk. Hun havde bedt Jon om "at jeg vilde ave og tugte ham, som jeg fandt for godt, lære ham de Kristnes Levemaade og tage ham med mig til Danmark." Så vidt man kan se, kom Agamemnon ikke hjem med Jon; men at det lykkedes for adskillige andre kan ses af, at præsten ved Holmens Kirke i fasten 1633 døbte en søn for "Ulrik Christian Morian eller Indianer i Hjulhuset på Holmen". Og i 1638 døbttes samme sted Frands Panirs, kongelig skibskaptajn Ernst Prickers morian.

Leyel handlede også selv med slaver. Han er åbenbart indgået i kompagniskab med den før omtalte købmand Anina i Tranquebar. I september 1645 udruster de to "Skt. Michael" til en rejse til Queda med Simon Thorstensen som skipper. Der findes et dokument, der fortæller, at fragten på de indskibede varer skal deles i to dele, den ene skal betales af Willem Leyel, den anden af Anina Marca. Varerne opregnes ikke enkeltvis, men omtales kun som 128 store pakker, 8 små pakker, 9 potter, 3 kister, 2 kanastere, samt 114 slaver. Slaverne er købt for 8 pardous stykket, hvoraf Anina kun har betalt en fjerdepart. Desuden medfører jagten fire passagerer, der hver betaler 5 pardous for overfarten. Der var en betydelig fortjeneste ved at fragte slaverne over til Sundaøerne og sælge dem der. Således fortæller den danske soldat Mourids Christensen i 1671 at "en frisk karl", som på Coromandelkysten kostede 20 pardous, kunne sælges i Bantam for imellem 40 og 60 pardous, mens "et smukt kvindfolk", man havde købt for 14-16 pardous, indbragte 20-30 pardous.

Dette rejser forøvrigt hele det ømfindtlige spørgsmål, om hvorvidt Kompagniets ansatte måtte handle på egen hånd. Det var et problem, Det hollandske Ostindiske Kompagni længe havde kæmpet med. Her havde man tilladt hver ansat at føre med sig hjem i sin skibskiste en beskeden mængde orientalske varer af ringe værdi. Men det udartede sig naturligvis til, at der blev smuglet. Fristelsen var jo overvældende, og hvem skulle det skade, at man drev en smule handel på egen hånd? Købmænd og embedsmænd havde jo rig lejlighed til at fylde lommerne; der var et hav af muligheder for at pille lidt ved regnskaberne, opskrive værdien af ødelagt eller stjålet gods, ansætte rejseudgifterne for højt, tage procenter eller modtage gaver af handelspartnerne, drive handel i en indfødt købmands navn – mulighederne var utallige, og alle vidste det. Man kan også stille spørgsmål om, hvordan f.eks. Herman Clausen var blevet så umådelig rig. Også en mand som Niels Samson omtales som velhavende. Han må have indtaget lidt af en særstilling, for da han skal forlade Dansborg i september 1644, bliver alt hans gods omhyggeligt opført på en liste og lagt ind i et kammer, hvis døre og vinduer blev tilspigret; dette hang dog muligvis sammen med, at den engelske agent Francis Day ved en tidligere lejlighed havde bortført hans hustru og gods i hans fravær. Roland Crappé havde nok også en del på kistebunden, da han i sin tid tog hjem – i hvert fald ved vi, at han af Kompagniet købte dets store gård ved Gammel Strand i København, og den har næppe været billig.

Som det vil huskes, havde Leyel i sin tid aflagt ed på, at han ikke selv ville tage del i Kompagniets køb eller salg “uden at det tillades ham med Participanternes vidende”. Men nu da forbindelsen til Kompagniet i København var afbrudt, kan man godt indse, at fristelsen har været enorm. Det skete alligevel i alle handelskontorerne i Østen. Derfor skal man nok regne med, at både Leyel og de andre i hvert fald i denne periode også handlede for egen regning, når lejligheden bød sig. Det var rart at have lidt på kistebunden, hvis man en dag nåede hjem til Danmark; pension var der ikke noget, der hed.

I slutningen af juni måned indsatte Leyel Niels Samson som skipper på “Valby” og sendte ham af sted til Porto Novo. På vejen søgte imidlertid det meget større tremastede hollandske skib “Lis” at standse ham; men det lod Samson sig ikke byde, skød igen og sejlede ufortrødent videre. Han var ikke til at bide skeer med.

På trods af stadige rygter om, at der var skibe på vej hjemmefra, lå havet altid lige tomt uden for Dansborgs mure. Andre skibe kastede nok anker; men de skibe man så længselsfuldt spejdede efter med folk, friske forsyninger, nyheder og penge hjemmefra udeblev. Dagen blev til måneder, og måneder til år; de gamle skibe blev mere og mere medtagne og måtte hyppigere og hyppigere til reparation, og stadig levede man i forventningen. Mandskabet skrumpede ind; Leyel måtte se nogle af sine mest pålidelige støtter dø bort fra tjenesten. Hvor længe kunne man holde ud uden støtte hjemmefra?

Kaperkrigen havde efterhånden skadet de bengalske interesser så meget, at prinsen af Bengalen sendte en jesuit, Antonio Rodriguez, til Leyel for endnu en gang at forhandle om fred. Leyel blev bedt om at levere et overslag over, hvad han mente, danskerne havde lidt af tab ved bengalernes overgreb og han kom til et resultat på 436.500 rigsdaler. Bengalerne ville dog slet ikke høre tale om et sådant beløb, som de fandt vildt overdrevet. De tilbød en skadeserstatning på 80.000 rupier; men det ville Leyel ikke nøjes med. Bengalerne måtte så tage hjem for at forelægge sagen for deres overordnede, og Leyel indvilligede i at indstille fjendtlighederne indtil videre. Men da der ikke syntes at komme noget resultat ud af forhandlingerne, blev kaperkrigen genoptaget.

På Dansborg blev der stadig arbejdet med genopbygningen af husene og kirken. Der manglede endnu en del døre og vinduer; men arbejdet var i fuld gang. Da Pessart flygtede med “Dend gode Haab”, havde han støvsuget hele fæstningen for at finde så meget jern som

muligt, da det var en fortrinlig handelsvare. Så ivrig havde han været, at han havde ladet selv de jernstænger, der sad i vinduerne på port-husene, udhugge og fjerne; men disse blev nu erstattet.

Også fæstningsanlæggene blev gået efter. Den nordre skanse var blevet genopført med sten og mørtel og forsynet med et 6½ alen højt brystværn, og den søndre skanse var ligeledes genopbygget og forsynet med contreskarp, dvs. en stejl skråning på den ydre side af volden, og øverst på volden en temmelig høj palisade. Desuden var voldgraven renset op og var nu overalt 21 alen bred og 6 alen dyb. Endelig havde Leyel uden for byen opført et krudthus, hvor krudtet blev fremstillet efter et nyt system, han havde hørt om. Han skriver begejstret hjem, at medens 24 mand tidligere måtte arbejde med mørtel og støder for at fremstille 50 pund om dagen, kan 14 mand nu fremstille 170 pund i det samme tidsrum. Det krudt, de ikke selv skal bruge, kan med lethed sælges i Bantam eller Macassar med en fortjeneste på 100%.

KAPITEL I I

DE SIDSTE REJSER

Det var nu blevet oktober 1645, og dermed var tiden kommet til at begive sig ud på den årlige rejse til Bantam og Macassar, der var af så afgørende betydning for Kompagniets økonomi, ikke mindst i disse år, hvor der ikke kom skib fra Danmark. Igennem de to år, han havde været i Indien, havde Leyel trods vanskelighederne åbenbart samlet et lager af de bomuldsstoffer, der var så eftertragtet på øerne, og disse blev nu læstet ombord i "Christianshavn".

Leyel besluttede at tage Poul Hansen Korsør med sig for at gøre ham til opperhoved på den vigtige loge i Macassar. Poul Nielsen blev udnævnt til midlertidig leder på Dansborg, og de 21 mand, der udgjorde bemanningen på fæstningen, måtte sværge ham troskab og lydighed inden Leyels afrejse: "Så love og sværge vi underskrevne hermed, at vi skulle i alle Måder erkende og respektere førnævnte Senor Poul Nielsen for vores Overhoved og Øvrighed her udi denne Fæstning og udenfor og være ham underdanige, hørige og lydige". Eden omfatter også et afsnit Leyel tydeligt har lagt stor vægt på – forståeligt nok: "Ligeledes lover og sværger vi alle og enhver, at dersom det hænder sig, at Senor Berent Pessart eller nogen af hans Adherenter (tilhængere) hid til Fæstningen eller nogensteds her på Kysten ankommer, at vi efter bemeldte Commandeur og Hans Majestæts sekrete Råds Dom og efter bemeldte Commandeurs Instruktions Indhold til Senor Poul Nielsen nu overleveret, ikke skulde anerkende førnævnte Senor Berent Pessart for nogen Opperhoved, meget mindre tillade ham nogen Regering eller Kommando hverken inden eller uden for Fæstningen; men at vi alle af vores yderste Formåen skulle gøre vores Flid at antaste og anholde førnævnte Berent Pessart og hans Adherenter". Dokumentet er behørigt underskrevet af alle mand på fæstningen; mange har imidlertid slet ikke kunnet skrive og har måttet nøjes med at sætte deres mærke, mens adskillige af underskrifterne er meget ubehjælpsomme.

Leyel, der åbenbart var ordensmenneske, lod ligeledes udfærdige en inventarliste over alt, hvad der fandtes af værdi på fæstningen, da den blev overladt til Poul Nielsen den 18. oktober 1645. Det var sikkert en yderst korrekt fremgangsmåde; men næppe en, der virkede befor-

Macassar, den vigtigste havn på øen Celebes, nu Sulawesi. Den danske loge her var et meget vigtigt støttepunkt for al handelen fra Tranquebar. Der blev jævnligt foretaget rejser hertil med de danske skibe, der solgte bomuldsstoffer og slaver fra den indiske kyst. Trods hollændernes forbud kunne man til gengæld købe krydderieliker, der med stor fordel kunne afsættes dels i Indien, dels naturligvis i Danmark. (Walter Schouten: Ostindische Reyse, Amsterdam 1676).

drende på folkenes hengivenhed for Level – måtte vel af de fleste udlægges som en manglende tillid til dem, og hvilken anledning havde Level til at mene, at en sådan mand som Poul Nielsen var uærlig? Mon ikke man ved denne og lignende beslutninger kan ane kimen til den utilfredshed, der skulle bryde ud i lys lue blot to år senere?

Inventarlisten kan være af interesse ved at fortælle noget om, hvordan fæstningen og Levels bolig var udstyret. Til Kompagniets drift efterlod Level 2.000 rigsdaler, og i lagerbygningerne fandtes 798 pund raffineret og 268 pund uraffineret svovl, 365 pund harpiks, 849 pund fint jern og 1275 pund groft jern, 177 pund kobber, 60 pund kanel og 956 pund salpeter. På volden og skanserne stod

- 1 jernstykke til 12 punds kugler, hvortil 15 kugler
- 3 jernstykker til 7 punds kugler
- 4 jernstykker til 6 punds kugler og 387 kugler
- 10 jernstykker til 4 punds kugler og 407 kugler
- 1 lille metalstykke til 1 1/4 punds kugler
- 7 hammerstykker
- 12 hammerstykker nede på eksercerpladsen
- 2.200 pund bøssekrudt samt 1.200 musketkugler.

I kommandørens lejlighed stod:

- 1 uddraget bord med et gement skildret bordklæde
- 1 lille bord
- 1 bænk til det førnævnte store bord.

I sengekammeret:

- 1 dansk bord, som kan uddrages.

I et andet kammer:

- 1 lille bord.

Der må dog vel have været flere møbler end disse, så man må gå ud fra, at ovennævnte kun er Levels egne møbler, som han på denne måde ville sikre sig ikke forsvandt, mens han var borte.

En mærkværdighed, der beskrives som “en Sten med dets Tilbehør at destillere Vand udi”, får sin forklaring i lægen Otto Sperlings “Notes de voyage en Espagne”. Sperling ledsagede efter Kongens ordre Hannibal Sehested på dennes rejse til Spanien i 1640, hvor Sehested jo reddede “Christianshavn” ud af spaniernes kløer. Sperling fortæller i sin bog om en indretning, han så i grev Olivares’ palads Buen

Retiro. Den bestod af tre porøse sten fra De kanariske Øer, den ene anbragt over den anden, således at grevens drikkevand blev filtreret ved at dryppe igennem dem alle tre. Sperling slutter med at skrive: “Sådanne tre Sten sendte min gode Ven Willem Leyel mig fra De kanariske Øer til København”, og Leyel har åbenbart selv anskaffet sig et lignende apparat. Sådanne apparater er forøvrigt brugt helt op til vor egen tid. Jeg mindes fra min egen barndom i Indien en lignende indretning, der bestod af tre store lerkrukker fyldt med sand, ligeledes anbragt den ene over den anden, således at vandet blev filtreret ved at løbe igennem dem.

Særlig interessant er listen over Leyels bøger, der kan fortælle os en hel del om, hvem manden var. Et udpluk:

	En latinsk bog.
Af danske bøger:	Luthers store katekismus. Jyske Lov. Danmarks Riges mønt. Niels Michelsens medicin eller lægebog.
Nedersaksiske bøger:	1 Evangelium. 1 Augsburske Confession. 1 herbarium in folio.
Engelske:	Purchas (opdagelsesrejser). En af salig Herman Clausen skrevet malajisk og portugisisk ordbog. 6 mohrske bøger (må vel være arabiske). Adskillige slags spanske bøger. Persiske bøger.
Hollandske bøger:	Plinius den Yngre (in quarto). Historie Justinij. Metamorphosis (af Ovid).

Et bibliotek, der vidner om mandens åndelige interesser og store sprogkundskaber; Leyel læste åbenbart latin, interesserede sig for botanik, og talte formodentlig tysk, hollandsk, spansk, portugisisk og persisk, muligvis også arabisk, og skal man dømme ud fra hans glæde ved at være sammen med engelske kaptajner og besiddelsen af Purchas formodentlig engelsk. En så sprogkyndig mand må vel også have til-egnet sig et vist kendskab til de lokale sprog, især tamil, der var det

sprog, der taltes omkring Tranquebar. Det har nok ikke været mange kommandanter, der var så sprogbevagede eller så belæste.

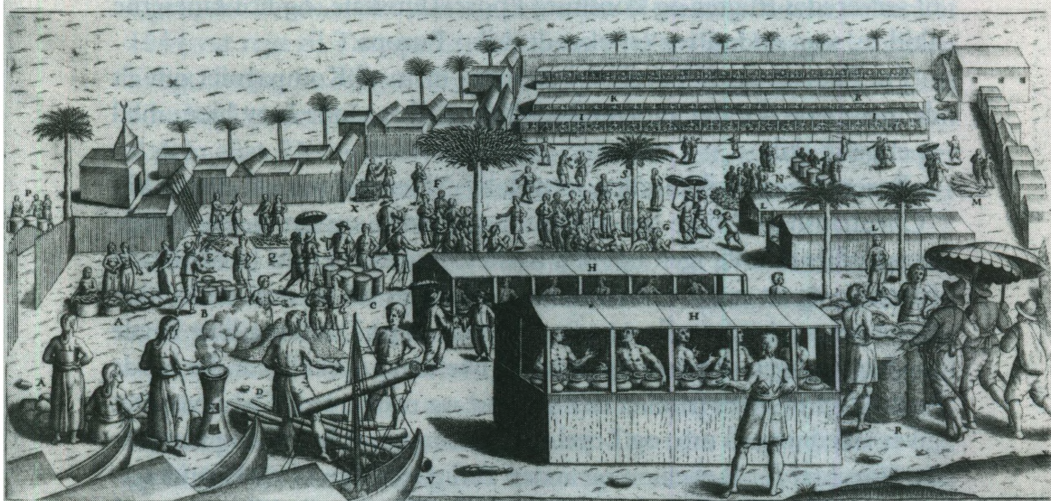
Leyel lod endvidere lave en kopi af de skibsartikler, som Christian IV havde givet ham før afrejsen, og efterlod den hos Poul Nielsen tillige med en udførlig instruks, så han vidste, hvad han havde at rette sig efter.

Endelig findes en liste dateret den 5. oktober 1645 over de ting, Leyel lod fjerne fra rustkammeret til brug på rejsen til Macassar. Det drejer sig om adskillige slags søkort for kysten Coromandel, Sumatra, Java, Macassar og helt op til Japan og kysten af Kina; to minutglas; fire messingpassere; tre kompasser; 1 sejlkompas; en Spiegel der Zeefart; en lille æske med værktøj, kobbertråd, knibtænger og hvad dertil hører samt to moskoviske glas. Man har åbenbart ikke selv rådet over disse ting, for Leyel noterer, at de er taget i den afdøde Carsten Ludvigsens kiste, og alt er nøje optegnet, dersom nogen skulle gøre krav på at arve hans gods.

Da alt nu var bragt i orden på fæstningen, rejste Leyel med "Christianshavn" fra Tranquebar den 20. oktober 1645 mod Bantam og Macassar, idet han håbede "at bringe det så vidt, at alt den Gæld, som Berent Pessart har for mange År siden gjort udi Macassar" nu kan afvikles. Leyel håber endda at kunne få et klækkeligt overskud på handelen, han skriver 25.000 rigsdaler; men det er måske optimistisk. Den 12. december ligger "Christianshavn" på reden ved Bantam. Byen er ud mod havet beskyttet af en høj tyk mur af hvide koralsten med kanoner opstillet overalt og med mange bastioner. Der er ikke mange imponerende huse, for på grund af de hyppige jordskælv er de fleste huse bygget af bambus. En flod løber midt ned igennem byen og deler sig her i to arme. I den østlige udkant ligger bazaren, hvor man handler med guld, sølv og ædelsten, mens de engelske og hollandske loger ligger vest for byen i nærheden af kineserkvarteret, for der er mange kinesiske købmænd. Landskabet er meget smukt med bjerge, skove og dyrkede marker, og overalt ses de stærktfarvede tropeblomster, ligesom der er et væld af dejlige saftige frugter.

Fyrsten i Bantam førte sig frem med stor pragt. Han ejede en imponerende stor kano eller prau smykket med kunstfærdige udskæringer, hvor fyrsten kunne sidde tilbagelænet under et skarlagensstelt, der gav ly for den brændende sol, mens de mange roere sled ved pagajerne. Bådens udskæringer var forsiret med indlagt guld og sølv, så de glimtede i solen. Hvor han færdedes, holdt hans tjenere over ham en

XXXII.
ACCVRATA DESIGNATIO BAZAR SIVE FORI IN
BANTAM, CVM SVIS MERCIBVS, 25.

Bazar in Bantam ita constitutum est. A. Locus, quo Melones, cucumeres, & cocus venduntur. B. Locus vendendo saccharo, & melli destinatus. C. Fabarum forum. D. Slatio Bambi, seu cannarum sacchararum exponendarum. E. Locus, quo pugiones, Cris, Acinaces, bastæ, & arma cætera emuntur. F. Lino-pamos viri. G. eosdem semina vendunt. H. Officina aromataria. I. Bengalorum, siue Guzaratarum taberna ferramentaria. K. Chinesium taberna. M. Forum piscatorium. N. Forum pomarium. O. Forum olitorium. P. Forum piperis. Q. Forum ceparum. R. Forum oryzae. S. Ambulacrum mercatorum. T. Gemmariorum taberna. V. Nauticula, aliunde victualia conuehentes. X. Forum gallinarium.

i 2

Bazar i Bantam. Således er meget af handelen foregået i hele det ostindiske område. Ved A sælges meloner, agurker og kokosnødder, ved B sukker, ved C bønner, ved D sukkerrør, ved E våben, ved F-G tøj, ved H krydderier, ved I-K fås bengalske og kinesiske retter, ved M fisk, N frugt, O grønt, P peber, Q løg, R ris, og ved X høns.
 (Joan Theodor de Bry: India Orientalis, Frankfurt 1598-1613).

pragtfuld parasol af hvidt guldbroderet damask med tre guld kroner over hinanden i toppen. Og både inde og ude ledsagedes han af sin livgarde klædt i farvestrålende dragter og bevæbnet med flintebøsser, spyd og sabler, samt af musikanter, der spillede på trommer, fløjter og strengeinstrumenter. Til festerne optrådte dansepiger i glitrende dragter og bevægede sig med fornem ynde og sirlige håndbevægelser til musikken.

Hos de lokale købmænd beværtedes Leyel med brum, den lokale alkoholiske drik, der er fremstillet af gæret ris, kokossaft og farin. Hertil serveredes frugter og konfiture i porcelænsskåle, og hos kineserne altid te, som endnu var en ukendt drik i Europa.

Fra Bantam skrev Leyel en beretning hjem til Kompagniet om alt det passerede, for her var endelig lejlighed til at sende brev hjem med et engelsk skib.

Beretningen er ikke uden selvfølelse: “Dersom vi med dette Skib “Christianshavn” ikke havde kommet til India, og alting ikke havde været stillet til rette igen udi den Maner, som sket er, da havde baade Fæstning og alt andet været forloret”. Men det var nu nok sandt. Han fortsætter med at fortælle, at man nu i flere år på Dansborg ikke havde modtaget nogen skrivelse hjemmefra; hverken Leyel eller andre havde hørt noget til deres familier derhjemme, og mange led af hjemve. Det giver anledning til uro, og Leyel må indrømme, at han aldrig kan føle sig “forsikret for Rebellion og anden Farlighed, som vi nu er undergIVEN og kan opstå af den lange fortrædelige Tjeneste”, folkene nu må udholde, og som de ikke kan se nogen ende på. De ledende må stadig være på post og holde øje med folkene; der havde jo været åbent mytteri under præsternes ledelse, og det kunne nemt ske igen, for – som Leyel skriver – “af en liden Gnist kan opstå en stor Ild”.

Leyel har nu allerede ligget en tre uger for Bantam; men handelen er langt fra tilfredsstillende, idet både hollænderne og englænderne ligger inde med store lagre af de samme tekstiler, han prøver at sælge. For at spare har Leyel besluttet at lukke det danske kontor her i Bantam og afhænde huset, idet det medførte ret store udgifter: 180 realer i årlig leje til kongen foruden de obligate gaver, hvilket Leyel anslår til sammenlagt at beløbe sig til ca. 500 rigsdaler om året.

I sit brev hjem til Kompagniet foreslår Leyel endvidere, at man tillader andre nationer at sejle under den danske konges pas og med Dansborg som udgangspunkt for deres handel, naturligvis imod at de betaler en vis afgift til Kompagniet. På den måde kunne man gøre

Tranquebar til et betydningsfuldt center for handel i området, og det ville være til stor fordel for danskerne og give en pæn indtægt. Igen et vidnebyrd om Leyels uopslidelige vilje til at fremme Kompagniets interesser. Havde han blot fået den fornødne opbakning, havde han formodentlig kunnet drive det vidt. Men forholdene hjemme var håbløse, og kongen var blevet gammel og havde vel på det nærmeste givet op.

Den 4. februar ankommer "Christianshavn" til Macassar og bliver der til hen i juni måned. Poul Hansen bliver nu indsat som bestyrer af logen, der havde været ubemandet, siden Herman Clausen i efteråret 1644 var rejst til Tranquebar for at dø. Heller ikke her går handelen livligt. Inden sin afrejse afleverer Leyel for 2.277 pardous varer, han ikke har kunnet sælge, til Poul Hansen i håb om, at denne senere kan få dem afsat. Det er forøvrigt under opholdet her, at Leyel modtager brevet fra Berent Pessarts ulykkelige mandskab, der nu sad som slaver på de spanske galejer i Manila.

Samtidig har Leyel åbenbart hørt så meget om, hvor fordelagtigt det er at handle med Filippinerne, at han skriver hjem, at der må være store muligheder. Spanierne sender fra Manila store partier tekstiler, silke, damask, satin og lærred, krydderier, sølv, juveler og perler til Mexico, hvorfra varerne sendes over Panamatangen med muldyrkara- vaner og fragtes videre hjem til Spanien. Der tales om fortjenester helt op til 400%, et resultat, der nok kunne give en dansk købmand lyst til at være med. Leyel foreslår derfor i sin rapport, at kong Christian søger den spanske konge om tilladelse til at deltage i den filippinske handel, da danskerne jo fornylig havde afsluttet en venskabstraktat med Spanien.

"Christianshavn" fortsætter til Charabon på Java, hvor fyrsten er meget venlig over for danskerne, tilsiger dem toldfrihed og lover Leyel at skaffe ham peber og andre varer. Det er en god handelsplads, og Leyel overvejer at oprette et kontor her. Også Japara er en udmærket handelsplads; men som sædvanligt strander alle planer om udvidelser på den stadige mangel på egnede folk.

I begyndelsen af august er "Christianshavn" i Batavia, hvor en malaj, Chinena Chetty, der sandsynligvis har kendt Leyel fra hans tidligere ophold i byen, dengang han tjente i Det Hollandske Ostindiske Kompagni, har bedt det hollandske råd om, at Leyel må repræsentere ham ved en retslig stridighed imellem ham og hollænderne; der forhandles i hele seks dage, men Leyel mener, at hollænderne ikke er

modtagelige for argumenter. De har magten og anvender den. Det samme synes han forøvrigt også gælder deres forhold til danske klager.

Og danskerne syntes, der var nok at klage over med hensyn til hollændernes optræden. De havde, skønt de ingen ret havde dertil, således afkrævet told af to danske skibe, der i 1645 var sendt til Queda for at handle, – portugiserne havde aldrig forlangt told. Og nu Leyel forhørte sig i Batavia, forbød hollænderne ham at handle i Japan, på den kinesiske kyst eller på kysten af Sumatra. Især ønskede de at holde andre folk ude fra Japan, for – som Leyel udtrykker det – Japan var “deres Hjerteråre udi deres Corpus”. Det var således ikke uden grund, at han skriver: “Hollænderne er os altid i Vejen” og mener, at de har tilføjet danskerne skader, som beløber sig “til nogle Tønder Guld”.

Her i Batavia forsøger Leyel til “Christianshavn” at skaffe en del udstyr, der ikke kunne fås andre steder. En del ting kunne dog heller ikke her opdrives, idet hollænderne overhovedet ikke havde modtaget forsyninger fra Holland det år. Til gengæld er der for en gangs skyld en venlig hollænder, der skaffede ham en bogholder og en bartskær – “Christianshavn”s bartskær var jo rømmet med Pessart – og lovede at prøve på at skaffe det manglende udstyr, næste gang der kom skib hjemmefra, og lægge det til side. Han lovede også Leyel, at dersom det var muligt, skulle han sende ham en 15-16 danske søfolk fra de skibe, der anløb Batavia.

Den 3. september 1646 er “Christianshavn” tilbage i Tranquebar. Her er der atter en voldsom hungersnød. Prisen på ris er steget til det 28-dobbelte, og hundrede tusinder dør eller sælger sig som slaver. Ganske vist er der nu kommet regn, og risen står godt; men landet er stort set folketomt, og der er alt for få folk til at høste. For at skaffe ris sendte Leyel “Fortuna” og “Valby” til Ceylon, hvor kongen af Candy skaffede dem, hvad de behøvede. “Valby” nåede i god behold tilbage til Tranquebar, inden monsunen begyndte. Men “Fortuna” var blevet liggende i Cotiari, skønt skibet havde en god last nelliker ombord. Årsagen var den, som den uerfarne skipper Anders Rudkøbing påstod, at han ikke havde kunnet skaffe tilstrækkelig ballast til skibet – eller er det blot en undskyldning? Leyel stønner ved tanken om, at han må betro et skib til en sådan idiot: “som om der ikke var Sten nok i Cotiari”. “Gud bedre det, når man skal have med sådanne uerfarne Personer at bestille!”

Fjorten dage efter at Leyel er nået tilbage til Tranquebar, sendes “Valby” under Simon Jansen af sted igen til den bengalske kyst på

sørøveri tillige med “Christianshavn”, der nu havde en besætning på 100 mand, hvoraf størsteparten er lascarer, stadig med Jørgen Hansen som skipper og Poul Nielsen som købmand, “at antaste og Prise eller Bytte gøre, saa mange bengalske Skibe I der finde kunde”. Leyel indskærper dem stadig nødvendigheden af ikke at lade nogen få kendskab til deres bevægelser: “Dersom I haver erobret nogen Prise, da lader det ingensteds anløbe, men direkte hidkomme. Og naar I med Skibet “Christianshavn” anløber Madraspatam, og I noget Priseskib hos Eder har, da lader det ej heller der komme paa Reden, men lige fort hidkomme.”

Forestillingen om at slutte fred med bengalerne spøger imidlertid stadigvæk, og Jørgen Hansen søger efter Leyels instruks ind til Balasore for at få sagen afgjort; guvernøren synes imidlertid at holde ham hen med løs snak, så danskerne opgiver det og sejler igen ud på kapertogt. Denne gang gør de en række gode fangster, vistnok fordi de bengalske købmænd havde troet, at der allerede var sluttet fred, og i tillid hertil havde de forladt deres sikre havne. Sidst i januar 1647 erobrer man to skibe, hvoraf det ene tilhørte stormogulen Shah Jahan selv, det andet guvernøren i Balasore, Merse Meliquebek. Lidt senere kaprer danskerne en stor jagt fra Balasore med en ladning på 1.030 mau ris og 300.000 pileskafter, og derefter endnu et par småskibe med yderligere 1.000 mau ris. To af de erobrede skibe synes at være blevet sendt på handelsrejse til Ceylon og de to andre på samme måde et andet sted hen. Flere af de erobrede kanoner blev opstillet på Dansborgs volde til erstatning for dem, Pessart havde røvet.

Omtrent samtidig sender Leyel Frantz Erkmand af sted med “Skt. Michael” til Queda med en indkøbsliste, der lyder på 6 elefanter, peber, guld og 50-60 bar harpiks. Erkmand nåede imidlertid ikke frem til Queda; skibet blev forslået til Andamanerne, en øgruppe, hvis indbyggere var kendt for at være menneskeædere, og flere danskere blev dræbt – og sandsynligvis spist.

Der kom stadig intet skib fra Danmark, og årene tærede på mandskabet. I oktober 1646 var Adrian Jacobsen død, og i slutningen af januar 1647 dør Poul Nielsen kort efter sin hjemkomst til Tranquebar efter kun 40 timers sygeleje.

Det er også muligt at skaffe sig et øjebliksbillede af den menige sømands død. I maj måned 1647 ligger “Christianshavn” i Cotiara, og nede på banjerne ligger en af de danske søfolk for døden. Man tilkalder styrmand Niels Samson for at han kan skrive den døendes

testamente. Det lyder: "I Jesu Christi Navn, Amen. Jeg, Elbert Madsen, barnefødt paa Ærø udi en By ved Navn Ærøskøbing, min Fader ved Navn Mads Elbertsen, min Moder ved Navn Anne Jacobsdatter. Eftersom den allermægtigste gode Gud i Himmelen nu haver hjem søgt mig paa denne min Sotteseng og af sin faderlige Haand pålagt mig denne Sygdom, og jeg således befinder mig ved samme Sygdom desligen formanet, og jeg visseligen ved at Døden er vis, men Dødsens Time uvis, da haver jeg mig saaledes betænkt, Gud ske Lov, med en god Forstand: Først og fremmest at meddeles til de Arme (fattige) af min fortjente Pagie (løn) 40 Realen von Achten. Dernæst til mine kære Forældre af den overblevne Pagie, om de findes udi Live; så (dersom) de ikke findes, at de måtte gives til min Søster og Broder. Om de var ikke i Live, at da måtte bekomme min Næstslægtning, som da var i Live. Hvad sig belanger mine Klæder, som her er i Nærværelse, at de måtte gives til den, som mig betjener udi min Sygdom. Alt dette er jeg ydmygeligen begærendes af mine Officerer at måtte ske og efterkommes. Actum in Ostindia udi Hans Majestæts Skib "Christianshavn" udi Bayen af Cotiari den 24. Maj 1647." Testamentet er behørigt bevidnet af Jørgen Hansen, Niels Samson og Amund Olufsen; men det er vel næppe sandsynligt, at hans slægtninge fik gavn af testamentet.

Der er noget gribende ved at sidde med en pakke af disse omhyggeligt opbevarede testamenter i hånden. Pakken fra Claus Rytters "Forgyldte Sol" omfatter 45 testamenter – et stilfærdigt vidnesbyrd om de mange stakler, der sluttede deres liv nede på de mørke banjer et sted langt borte i det fremmede. Deres ønsker blev omhyggeligt nedfældet på papiret, og det er måske lidt af en trøst at vide, at kaptajnen eller styrmanden satte sig hos den døende længe nok til at optegne hans sidste vilje. Andre, der måske intet ejede af denne verdens gods, har vel ikke skrevet testamente, mens andre igen er døde så pludseligt, at de ikke nåede det; så tallet på de døde har været langt højere.

Men hvor mange folk der end dør, skal handelen fortsætte, medmindre man har tænkt sig helt at opgave Dansborg. Der manglede stadig skibe til at drive den vigtige handel på ruterne langs kysten, til Ceylon, til Queda og de Ostindiske Øer. Derfor beder Leye i december 1646 Anders Nielsen om at købe et indisk fartøj på 60 læster, som man giver navnet "Skt. Peder og Skt. Paul". Prisen er 1.600 pardous. Den bliver straks indsat i den lokale kystfart og gør tjeneste resten af Leye's tid.

Skønt den nye jagt var et ret stort skib, var der kun fire danskere ombord. Foruden skipperen Simon Jansen og Anders Nielsen, var der en styrmand og en assistent. Desuden var der tre båds mænd, muligvis hollændere, samt en skriver, Antonio Correo, som efter navnet at dømme var portugiser; en indisk tømmermand ved navn Bartholomeo, som var danskernes slave, samt endnu en indisk tømmermand, en bartsær og 8 lascarer.

Den 1. februar 1647 afsejlede "Skt. Peter og Skt. Poul" på handels-togt til øerne ad den sædvanlige rute til Bantam, Cherabon, Japara og Macassar. Ombord er varer for 2.341 pardous. Leyel havde udfærdiget en liste over ting, man manglede i Tranquebar, i det håb at Anders Nielsen som skibets købmand kunne skaffe dem enten i Batavia eller et andet sted. Listen omfatter bl.a. 3-4 ris godt papir, 6 tønder tjære, 8-10 trosser til jagterne (2, 2½, 3, 3½, og 4 tommer tykke), 12 lægger arrak, 6 picul godt sukker foruden sukker til at brygge øl til taffelet her på fortet, alle slags sjældent tøj til foræringer, 30 bar bly, 3-4 små gotlinger, som skyder 2-3 pund, tømmer, kinesiske stoffer.

For en gangs skyld får man en smule indblik i, hvordan meget af handelen gik for sig. Ifølge sin instruks skal Anders Nielsen i Bantam først forhandle med danskernes lokale kontakt, den kinesiske købmand Ziu Ziu, der må købe hvad han vil af skibets ladning for rede penge, og da man åbenbart har fuld tillid til ham, kan han yderligere købe for 500 realer på kredit, indtil skibet igen besøger byen på hjemvejen fra Macassar. Derefter kan andre købmænd købe, hvad de måtte ønske, dog kun for rede penge eller mod at stille sikkerhed herfor. I Cherabon er der en javansk købmand, der skylder 620 realer fra det foregående år – han skal naturligvis ikke have adgang til at købe en smule, før han har afviklet sin gæld.

Blandt de varer, Anders Nielsen købte i Bantam, nævnes tømmerredskaber, tømmer, bambus, tjære, arrak, søkort, knive, jernpander og kinesiske fuglereder, der spises som en stor delikatesse; i alt kostede returladningen 6.840 realer.

Efter Poul Nielsens død har Leyel ingen til at overtage ledelsen på Dansborg, når han selv er på rejse, og træffer derfor den skæbnesvangre beslutning at sende bud efter Poul Hansen. Anders Nielsen havde brev med til denne i Macassar: "Eftersom Gud Allermægtigste haver ved den timelige Død hedenkaldt salig Poul Nielsen, Købmand, og mig fattes Personer hersammesteds at fortro på Fæstningen, om så er, at jeg her udi Landene nogensteds henrejser, hvorfor det er endelig

fornøden, at I med Johan Poelmand derifra med denne Jagt skal hidkomme, og ingen af vores Folk der at efterblive.” Inden Poul Hansen rejser, bør han finde en pålidelig mand, der kan passe kontoret. Og skulle det ske, at Anders Nielsen bliver forhindret i med jagten at komme til Macassar, da skal Poul Hansen se at finde et engelsk, portugisisk, eller eventuelt et hollandsk skib, der kan transportere ham til Tranquebar.

På vejen til Sundaøerne havde Simon Jansen forøvrigt erobret et rigt lastet mohrisk skib og efter sigende dræbt hele besætningen. Danskerne optrådte kort og godt som sørøvere, og sørøvere har aldrig været sarte. Formodentlig ville Simon Jansen have undskyldt sig med, at de var for få mand ombord til at holde fangerne under opsyn.

Samtidig med at “Skt. Peder og Skt. Poul” sejlede til Sundaøerne, blev Niels Samson sendt af sted til Ceylon som gesandt til kongen af Kandy med rige gaver, bl.a. fire heste indkøbt på Sundaøerne, 12 javanske lanser, hvis blade var indlagt med guld, en javansk kris eller dolk, hvis skæfte er af guld og bladet indlagt dermed, et skildret telt, 4½ alen rødt skarlaget og 27 alen brede guldgalonet.

Samson skal på Ceylon søge kontakt med danskernes lokale “konsul”, en mand ved navn Chedam Bernardo, der nu residerer der og nok skal hjælpe ham. Til hjemlast skal Samson købe ris, 100 bar voks, en god portion kanel og – som altid – elefanter. Rejsen slår imidlertid fejl, idet portugiserne hindrer Samson i at nå frem til Kandy, og han må vende om med uforrettet sag.

Hvor stor den danske flåde har været her sidst i 1647 er ikke helt klart. Aninas jagt er blevet solgt; men i oktober nævnes “Den bengalske prise”, som Willum og Oluf er udi, og en anden prise, som Christen Clausen og Cleen er udi.

Et fingerpeg om, at danskerne på ingen måde var ophørt med sørøveriet, kan aflæses af en engelsk beretning fra Bengalen sidst i december 1647. Heri hedder det, at et engelsk fartøj ved denne tid først fik en god modtagelse i Balasore; men da en dansk flåde på hele fem skibe (hvoraf “Christianshavn” må have været det ene) dukker op og kaprer et af mohrerne skibe med otte elefanter ombord, slår stemningen om. Englænderne bliver bedt om at gå til danskerne og få dem overtalt til at frigive skibet; men da dette mislykkes, hævder mohrerne, at siden både englændere og danskere er kristne, må englænderne hæfte for enhver skade, danskerne har forvoldt. Englænderne vil da forsøge at stikke af med deres skib; men inderne blokerer

havnen, opstiller kanoner og kalder betydelige styrker til. Det ender med et regulært slag; men da har danskerne formodentlig for længst bragt både sig selv og den erobrede prise i sikkerhed.

Det var småt med breve hjemmefra; men engang i løbet af 1647 har Leyel modtaget breve fra sin søn Hans og dennes engelske hustru Eleanor. Hans Leyel havde som nævnt gjort tjeneste ombord i Claus Rytters skib "Den forgyldte Sol" som assistent, da det sejlede fra Tranquebar, og kunne nu fortælle faderen om den sørgelige slutning på rejsen, idet englænderne jo havde beslaglagt både skib og gods som erstatning for de af Christian IV beslaglagte engelske skibe. Hans og de andre skibsfolk fik end ikke en smule af deres surt fortjente løn, førend 20 måneder efter at skibet var kommet i havn. Det var endt med, at man allernådigst havde bevilget £ 500 en bloc til hele besætningen; men herfra skulle trækkes mandskabets kostpenge, så at det var endt med, at Hans havde fået den fyrstelige sum af 2 pund sterling udbetalt. Det var på alle måder en trist afslutning på rejsen, for han havde som de andre foruden sin løn ventet sig en god fortjeneste af det føringsgods, han havde med sig hjem, og nu blev også dette konfiskeret. De to pund var følgelig det magre resultat af fem års slid – det har været bittert for de danske søfolk, der havde gjort tjeneste ombord.

Hans Leyel skrev, at han generede sig for at rejse hjem til Danmark som en tigger "uden en god Klædning til mit Liv" og besluttede sig til i stedet at søge sin lykke i England, hvor han fik ansættelse hos en købmand, en Mr. William Stroud, og blev efterhånden så velanskrevet hos denne, at han fik hans datter Eleanor til ægte med en medgift på £ 200.

Alt så ud til at tegne sig lykkeligt for parret. Men det var vanskelige tider i England. Borgerkrigen rasede, og Hans skulle egentlig springe soldat; men det unge par besluttede sig til at købe ham fri, og det meste af konens medgift gik til at betale en anden mand for at tage hans plads. Det betød, at de ikke havde andet at leve af end indkomsten fra deres hus og gård, ca. £ 6 om året. Hans rejste derfor til London for at søge arbejde, mens hustruen blev boende med deres lille datter hos forældrene i Winealton i Somersetshire. Krigen rasede imidlertid netop på denne egn, og en dag trængte en bande soldater ind i huset og skød Eleanor både igennem den ene arm og kroppen, og det kostede dyrt til læger og medicin, inden hun blev rask.

Hans giver til slut faderen en del oplysninger om forholdene derhjemme. Alle Leyels tre meddirektører i Kompagniet, Johan Braëm, Jacob Mikkelsen og Roland Crappé, er døde. Det forlyder dog, at

kong Christian har bestemt, at der skal oprettes et nyt Ostindisk Kompagni, så snart Corfitz Ulfeldt vender hjem fra sin udlandsrejse til Holland, Frankrig og England, og allerede næste år skal der sendes tre skibe ud til Tranquebar. Og om familien kan han fortælle, at Leyels hustru, Alhed eller Alhel, "endnu er i Live og er i Helsingør hos Tømmermanden (formodentlig ham, der var gift med Leyels søster Dorete) og bruger sig svar ilde, har forkommen alting udi Tobak og Brændevin".

Hans beder faderen om økonomisk hjælp, og også Eleanor skriver rørende breve til den ukendte svigerfader med bønner om hjælp. Det var ikke just opmuntrende breve at få i det fjerne Indien for Level, der jo var låst fast i sin stilling. Hans hustru gik til grunde. Opholdet i Indien var blevet så meget længere, end nogen kunne have tænkt sig. Hvem kunne have anet, at det skulle vare 9-10 år eller måske endnu længere, inden Level kunne rejse hjem? Ikke så sjældent var rejsen frem og tilbage til Tranquebar klaret på kun to år.

Det ser ud til, at forbindelsen til Danmark har svigtet fuldstændigt, i hvert fald fremgår det ikke af de bevarede dokumenter, at der på noget tidspunkt i disse år er kommet brev fra Kompagniets direktion i København, og formodentlig hørte man heller ikke meget til familie og venner derhjemme. Følelsen af isolation må have været knugende.

Skulle Level endelig have fået brev hjemmefra, har det ikke været opmuntrende. Hans mor, Ingeborg Frederiksdatter, levede ganske vist endnu. Men der var ondt nyt om hans søster Kirstine. Hendes mand, den højtbegavede Morten Madsen, havde gjort lynkarriere. Han var bagersøn, havde studeret og opnået at få den teologiske doktorgrad. Han var blevet Christian IVs slotspræst på Frederiksborg og senere biskop i Aarhus. Som ung havde han været lærer for kongens børn med Kirstine Munk.

Med sin hustru havde Morten Madsen en redefuld begavede unge sønner og døtre, og alt syntes at tegne så lyst og lykkeligt. Men til sin ulykke ragede biskop Morten Madsen uklar både med lensmanden Erik Grubbe til Tjele (fader til Marie Grubbe) og med sin klokke, der anså sig for en betydelig og lærd person. Manden var da også både bogtrykker og forfatter og havde bl.a. besørget et optryk af Peder Laales ordsprog. Han var allerede gammel i gårde, da Morten Madsen blev biskop. Hvad striden imellem de to egentlig drejede sig om, ved vi ikke; men i 1641 kom det til en krise, som biskoppen løste ved at afsætte klokkeren.

Blandt biskoppens døtre var der en, der hed Abelone, og netop det år giftede hun sig med pastor Christian Nielsen Bonde i Aarhus, og kort tid efter beskyldte klokkeren denne præst for at stå i et utilladeligt forhold til sin svigermor, og endnu værre blev det, da man fandt et foster skjult på Aarhus domkirkes kirkegård. Lensmand Erik Grubbe fik til opgave at opklare sagen, og bysladderer fik igen travlt med bispinden og hendes svigersøn. Den arme Kirstine blev beskyldt for trolddom, ægteskabsbrud og barnemord. Det var mere end hendes mand kunne bære. Han tog sin død derover i 1643.

Der gik nogle år, alt for mange, før der faldt dom i sagen. Pastor Nielsen blev dømt fra sit embede. Og først i 1649 blev Kirstine kendt fri for al tiltale ved Herredagsdomstolen i København. Netop det år havde den hævngherrige klokker opnået at blive genindsat i sit gamle embede. Men to år senere styrtede han ned fra netop det glamhul i domkirketårnet, hvorfra han havde påstået at have set det forargelige forhold i bispegården. Rygtet løb, at han havde begået selvmord. Det forblev uklart, om dette var sandt; men i hvert fald udlagde folk det som en retfærdig straf for hans løgnagtige beskyldninger, der havde gjort bispefamilien så stor fortræd.

Leyel har sikkert ofte længtes hjem, selvom han var uvidende om alt dette. Han havde nok ikke forestillet sig, at han skulle være nødt til at blive så længe i Østen. Men han rådede ikke over noget skib, der duede til den lange hjemrejse, og selv om der havde været det, kunne han vel ikke blot forlade den ham betroede stilling. Der er dog næppe tvivl om, at han gerne var rejst, hvis det blot havde været muligt.

OPSTANDEN

Alligevel kom muligheden for at rejse hjem, før han havde tænkt sig det – og på en ganske anden måde. Først i 1648 viste der sig tegn på uoverensstemmelser blandt de ledende mænd på Dansborg. I februar det år bad Leyel Anders Nielsen foretage endnu en rejse med “Skt. Peder og Skt. Paul” til Macassar; men Nielsen betakkede sig og indgav en skriftlig anmodning om at måtte blive fritaget for denne tjeneste. Det, at Anders Nielsen skriver til Leyel i stedet for at drøfte sagen med ham, tyder formodentlig allerede på vanskeligheder i samarbejdet. Som begrundelse for sin anmodning skriver han, at han frygter, at skibet ikke vil kunne nå frem, idet “Monsunen er allerede mest forblæst”, dvs. at den nødvendige vestenvind er blæst ud. Det er nu for sent at rejse til øerne. Som et eksempel på, hvad det kan komme til at betyde, henviser han til den rejse han foretog med Claus Rytter i “Den forgyldte Sol”, da de den 23. februar gik til sejls fra Indien, men ikke nåede Bantam før i juni måned. Nielsen mindes den rejse med afsky. De havde åbenbart døjet stor nød undervejs, velsagtens især mangel på vand, og Anders Nielsen ønsker ikke at opleve det samme en gang til. Føler sig måske også gammel og træt; han skriver: “Jeg har nu tjent fulde 12 år her udi Indien og har aldrig begæret nogen Forskåning for nogen Togt eller Rejse”.

Måske var uroen begyndt på grund af de nye fredsforhandlinger med de bengalske myndigheder i sommeren 1647, som igen fik Leyel til at standse kapervirksomheden. Det faldt næppe i god jord, for det var som nævnt menigmands eneste mulighed for lidt spænding og en god fortjeneste.

Kilderne oplyser intet om, hvordan Leyel har behandlet Anders Niensens anmodning. Man kan forestille sig, at han trods Niensens uvilje har forsøgt at trumfe sin vilje igennem. Der var ikke andre, han kunne betro opgaven. Og nu kapertogterne var indstillet, har han vel følt, at rejsen til øerne var den eneste mulighed for at tjene penge. Det lå heller ikke til ham, at man skulle sidde med hænderne i skødet. De havde skib og handelsvarer, og markedet kendte man – det gjaldt bare om at komme af sted.

Bortset fra kapertogterne, der vel nok kunne byde både på spænding, og hvis man var heldig, et pænt tillæg til månedslønnen, har dagligdagen sikkert været dræbende ensformig, hvad enten man gjorde tjeneste på Dansborg eller sejlede med skibene på de forskellige ruter, man efterhånden kendte så godt. Der kom intet nyt hjemmefra, og kammeraterne døde bort, en for en. Nogle af folkene havde giftet sig med portugisiske eller indiske kvinder, fået børn og slået sig til ro. Andre længtes derimod stadig hjem.

Det er nok svært for os at sætte os ind i kårene for disse mænd, der følte sig helt afskåret fra hjemlandet, hvor de år efter år har spejdet forgæves efter skib hjemmefra eller blot nyheder om familie og venner derhjemme. Den fugtige tropiske varme, sygdommene, de mange dødsfald, de fremmede folk man var omgivet af, hvis kultur og sprog man kun dårligt forstod, ensformigheden, den knugende ensomhedsfølelse, alt dette tyngede sindet.

Allerede i 1642 havde Claus Rytter frygtet at møde væbnet modstand hos folkene, skønt vi ikke kender de nærmere omstændigheder. Men sidst i januar det år skrev han til Herman Clausen, som han stoledede på: "Anlangende Mogens Pedersen og sin Anhang med deres Foractelse. Jeg håber de skulle give bedre Køb inden Legen lades (slutter). Så snart at Willem (ikke Willem Leyel) kommer i Skibet igen, da vil jeg komme i Land; jeg talte med Eder om nogle sorte, om behov gjordes de var ved Hånden. Lad Willem vide, at jeg vil komme i Land, når han er kommen ombord. Jeg vil komme stille snigende foruden Skyden, om Eder så tykkes. Den, som er Niels, kan jeg vel vide hvem det er, den anden kan jeg ikke vist vide, thi der er to eller tre." Han beder også Clausen sende ham bud "hvor mange Folk jeg skal have fornøden at tage med mig i Land med Gewehr, thi jeg betror mig ikke for dem uden Folk". De nærmere omstændigheder bag brevet er noget dunkle; men der er åbenbart tale om faren for et væbnet opgør med en del hidsige gemytter blandt mandskabet.

Også Leyel havde for år tilbage talt om den uro, der altid lurede i undergrunden, og som han frygtede kunne bryde ud i åbent mytteri. Det er vanskeligt at bedømme hans lederegenskaber. Han var strålende dygtig til at få alting bragt i lave, reparere fæstningen og finde udveje for handel på trods af Pessarts tyngende gældsbyrde, som han delvis fik afviklet. Han oprettede og vedligeholdte de venskabelige forbindelser med naiken i Tanjore, myndighederne på Ceylon, portugiserne og englænderne. Alt dette kan der ikke herske tvivl om. Ligeledes havde

han blik for de nye muligheder, foreslog kong Christian at forsøge at få tilladelse til at handle på Filippinerne og at lade andre nationer benytte Tranquebar som base. Han var åbenbart respekteret af indbyggerne i Tranquebar, der jo sluttede op om ham ved belejringen af Dansborg i 1644. Men hvordan var hans forhold til mændene under sig? Var han fjern, streng, diktatorisk? Ivrig for at skrabte penge til sig uden at unde de andre noget? Elsket var han åbenbart ikke. Var han med årene blevet egenrådig og vanskelig at omgås? Alle må de have følt, at Dansborgs dage måske var talte, Kompagniet snart gået over i historien, og ethvert håb om en pension eller blot en nogenlunde sikret alderdom sunket i havet med de mange forliste skibe og druknede kammerater. Og Leyel havde nu ikke blot sig selv i tankerne, men en fordrunken hustru med en lille datter derhjemme, og en søn, svigerdatter og ukendt barnebarn i England, der alle så hen til ham.

Kilderne giver kun et halvt svar.

Det er muligt, at det var Leyels forsøg på at trumfe Anders Niensens togt til øerne igennem, der blev den gnist, der satte sindene i brand. Der er imidlertid ingen tvivl om, at det var Poul Hansen Korsør, der førte an i oprøret, da det kom. Poul Hansen hævdede, at Leyel havde stukket penge til sig, der rettelig tilhørte Kompagniet. En dag, da Leyel ikke var hjemme, har han formodentlig fundet lejlighed til at rode hans papirer igennem og herved set nogle, der forekom ham interessante.

Det drejede sig bl.a. om en lille regnskabsbog, hvori Poul Hansen mente at finde bevis for, at Leyel uretmæssigt havde tilegnet sig penge, der tilhørte Kompagniet. Han tog så Anders Nielsen og "Christianshavn"s mangeårige skipper Jørgen Hansen med på råd. Måske var de alle tre trætte af Leyels ubændige energi, som ustandseligt sendte dem af sted på rejser og mindede dem om, at de skyldte Kompagniet at tjene det med stor flid og troskab. Det så ud til, at Kompagniet var ved at gå i opløsning. Hvorfor slide sig til døde for noget, der ikke eksisterede? Og nu kom Poul Hansen og fortalte dem, at alt imens de tjente for en ringe løn, sad Leyel og skovlede til sig, bl.a. ved at forgribe sig på den del af byttet fra priserne, der rettelig tilkom kongen.

I hvert fald kom det så vidt, at de, snart efter at Leyel var kommet hjem fra en rejse, erklærede ham for anholdt i kongens navn og afsat fra sin stilling som kommandant på Dansborg. Det må have været smerteligt for Leyel at opdage, at det var hans mest betroede mænd, der nu i samlet flok trådte op imod ham: foruden Poul Hansen var det

alle de ledende: Jørgen Hansen Riber, Anders Nielsen, Nicolaj Samson og Frantz Erkmand.

Leyel har formodentlig forsvaret sig så godt han kunne imod deres beskyldninger og bedt om at se de papirer, de mente var så belastende. Han kunne forklare det altsammen. Det var sandt nok, at han havde drevet handel for egen regning; men, som forholdene var blevet, kunne der vel ikke være noget, der hindrede dette, og da man måtte befrygte, at Kompagniet næppe ville være i stand til at udbetale dem løn eller nogen form for pension, hvis de nogensinde kom hjem til Danmark, var det vel ikke urimeligt at samle lidt til alderdommen.

Engen af de sammensvorne havde formodentlig lyst til at høre på hans forklaringer.

De følgende dage må de have fået travlt med at gennemse hans stuer og søge i papirerne efter nye angrebepunkter, så de kunne stykke et anklageskrift sammen, som kunne sendes hjem til Kompagniet i København. De pakkede alt det belastende materiale ned i en kiste og, for at alt kunne gå rigtigt til, udfærdigede de en ledsagende skrivelse: "Dette hosfølgende: Skrifter, Papir, Bøger, Breve og Chartekker er lige sådan befunden efter Senor Willem Leyel er apprehenderet (anholdt), som det her udi hosfølgende Kiste er indpakket, lidet og stort, ondt og godt, og der er intet formindsket eller tillagt i nogen Måde, som kunde tjene bemeldte Senor Leyel til Forskåning eller til onde. Aleneste er fra bemeldte Senor Leyels Breve taget hvad Håndskrifter og Breve, som kunde tjene til at indfordre hvad udestående, som er på adskillige Pladser, nemlig udi Goa, Cochín, hos Antony Carvalho, Joan del Meyda og Roberto Wright.

Dette til Vidnesbyrd undertegnet, actum Fæstning Danisborg, den 15. Maj 1648.

Poul Hansen Korsør, Jørgen Hansen, Nicolaj Samson, Frandts Erkmand, Joannis Barnes".

Nytårsaften ligger "Christianshavn" så på reden for Bantam. Poul Hansen var vel blevet på Dansborg for at bestyre sagerne der; men de andre tre sammensvorne – Johannes Barnes kender man ikke noget til – sætter sig sammen for at udfærdige klageskriftet, hvori alle beskyldningerne imod Leyel blev opregnet i syv poster. Anklageskriftet er desværre ikke bevaret. Det eneste vi har er:

"NOTA. Pr. memoryæ. At eragtes disse trende hosbundne Commandør Willem Leyels Papirer og Skrifter:

1) Et Papir, hvorpå findes skrevet med Willem Leyels egen Hånd

61 17/32 onze Guld pardou 786

nok 7 onz 62 fano 87 pardou 6 fano.

2) Nok et halvt Ark Papir, som adskilligt Udgift står på antegnet, iblandt andet findes den 10. Marts at er udgivet til Tiagepulle for Byens Afgift 500 pardou og står der hos i Margen antegnet, Kongl. Majestæt er mig disse 500 pardou skyldig.

De førnævnte 61 17/32 onze Guld skal være solgt for 786 pardou, og dette er det Guld, som Willem Leyels Canecapel (skriver) Teyapa haver os om berettet, som omtales udi vore Beskyldninger og Klager over bemeldte Willem Leyel udi den sjette Post.

De 7 onz 62 fano Guld suarte er udi Fortegnelsen med, antegnet under det Guld, som er efter førnævnte Willem Leyel befunden.

3) Desligeste et andet Papir, Willem Leyels Faktur, fortæller om, hvad han for sig selv har købt udi Bengalen. Iblandt andet står der udi antegnet at haver den 4. Januar anno 1648 leveret til Mr. Roberto Wright 11.530 pund Achins svovl, og 400 Tobaksrør, hvilket førnævnte Mr. Roberto Wright skulle sælge for bemeldte Willem Leyel. Nok den 13. Januar står antegnet at være leveret til Senor Antony Carvalho på reden for Bibliptam 2.880 pund Achins Peber, som han skulle sælge til Willem Leyel for Profit. Dette foran skrevne Svovl, Tobaksrør og Peber er regnet tilsammen og vurderet til 529½ pardou, eller Real von Achten.

Eftersom Willem Leyel siger og skriver Faktura på hvad Gods jeg for mig selv haver indkøbt udi Bengalen, da haver han dette foranskrevne Gods købt for godt Køb eller for slette Penge, thi dette Gods her staar nævnt er altsammen kommen af de tvende Skibe med de 23 Elefanter, som blev erobret fra Morerne udi Bengalen.

Når Willem Leyel nu bliver tiltalt om dette foranskrevne Gods, da skal han sig ikke undskylde med sine Ord og sige, at han havde det udfået at sælge i den mening, at det skulle være for Kongen, hans Herre, men sandelig, dersom han længere havde blevet ved udi Regeringen, da havde dette bemeldte Gods med meget andet gået udi Willem Leyels egen Pung, og Kongelig Majestæt der intet af nydt. Uden Willem Leyel kunne somme Tider låne Hans Majestæt 200, og 3-,4-,500 pardou, som på samme Maner står antegnet udi Leyels Negotiebøger og Kladder og så efterhånden betale sig igen, når det kom hannem tilpas. Udi slig Måde er Willem Leyel kommet til alt det, som står udi hans beskrevne Negotiebøger og Kladder, som han dette

beskrevne Gods havde agtet at komme sig til Profit, med meget mere, som og er videndes og kan forfares udi al hans Dont, at han har handlet i alle Måder ganske utrolig imod den Pligt og Ed, han er Kongelig Majestæt skyldig.

Actum Skibet “Christianshavn” på reden for Bantam den 31. December 1648. Jørgen Hansen, Anders Nielsen, Nicolaj Samson.”

Det er alt, hvad man ved om beskyldningerne imod Leyel. Som så ofte driller historien os med halve oplysninger, hvor vi så gerne ville vide, hvad der egentlig skete. Hvordan var mændene bag opgøret? Havde Leyel virkelig gjort sig skyldig i anklagen? Eller ville de blot have større frihed, f.eks. til åbent sørøveri? Dog må det siges, at de tre mænd, der underskrev anklageskriftet, ikke var tilfældige folk, men mænd, der havde været de ansvarlige støtter i alle Kompagniets transaktioner i Leyels tid, folk han havde stølet på, og som havde vist sig at være hans tillid værdig.

Det ser ud til, at man har sendt kisten med Leyels papirer og anklagen imod ham hjem med et hollandsk skib, og først da det var borte, har de formodentlig sat Leyel i land i Bantam med en beskeden sum penge og bedt ham holde sig langt borte fra Tranquebar. Ellers stod det ham frit for at gøre, hvad han ville.

Forræderiet må have taget hårdt på ham. Så mange år af sit liv havde han brugt på dette eventyr i Østen, så mange strabadser, sygdom og ulidelig hede og søvnløse nætter. Han havde drømt om at gøre Danmark til en stor handelsmagt herude. Hvad havde han ikke haft at kæmpe med? De endeløse forsinkelser på udrejsen; guvernøren på De kanariske Øer, der havde gjort alt for at forsinke og hindre hans rejse; det håbløse spanske bureaukrati i Madrid; ankomsten til Tranquebar og det fortvivlede roderi, Pessart havde efterladt; de pinlige dage da han lå med “Christianshavn” på reden og ikke kunne få adgang til den fæstning, kongen havde overgivet til hans varetægt; de fordrukne præster; vanskelighederne med naiken, forliset af “Den lille Elefant”; krigen med bengalerne; de mere og mere udmarvende forsøg på at få det hele til at køre uden hjælp hjemmefra; bekymringerne for familien derhjemme og for sønnen i England, der tryglede ham om hjælp – ak, ja, hvad hjælp kunne han, fattige mand, nu give dem? Han ejede vel intet uden den smule tøj, man havde givet ham med.

Men trods al modgangen var der kun én ting, der nu betød noget for ham: at rense sit navn. I København blev der rejst sag imod ham, da han og anklagen fra de sammensvorne nåede hjem. Papirerne

mangler, men det ser ud til, at man hurtigt har opgivet sagen. Det måtte jo blive påstand imod påstand. Leyel havde haft en høj stjerne hos Christian IV, der nu var død, havde haft en betroet stilling, og de, der kendte ham, turde nok sige god for ham, mens ingen kendte noget videre til hans anklagere. Leyel kom jo også af god familie, en kendt og respekteret borgmesterslægt, mens hans anklagere alle var jævne folk.

Formodentlig har den nye konge, Frederik III, eller i hvert fald nogle af hans mænd lyttet til Leyels beretning om tilstanden derude i Tranquebar og muligheden for at Dansborg kunne klare sig, indtil man igen kunne sende skib ud – hvis det da nogensinde blev muligt. Der var så mange problemer hjemme, at Danmark ikke rigtig havde kræfter til at tænke på noget så langt borte, og Kompagniet var vel nærmest hørt op med at eksistere.

Havde Leyel kunnet kigge ind i fremtiden, havde han nok måbet ved at få at vide, at det første skib, Danmark evnede at sende til Tranquebar, først kom af sted i maj 1669, tyve år efter at han var kommet hjem. Det store under var, at Dansborg stadig var på danske hænder. Oprøreren Poul Hansen kan ikke have været så helt uduelig, selvom metoderne sikkert har været noget uortodokse, og hans efterfølger, den gæve Eskild Andersen Kongsbakke, fortsatte arbejdet. Roland Crappé og Leyel havde afstukket nogle retningslinier, og ved den veletablerede mellemhandel, dog til tider kraftigt suppleret af indtægter fra kapring af bengalske fartøjer, eller rent sørøveri, som det udartede sig til, formåede man at tjene nok til at klare de løbende udgifter.

Gamle kong Christian havde nok også haft det svært sine sidste år. Så mange af hans planer var faldet til jorden, al hans foretagsomhed og de store summer, han havde investeret, havde ført til så lidt, og hans drømme om at gøre Danmark til en stormagt havde heller ikke ladet sig realisere. Og i sommeren 1647 var hans arving, rigets udsete tronfølger død, ja, af de otte sønner han havde fået igennem årene, var nu kun Anne Cathrines næstyingste søn Frederik tilbage – alle de andre var døde, inden Christian lukkede sine øjne, og kævl, skuffelser, ja, forræderi havde der været nok af blandt døtrene og deres mænd.

Men de håndgribelige minder stod tilbage i Kongens København: Rundetårn, Børsen, Rosenborg, Holmens Kirke, Nyboder, Kongens nye havn med Tøjhus og Proviangård, Bremerholm med de store orlogsskibe. Og langt borte i Tranquebar stod Erik Grubbes Dansborg som en ensom vagtpost i det fremmede.

Der var sket meget i byen, mens Leyel havde været borte. Man kan gætte på, at han har fundet husrum hos sin moder eller hos søsteren Kirstine, der nu endelig var rensset for de grimme beskyldninger. Hustruen har der næppe været nogen redning for, hvis hun stadig levede, og penge ejede han ikke. Han søgte derfor kongen om støtte i sine sidste leveår, begrundet med sin lange og trofaste tjeneste.

Frederik III forbarmede sig da over hans fattigdom, og i erkendelse af hans lange og tro tjeneste efterkom man hans ansøgning om støtte:

“Er woris Naadigste Willie och Befalling: at woris Prowiant-schriffuer schal lade Osz Elschelig Willom Leyel paa hans wunderdarnigste Ansøgning aff woris Prowianthusz her for wort Slot Kiøbenhaffin aarlige indtil wi anderledes tilsigendes vorde bekomme og følgagtig were, beregnet fra Philippi Jacobi sidstforleden, efterschreffne Proviand, nemlig Rug 3 Pund (10 Tønder), Biug 4 Pund (16 Tønder), Smør 1 Tønde, Kiød 2 Tønder, Flesch 1 Schippund, Sild 1 Tønde, Torsch 1 Tønde, Gryn 1 Tønde, Erter 1 Tønde, Vergefisch 1 Schippund. Aff wort Slot Kiøbenhaffin.

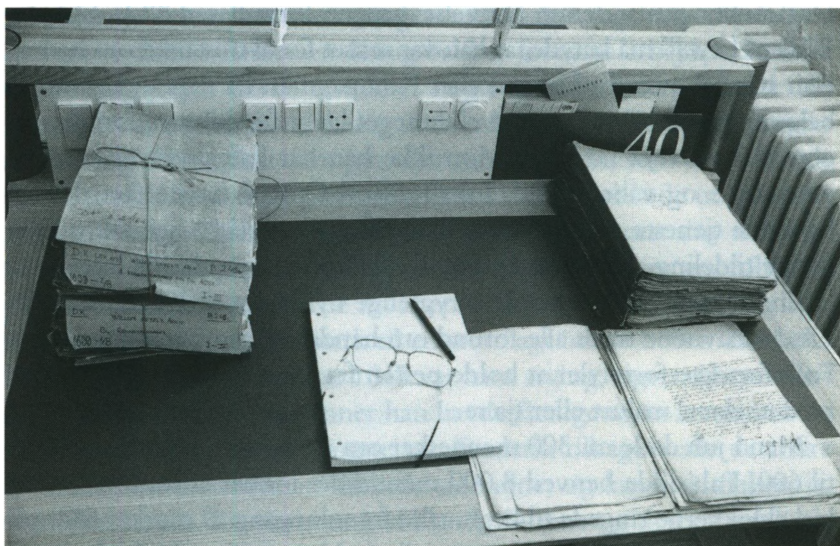
Hafniæ 22. Februari Anno 1654.”

Det at kongen i denne skrivelse bruger formularen “Os Elskelig Willem Leyel” må betyde, at han var rensset for al mistanke om bedrag eller svindel over for kongen eller Kompagniet. På den anden side lå belønningen for de mange års slid meget langt fra de store forhåbninger, han var rejst ud med. Mon ikke han har haft drømme om anerkendelse og våbenskjold, som Roland Crappé havde fået det for lignende tjeneste. Men nu stod han tilbage og måtte sige tak til den fattige tildeling af levnedsmidler, så han kunne opretholde livet.

En måned senere kom den frygtelige byldepest til København fra Østersøhavnene trods alle forbud om handel og samkvem med dem. Folk forsøgte fortvivlet at holde pesten fra livet ved at ryge i stuerne med enebær, malurt eller tjære.

Men i juli døde ca. 300 mennesker om ugen, og i august steg tallet til 600. I alt døde henved 8.000 mennesker i løbet af sommeren, og kirkeklokkerne ringede til begravelse fra solopgang til mørket faldt på. Hoffet flygtede fra København i april, og Universitetet lukkede i maj. Om det var byldepesten, der gjorde en ende på Willem Leyels bevægede liv, kan ingen med sikkerhed sige; men formodentlig var han en af dens mange ofre. I hvert fald døde han i 1654.

Når man i dag ser tilbage på anklagen imod Leyel, må man være taknemlig for, at oprørerne sendte ham hjem med anklageskriftet og en kasse papirer, for det må formodes at være netop disse papirer, der i dag ligger i Rigsarkivet og giver mulighed for at få en smule indblik i Willem Leyels historie og de meget vanskelige forhold for Kompagniets virke i Østen i disse år.

Akterne om Leyel i Rigsarkivet. Der ligger tre pakker dokumenter med indberetninger fra Leyel til Kompagniet i København, breve på flere sprog, regnskaber for skibene og for Tranquebar, herunder toldindtægterne, protokollen med retssagerne vedrørende de to præster, m.m. (Foto: Kåre Lauring, H&S.)

Disse første tredive år, fra 1618 til 1648, lagde en solid grund for Det Ostindiske Kompagnis virke i Østen. Trods alle genvordigheder fortsatte Kompagniet sit arbejde, skønt ofte for stærkt nedsat blus. Ved hjælp af en reorganisering i 1670 bestod Kompagniet frem til 1729, og på ruinerne af dette gamle kompagni oprettedes få år senere det såkaldte Asiatiske Kompagni, der derpå bestod helt frem til 1843. Ved en traktat af 22. februar 1845 afstod Danmark Tranquebar med fæstningen Dansborg til Det engelske Ostindiske Kompagni.

Blandt de første ledere af Kompagniets arbejde i Østen var det især Roland Crappé og Willem Leyel, der forstod at udstikke det fremtidige handelsmønster og etablere det nødvendige samarbejde med de lokale fyrster og embedsmænd. Uden deres indsats var det risikable eksperiment næppe lykkedes.

Ove Gjedde havde held til at gennemføre sin ekspedition og vende hjem med et tilstrækkeligt rigt udbytte til, at interessenterne mente, at det kunne nytte at fortsætte. Men det må nok indrømmes, at han næppe havde nået et sådant resultat uden Roland Crappés vidsyn og erfaring. Fæstningen Dansborg i Tranquebar blev det håndgribelige mindesmærke over dette første togt og står jo fortsat som en ensom skildvagt ved Det indiske Ocean, selvom havet æder sig længere og længere ind mod dets volde.

De tre første ledere af Kompagniets virke i Østen, Roland Crappé, Berent Pessart og Willem Leyel, havde alle først tjent i Det hollandske Kompagni V.O.C., hvor de må formodes at have modtaget en grundig uddannelse og indsigt i, hvordan det bedst lod sig gøre at drive handel herude i det fremmede. Crappé og Pessart var selv hollændere, mens Willem Leyel som nævnt var dansker, født og opvokset i Helsingør. Uden deres kendskab til handelsvejene, til de stærkt varierende mønt-, mål-, og vægtenheder og til de lokale omgangsformer, sprog og kultur, var danskerne næppe nået langt. Endelig var mange af stymændene, skipperne og købmændene også af hollandsk afstamning.

Trods denne bistand af mere eller mindre dygtige hollændere lykkedes det aldrig for Det danske Ostindiske Kompagni at indfri de store drømme, man fra starten havde næret til dette eventyr. Man kan ikke lade være med at spørge, om de mange skibsforlis, der gang på gang slog bunden ud af Kompagniets økonomi, var uundgåelige eller blot skyldtes danskernes manglende dygtighed og ringe kendskab til Østens storme, havstrømme og vindforhold.

Men når fortjenesten blev så ringe, var det utvivlsomt også, fordi det hele var for småt anlagt: for få pengemidler, for få skibe at arbejde med, for få danskere på de vigtige poster, for ringe disciplin. En del af forklaringen er selvfølgelig, at de krige, Christian IV førte med så ringe held i disse år, udmarvede landet så grundigt, at der ikke kunne blive råd til at sætte den fonødne kapital bag Kompagniets arbejde. Dette sygnede derfor hen i en sådan grad, at det er et rent under, at Dansborg så længe bevarede på danske hænder.

Det fremgår med al tydelighed af dokumenterne, at dagligdagen i Kompagniets tjeneste så sandelig ikke var lutter romantik. De lange rejser syd om Afrika og over Det indiske Ocean krævede en hob menneskeliv, ligesom varmen og de mange sygdomme, isolationen og hjemveen i Tranquebar eller på de forskellige handelsloger. Og livet disse steder er for mange danskere endt i druk og elendighed og i en ukendt grav herude i det fremmede. Historien om de to fordrukne præster i Tranquebar på Leyels tid er blot et enkelt eksempel på, hvor galt det kunne gå.

At danskerne herude drev slavehandel og selv ejede slaver skal man nok ikke undre sig over; det var ikke blot europæerne, der holdt slaver; det hørte tiden til, og man synes ikke at have set noget galt deri. Det chokerer mere at høre om danskernes sørøveri – kaperingen af indiske fartøjer og beslaglæggelsen af deres gods var helt ulovlig og kunne vel kun delvis undskyldes med indernes beslaglæggelse af de strandede danske skibes gods. Det udartede sig i hvert fald til uforfalsket sørøveri, uhyggeligt som i de værste sørøvertraditioner, når man læser om en dansk kaptajn, der lod hele besætningen på et kapret fartøj myrde.

Alt ialt et noget blakket foretagende der startede med de store syner om et dansk handelseventyr. Store pengesummer forsvandt nærmest sporløst i Kompagniets bundløse kasse; få var de skibe, der nåede hjem med de rige ladninger, man havde drømt om, mange aktionærer mistede vel hele deres indsats, og mange var de mænd, der satte liv og helbred til i Kompagniets tjeneste.

Men trods alt det negative har Kompagniet utvivlsomt haft en ikke uvæsentlig indflydelse på hjemlandets beboere. De folk, der nåede hjem, har som gamle Jon Olafsson samlet en undrende skare tilhørere omkring sig, når de fortalte om de spændende oplevelser i Østen, så at mange fik øjnene op for, at der lå en stor og mærkelig verden hinsides havene, en verden det var værd at lære nærmere at kende.

Der kom varer hjem, man ikke før havde kendt, krydderier, ris, kinesisk porcelæn, elfenben, ibenholt, lakarbejder, bomuldstøjer, prægtige ægte tæpper og kostbare silketøjer. En og anden blev grebet af længselen efter havenes åbne vidder og i de kommende år søgte flere og flere stadig længere ud.

Himlen var blevet højere og horisonterne var gledet længere ud.

KILDER OG LITTERATUR

Kilder

Beretningen er hovedsageligt baseret på materiale deponeret i Rigsarkivet, navnlig:

Willum Leyels arkiv, Danske Kancelli B 246, a, b og c. Arkivet består af tre bundter usorterede papirer. Der er meget regnskabsmateriale, således regnskab for udgifterne på skibet "Christianshavn", for Leyels tid på Tenerife og i Madrid, indkomsterne i Tranquebar, samt redegørelse for handelen derude. Desuden meddelelse om overfarten til Plymouth, skibsrådets beslutning om at søge nødhavn i Santa Cruz, breve fra skibets officerer til Leye i Madrid, og senere hans breve til Kompagniets folk på Dansborg, på skibene og på galejerne i Manila. Der er en del breve på de lokale sprog og på engelsk, hollandsk, spansk og portugisisk. Breve fra sønnen Hans Leye i England. Boopgørelser efter Herman Clausen og Christian Storm. Forhørsprotokollerne over de to præster.

Oplysende er især fire lange indberetninger til direktionen i København, dateret 16/4 1644, 22/11 1644, 12/12 1645 og 15/11 1646.

Claus Rytters ostindiske rejse, Danske Kancelli B 245 a og b. Ligeledes usorterede papirer, mange regnskaber, breve, beretninger om hans handelsrejser i Indien og om hjemrejsen med skibets beslaglæggelse i England, og hans forsvar for beskyldningen om at have ødslet med gaver i Østen.

Asiatisk Kompagni, Tanjournske dokumenter 1620-78. Rigsarkivet no. 2183 a har papirer fra perioden.

Hannibal Sehesteds breve og rapporter fra Madrid (Det kgl. bibliotek, Ny kgl. samling, Fol. 652) kaster lys over Leyels ophold i byen.

Mourids Christensens optegnelser fra Tranquebar tilhører en senere tid, men nogle oplysninger er relevante. (Det kgl. bibliotek, Rostgaard 40.2.)

Kay Larsen: "Ostindiske Personalie og Data" (Det kgl. biblioteks læsesal) giver et udmærket overblik.

Henning Engelhardt: *De ostindiske Etablissemeters Historie* (Rigsarkivet, håndskriftsamlingen VII E 1 a) har samlet mange oplysninger.

Trykte kilder

Supplerende oplysninger findes i:

- Christian IV: Dagbøger for årene 1618, 1619, 1620, 1625 og 1635 udg. efter originalerne af R. Nyerup, København 1825.
- C.F.Bricka og J.A. Fridericia: Kong Christian IVs egenhændige Breve. København.
- C. O. Bøggild-Andersen: Hannibal Sehested I. Aarhus 1970.
- J.P. Cortemünde: Dagbog fra en Ostindiefart 1672-75. 1953.
- Dagh-Register gehouden in Casteel Batavia.
- Ole Feldbæk: Kolonierne i Asien. 1980.
- Harald Holck: Om Slægten Leyel. Personalhistorisk Tidsskrift, 13 rk. 6. bd. 1958.
- Kancelliets brevbøger, udg. ved E. Marquand. København. (1919-91).
- Kay Larsen: Danske kapertogter i den bengalske havbugt. Det ny århundrede 1906-07.
- Kay Larsen: De dansk-ostindiske Koloniers Historie I-II. 1907.
- Kay Larsen: Krøniker fra Trankebar. København 1918.
- Kay Larsen: Rebellerne i Trankebar. København 1907.
- B.G. Niebuhr: Nogle efterretninger om Wilhelm Leyel. Det skandinaviske Litteraturselskabs Skrifter, 1.bind, 1805.
- Islænderen Jon Olafssons Oplevelser som Ostindiefarer. Memoirer og Breve, bd. 7, 1967.
- Gunnar Olsen: Dansk Ostindien. Vore gamle tropekolonier, bd.5. Kbh. 1966.
- Hr. Mads Rasmussens Reise til Ostindien 1623. Danske Magasin, 4. hefte, 1745.
- Johan Heinrich Schlegel: Sammlung zur Dänischen Geschichte. Kbh. 1772.
- Niels Slange: Den stormægtigste Konges Christian den Fjerdes Historie. Kbh. 1749.
- Otto Sperling: Notes de Voyage en Espagne 1640-41. Pub.par Emile Gigas. New York 1910.
- Allan Tønnesen: Helsingørs udenlandske borgere og indbyggere ca. 1560-1600. 1985.
- Richard Willerslev: Danmarks første aktieselskab. Hist. tidsskrift, 10.6. 1944.

TIDSTAVLE

- 1593 (ca.) Willem Leyel fødes i Helsingør.
- 1616, 17/3 Det første danske Ostindiske Kompagni oprettes.
- 1618, 19/8 Roland Crappé afsejler med "Øresund" til Ceylon.
- 1618, nov. Ove Gjeddes ekspedition af sted til Ceylon.
- 1620, efterår Ove Gjedde ankommer til Tranquebar og begynder at bygge Dansborg.
- 1620-37 Roland Crappé guvernør i Tranquebar.
- 1626 Willem Leyel og Claus Rytter i Pipeley.
- 1629, 1/5 Willem Leyel udnævnes til kaptajn i kongens tjeneste.
- 1635, 19/11 "Skt. Anna" og "Skt. Jakob" sejler ud med Leyel som købmand i "Skt. Anna" og med Crappé ombord.
- 1637, 16/1 "Skt. Anna" forlader Tranquebar, Crappé med hjem.
- 1637 Roland Crappé adles.
- 1637-44 Berent Pessart guvernør i Tranquebar.
- 1639, 8/11 "Christianshavn" sejler ud med Leyel som kommandør sammen med "Den forgyldte Sol" med Claus Rytter som kaptajn.
- 1940, 3/3 "Christianshavn" tilbageholdes på Santa Cruz.
- 1643, 2/3 "Christianshavn" forlader endeligt Santa Cruz.
- 1643, 16/3 Claus Rytter forlader Tranquebar med "Den forgyldte Sol".
- 1643, 5/9 Leyel ankommer til Tranquebar.
- 1644, 11/6 Leyel ankrer ud for Tranquebar og finder Dansborg spærret.
- 1644-48 Willem Leyel guvernør i Tranquebar.
- 1644, dec. Dansborg angribes af general Tiagepule fra Tanjore.
- 1645, 30/1 Pastor Christian Storm henrettes.
- 1654, juli Berent Pessart dræbt nær Manila.
- 1645, okt. Pastor Niels Andersen dømt og forvist til Ceylon.
- 1648 Willem Leyel afsat af Poul Hansen Korsør og hjemsendt.
- 1654, forår Willem Leyel dør i København.

Den 8. november 1639 forlader Willem Leyel Danmark som kommandør på skibet "Christianshavn". Målet er den danske besiddelse Tranquebar på Indiens sydøstkyst med fæstningen Dansborg, hvorfra han skal lede det første danske Ostindiske Kompagnis handelsaktiviteter.

Rejsen bliver et årelangt mareridt af forhindringer, og da han endelig ankommer til Dansborg den 5. september 1643 finder han alt i forfald, og den hidtidige bestyrer stikker af med det sidste af værdi. Fra bar bund må Leyel bygge det hele op igen, og han viser sig opgaven voksen. Der er for få mænd, for få penge og næsten ingen forbindelse til ledelsen i København. Men Leyel forstår at holde sig venner med de lokale fyrster, skaffer sig penge ved handel i deres riger - og efterhånden også ved sørøveri! -, således at Dansborg kan bevares på danske hænder.

Beretningen om Willem Leyel bygger først og fremmest på hans egne papirer, der ligger i Rigsarkivet. Den giver et billede af et enestående og eventyrligt stykke danmarkshistorie, af forholdene i Tranquebar, livet under de farefulde sejlads - og adskillige dramatiske episoder har kunnet rekonstrueres ned til mindste detalje.

Cand. mag. Asta Bredsdorff er født i Sydindien, 1925. Hun har bl.a. studeret ved Columbia University i New York, og hendes hidtidige forfatterskab rummer tre bøger om engelsk maritim historie.